

זכות הציבור להבין: קריאה לרפורמה בכתיבה המשפטית בישראל – מ"משפטאית" לשפה משפטית פשוטה

מאת
דנה פאר*

תקציר

הניסוח המשפטי המסורבל המאפיין טקסטים משפטיים מקשה על נגישותו של הציבור בישראל למשפט ובכך פוגע בעקרונות יסוד של שיטת המשפט הישראלית: עקרון שלטון החוק, עקרון השוויון, עקרון הנאמנות של הרשויות הציבוריות ועוד. במקדד המאמר עומדת הטענה כי על קובעי המדיניות בישראל להכיר בזכותו של הציבור להבין טקסטים משפטיים שעומדים על מתמודד באופן עצמאי. המאמר מציע לממש זכות זו באמצעות רפורמה של שפה משפטית פשוטה בישראל, בדומה לרפורמות שערכו מדינות אחרות בעולם בטקסטים המשפטיים שלהן. בלב המאמר ניצב ניסוי אמפירי כמותני המוכיח כי יישום עקרונות השפה הפשוטה על טקסטים משפטיים בעברית מגדיל את המידה שבה קוראים שאינם משפטנים מבינים אותם, מקצר את משך הזמן שעליהם להקדיש לטקסטים ומשפר את התרשמויותיהם הסובייקטיביות מהם. לאור ממצאי הניסוי, ולאור תוצאות מחקרים ורפורמות שנערכו במדינות אחרות, ניתן לשער כי רפורמה של שפה משפטית פשוטה בישראל תפחית את מספר הטעויות של הציבור, תחסוך זמן וכסף ואף תשפר את תדמיתם של עורכי הדין, מערכת המשפט ורשויות השלטון.

* עורכת דין, מרצה לכתיבה משפטית וחוקרת לשון המשפט. בוגרת תואר ראשון במשפטים (L.L.B) ובפסיכולוגיה (B.A.) ותואר שני במשפטים (L.L.M.), אוניברסיטת תל אביב. המאמר מבוסס על עבודת תזה לתואר שני מחקרי בפקולטה למשפטים של אוניברסיטת תל אביב בהנחייתן של ד"ר יופי תירוש וד"ר תמר קריכלי-כץ. תודה גדולה ומיוחדת מוקדשת למרכז לאתיקה מקצועית של עורכי דין ע"ש דיוד וינר ז"ל, על המענק שהעניק למחקר זה. עוד ברצוני להודות מקרב לב לד"ר יופי תירוש ולד"ר תמר קריכלי-כץ על הנחייתן המעולה, לגב' יסמין אלקלעי ז"ל על העיבודים הסטטיסטיים, לחבריי היקרים עורכי הדין מיכל אהרוני, רן לוסטיגמן, שגיא אגמון, עדי שהם, ד"ר רתם רוזנברג-רובינס ופרופ' יניב רוזנאי על עזרתם ועל הערותיהם המצוינות, לחברי מערכת עיוני משפט יותם לחובסקי, אורן מטוב, ציפורן ואן-ופרן ותמר יחזקאלי ולקוראים החיצוניים על הצעותיהם המועילות לשינויים ולהרחבות, ולקיריי האהובים הוריי דב וסוזאן פאר, חברתי קרן ולטמן ובעלי אדם מעוז – על סיועם, תמיכתם ואהבתם.

- מבוא 3
- א. זכות הציבור להבין 8
1. "הן מתו בגלל מילים": זכות הציבור להבין – בסיס עיוני 8
- (א) עקרונות שלטון החוק והחוקיות 10
- (ב) עקרון השוויון 11
- (ג) שיתוף הציבור בהליך הדמוקרטי 14
- (ד) עקרון הנאמנות של הרשויות הציבוריות 15
2. מעמדה המשפטי וגבולותיה של זכות הציבור להבין 15
3. תנועת השפה הפשוטה 20
- ב. המשפטאית 23
- ג. השפה המשפטית הפשוטה 27
1. האם השפה הפשוטה מתאימה לעולם המשפט? 27
- (א) האם השפה הפשוטה מרדדת את עולם המשפט? 29
- (ב) האם השפה הפשוטה מדויקת דיה לצורכי המשפט? 31
2. עקרונות השפה המשפטית הפשוטה 32
- (א) לקצר משפטים ארוכים 32
- (ב) להשמיט מילים עודפות 33
- (ג) להקדים את הנושא והנשוא 34
- (ד) לקרב מילים הקשורות זו לזו 35
- (ה) לפשט את הזירגון הניתן לפישוט 36
- (ו) לכתוב בקול הפעיל במקום בקול הסביל 37
- (ז) להשתמש בפעלים במקום בשמות פעולה 38
- (ח) להתנסח על דרך החיוב 39
- (ט) לאמץ עיצוב חזותי בהיר 40
- ד. שיטת הניסוי 40
1. הרקע לניסוי 40
2. הניסוי: השערות ותיאור כללי 41
3. הנבדקים 42
4. השאלונים 43
- (א) הדמיון בין השאלונים 43
- (ב) השוני בין השאלונים (המניפולציה הניסויית) 46
- (ג) תוקף השאלונים 47
5. הליך הניסוי 48
- ה. תוצאות הניסוי 49
1. מידת ההבנה 49
2. משך הזמן 50

3. ההתרשמויות הסובייקטיביות..... 51

ו. דיון 53

1. הערות על הניסוי והצעות למחקרי המשך 53

2. משמעויות אפשריות של ממצאי הניסוי 56

3. ארבעה מתווים נורמטיביים אפשריים לרפורמה 57

(א) חקיקה שמחייבת ניסוח בהיר 58

(ב) תקנות הגנת הצרכן..... 60

(ג) עקרון הנאמנות של הרשויות הציבוריות 63

(ד) חובות הנאמנות של עורכי הדין 63

סיכום: שפה משפטית פשוטה ונגישות למשפט בישראל 65

נספחים..... 67

מבוא

"לשון החוק והמשפט, העוסקת בזכויותיו ובחובותיו של כל אדם, אמורה להיות מובנת וברורה לכל אדם"

צבי טל, שופט בית המשפט העליון בדימוס¹

"כשאתה קורא טקסט שאתה לא יכול להבין – כנראה שעורך דין ניסח אותו"

ויל רוג'רס, קומיקאי אמריקני²

בתחילת 2014 פתחתי את הבלוג "משפט פשוט", העוסק בכתיבה המשפטית בישראל. בפוסט הראשון הצגתי באופן הומוריסטי חמישה "חטאי כתיבה" נפוצים של עורכי הדין: ריבוי מאזכרים (להלן, לעיל, כדלקמן...), אוצר מילים מליצי, משפטים ארוכים, העדפת הקול הסביל וריבוי משפטים שהרעיון המרכזי שלהם נמצא בסופם.³ זמן קצר לאחר פרסום הפוסט קיבלתי דוא"ל מעורך דין ישראלי שבו נכתב בין השאר כך: "שבתי לאחרונה מהגולה הקרה לאחר שעבדתי כעו"ד במשך כ-4 שנים באוסטרליה. בשנה הראשונה אף אחד לא יכול היה לקרוא את מה שכתבתי, מכתבים, מסמכים ושאר מרעין בישין [...] וכל זה למה? מכיוון שבאוסטרליה ובאנגליה (ככל הידוע לי) הנחילו את תרבות השפה הפשוטה [...] כשניסחתי מכתב דרישה רצוף

¹ צבי טל "לשון המשפטים" העברית סא(א-ג) 22, 22 (התשע"ג).

² Sandy F. Kraemer, *Will Rogers – the Legal Profession's Best Critic*, 59 AM. BAR ASS'N J., 1431, 1431 (1973).

³ דנה פאר "חמשת חטאי הכתיבה הגדולים של עורכי הדין (להלן: "החטאים")" **משפט פשוט** (26.2.2014) <https://mishpatpashut.com/2014/02/26/httpwp-mep3nvp7-a>

איומים מרומזים על מה שידוע ומה שאינו נטען על ידי מרשי וכו', עוה"ד שאיתה עבדתי נטלה את הטיוטה, גלגלה לכדור, ולסל (המחזור). על מנת לעודד ידידותיות למשתמש, לחסוך בעלויות משפטיות ללקוח ולעוה"ד, וכן לחסוך אלפי ימי בימ"ש בשל אי-בהירויות למיניהן – הכלל ברור: אנגלית פשוטה!"

בין אם באוסטרליה, באנגליה או במדינות אחרות, הרעיון להשתמש בשפה פשוטה לצרכים משפטיים הוא – כפי שנראה מייד – יציר המאה העשרים. לנוכח עובדה זו, מפתיע לגלות שהביקורות על השפה המשפטית המסורבלת הן עתיקות בהרבה: כבר ב-55 לפנה"ס המליץ הפילוסוף קיקרו לוותר על "הנוקשות האופיינית לשפתנו המשפטית";⁴ במאה השבע עשרה כתב שייקספיר כי "מאז החלו כותבים שטרות וחוזים – המילים הושפל כבודן",⁵ ובמאה השמונה עשרה כתב סוויפט ב"מסעי גוליבר" כי לעורכי הדין "לשון עלגים מיוחדת, אשר לא ישמענה כל בן-תמותה זולתם".⁶ לצד ביקורות אלה נמתחו ביקורות רבות נוספות,⁷ אולם רק ב-1963 העלתה לראשונה האקדמיה המשפטית את השפה הפשוטה כחלופה אפשרית לניסוח המשפטי המקובל. דיוויד מלינקוף, פרופסור למשפטים מ-UCLA, פרסם את ספרו *The Language of the Law* שבו קרא למשפטנים להימנע מ-*legalese* (כך כינה את השפה המשפטית מושא הביקורות), והמליץ להם להתנסח ב-*plain language* – שפה פשוטה.⁸ היות שלמונח *legalese* טרם נטבע מונח מקביל בעברית, אכנה כאן שפה זו בשם "משפטאית".⁹

⁴ מארקוס טוליוס קיקרו **כתבים נבחרים** 183 (רחל בירנבאום עורכת, ארנסט דוד קולמן מתרגם, 1985).

⁵ ויליאם שייקספיר **הלילה השנים-עשר** מערכה 1 (רפאל אליעז מתרגם, הוצאת הקיבוץ המאוחד 1980).

⁶ ג'ונתן סוויפט **מסעי גוליבר** (מנחם מבשן מתרגם, 1975).

⁷ ראו למשל Robert W. Benson, *The End of Legalese: The Game Is Over*, 13 N.Y.U. REV. L. & SOC. CHANGE 519, 520–522 (1984–1985).

⁸ Michael G. Byers, *Eschew Obfuscation – The Merits of the SEC's Plain English Doctrine*, 31 U. MEM. L. REV. 135, 139–140 (2000) לספרו

של מלינקוף ראו: DAVID MELLINKOFF, *THE LANGUAGE OF THE LAW* (1963).

⁹ המונח *legal* (משפטי) + סיומת השפה *ese* ("ית" – כמו אנגלית ועברית) יוצרים את התרגום "משפטית" – אולם מילה זו משמשת בהקשרים רבים. לכן העדפתי את המונח הייחודי יותר "משפטאית", הנשמע אף הוא כשם של שפה ושניתן גם לראות בו הלחם של המילים "משפטית" ו"ארכאית".

כעשור לאחר פרסום ספרו של מלינקוף הופיעו לראשונה יוזמות מעשיות בנושא. יוזמות אלה, שנצפו במדינות מספר במקביל,¹⁰ היו ניצניה של תנועה רעיונית המכונה כיום "תנועת השפה הפשוטה" (Plain Language Movement). התנועה קראה לרשויות המדינה ולמשפטים להתנסה בשפה שתאפשר לקוראים להבין את הכתוב בקלות ובמהירות, ולשם כך המליצה על שורה של עקרונות פשוט לשוניים.¹¹ התנועה השפיעה על מדינות רבות, בהן ארצות הברית, אנגליה, קנדה, אוסטרליה, ניו זילנד, פינלנד ושוודיה, ועקרונות השפה הפשוטה החלו להיות מיושמים על מערכות של חקיקה, בנקאות וביטוח. במקביל הוקמו ארגונים בינלאומיים לקידום השפה הפשוטה, כגון PLAIN ו-Clarity.¹² ההתפתחויות בתחום נמשכות עד תקופתנו: דוגמה בולטת היא ה-Plain Language Act שנחקק ב-2010 בארצות הברית ומחייב את הרשויות הפדרליות להשתמש בשפה פשוטה בחלק ניכר ממסמכיהן.¹³ כפי שאראה להלן, נושא השפה הפשוטה גם זוכה לכתיבה אקדמית ענפה ברחבי העולם ונתמך בניסויים אמפיריים מרובים.

בישראל, לעומת זאת, המודעות לנושא השפה הפשוטה עורנה מצומצמת. ככלל, ציבור המשפטים בארץ נוהג להתנסח בלשון הכוללת משפטים ארוכים, מונחים ארכאיים ומאפייני משפטאית נוספים¹⁴ – אם משום שאינו מודע לחלופת השפה הפשוטה ואם משום שעורכי דין רבים אינם מעוניינים לשנות את האופן שבו הם מתנסחים. ייתכן שהם חוששים: חוששים שהשינוי יוביל לחוסר דיוק משפטי; חוששים שהשופטים לא יראו בעין יפה מסמכים שיוגשו בסגנון כתיבה שונה;¹⁵ חוששים שהשפה הפשוטה אינה מכובדת דיה לעולם המשפט. עוד ייתכן שעורכי הדין הוותיקים מעדיפים, מטעמי נוחות, להמשיך להשתמש בשלל דוגמאות הניסוח ("השבלונות") המצויות כבר ברשותם,¹⁶ ושבקרב הצעירים ההתנגדות נובעת מרצונם

Michele M. Asprey, *PLAIN LANGUAGE FOR LAWYERS* (4th ed. 2010).¹⁰
The chapter "Plain Language Around the World" is available online:
www.federationpress.com.au/PDFs/AspreyCh4Exp.pdf

Benson, לעיל ה"ש 7, בעמ' 523–527.¹¹

Mark Adler, *The Plain Language Movement, in THE OXFORD HANDBOOK OF LANGUAGE AND LAW* 67, 67–69 (Peter M. Tiersma & Lawrence M. Solan eds., 2012). עור בהקשר של השפעתה של תנועת השפה הפשוטה על מדינות רבות בעולם ראו ההפניות המופיעות בפרק א(3), העוסק בתנועת השפה הפשוטה, וכן בחלקים ו(2) ו-ו(3) בפרק הדין של המאמר.¹²

Rachel Stabler, *"What We've Got Here is Failure to Communicate": The Plain Writing Act of 2010*, 40 J. LEGIS. 280, 288–289 (2013)¹³

אורלי אלבק "להלן הטקסט המשפטי": על מורכבות הטקסט המשפטי בעיני הבלשן"¹⁴
עיונים בשפה וחברה 5, 54, 56 (2012).

Adler, לעיל ה"ש 12, בעמ' 75.¹⁵

PETER M. TIERSMA, *LEGAL LANGUAGE* 97 (1999)¹⁶

להשתלב בקרב ותיקי הגילדה.¹⁷ חרף החששות וההסתייגויות, בעשור האחרון נצפות גם בישראל יוזמות בנושא, אולם יחסית לנעשה ברחבי הגלובוס מדובר בהתעוררות ראשונית בלבד. גם האקדמיה הישראלית ממעטת לעסוק בנושא זה כתחום מחקר. אפילו המחקר העשיר בישראל בנוגע לפרשנות החקיקה אינו נוהג לעסוק במידת בהירותו של החוק או נגישותו לציבור.¹⁸

במאמר הנוכחי אטען כי ראוי להכיר בזכותו של הציבור בישראל להבין את הטקסטים המשפטיים שעימם הוא נוהג להתמודד ללא סיועם של גורמים מקצועיים כעורכי דין: טפסים ממשלתיים, חוזים צרכניים אחידים, סוגי חקיקה מסוימים ועוד. עוד אטען כי כדי לממש זכות זו, ראוי להנהיג בישראל רפורמה של שפה פשוטה בטקסטים אלה. טענתי השנייה נתמכת בניסוי אמפירי כמותני שבו בחנתי האם עקרונותיה הלשוניים של האנגלית הפשוטה מסייעים לפשט גם טקסטים משפטיים בעברית. ניסוי מעין זה הוא בגדר תנאי מקדים לרפורמה של שפה פשוטה בעברית, מכיוון שעקרונות פשוט לשוניים המתאימים לשפה אחת אינם מתאימים בהכרח לשפה אחרת.¹⁹ עם זאת, היות שבפועל מרבית הכתיבה האקדמית והמקצועית בנושא עוסקת בעקרונות האנגלית הפשוטה, אכנה אותם להלן "עקרונות השפה הפשוטה". תוצאות הניסוי שערכתי הוכיחו כי יישום עקרונות השפה הפשוטה על טקסטים משפטיים בעברית אכן משפר באופן מובהק סטטיסטית את המידה שבה קוראים שאינם משפטים מבינים אותם, כמו גם את משך הזמן שעליהם להקדיש לטקסטים ואת התרשמויותיהם הסובייקטיביות מהם.

ממצאי הניסוי הם בעלי השלכות נורמטיביות הרלוונטיות לגורמים המעצבים את המשפט בישראל, היות שהם מציעים דרך יעילה ומעשית לשיפור יכולתו של הציבור להתמודד עם טקסטים משפטיים. התמודדות זו מלווה את הציבור כמעט בכל נדבך בחייו: כשהוא רוכש מוצר, שוכר דירה, חותם על חוזה עבודה, מדווח לרשויות המס. מרבית האנשים אינם נוהגים להיעזר במצבים אלו בעורך דין,²⁰ וזאת אף על פי

¹⁷ אורלי אלבק "מאפייני לקסיקון אחידים של הטקסט המשפטי" העברית סא(א-ג) 59, 59 (התשע"ג).

¹⁸ רן לוסטיגמן ומיכל אהרוני "פיצוח השפה המשפטית 'בקליפת אגוז': בדרך לעברית משפטית פשוטה" עיונים בשפה וחברה 5, 91, 91 (2012).

¹⁹ לדוגמה בקנדה, שהיא מדינה דו-שפתית, יושמו תחילה עקרונות השפה הפשוטה על החקיקה באנגלית בלבד. כשאותם עקרונות יושמו בהמשך על הנוסח הצרפתי נתגלה למשל כי כתיבת כותרות כשאלות אינה מועילה לפישוט הנוסח הצרפתי, שכן בצרפתית השאלות מנוסחות באופן ארכני יותר מאשר באנגלית (ראו Office of the Scottish Parliamentary Counsel, Plain Language and Legislation 24 (2006) בהמשך המאמר גם אסביר כיצד ציפיותו התחביריות של הקורא משפיעות על מידת הבנתו את הטקסט. ציפיות תחביריות יכולות להשתנות באופן ניכר משפה לשפה, ובהתאמה – להוביל לעקרונות פשוט שונים.²⁰ לוסטיגמן ואהרוני, לעיל ה"ש 18, בעמ' 98.

שההתמודדות העצמאית עם טקסטים אלה עלולה לגבות מהם מחירים כספיים, בריאותיים, ואף מחירים של פגיעה בחירות ובאוויר.²¹ דברים אלה נכונים פי כמה כשמדובר בשכבות המוחלשות בחברה,²² שעבורן היכולת להבין טקסטים משפטיים מסוימים עשויה להיות משמעותית במיוחד (למשל היכולת להבין טופסי זכאות ממשלתיים לסיוע כלכלי). לאור ממצאי הניסוי ניתן לשער כי רפורמה של שפה משפטית פשוטה בישראל תקדם תכליות חשובות כגון שיפור נגישותו של הציבור למשפט, מניעת התדיינויות מיותרות, הגדלת היעילות הכלכלית והגשמה מלאה יותר של עקרונות יסוד של שיטת המשפט הישראלית.²³

בחלקו הראשון של המאמר (פרקים א–ב) אתמקד בבסיס העיוני והנורמטיבי של זכות הציבור להבין ושל רפורמת שפה פשוטה בישראל, ובחלקו השני (פרקים ג–ו) אתמקד בעקרונות השפה הפשוטה העומדים בבסיס הניסוי האמפירי, בשיטת הניסוי, בתוצאותיו ובמשמעויותיו. **בפרק הראשון** אמקם את נושא השפה הפשוטה תחת השדה המשפטי של נגישות למשפט, ואפרט את הבסיס העיוני לזכותו של הציבור להבין טקסטים משפטיים המקנים לו זכויות או המטילים עליו חובות. בהמשך הפרק אדון במעמדה המשפטי ובגבולותיה המוצעים של הזכות, ובחלקו האחרון אציג את תנועת השפה הפשוטה בעולם ובישראל. **בפרק השני** אציג את המשפטאית ואציע סיבות מתחום הפסיכולוגיה הקוגניטיבית לכך שהיא מקשה על קוראיה. **בפרק השלישי** אדון תחילה בשאלה המקדמית האם השפה הפשוטה מתאימה לעולם המשפט, ולאחר מכן אפרט את עקרונותיה הלשוניים של השפה המשפטית הפשוטה. **בפרקים הרביעי והחמישי** אציג את שיטת הניסוי ואת תוצאותיו. **בפרק השישי** אנתח את המשמעויות האפשריות הנובעות מממצאי הניסוי ואציג ארבעה מתווים נורמטיביים אפשריים לרפורמה של שפה משפטית פשוטה בישראל.

²¹ סול אזואלוס-אטיאס "דבר העורכת האורחת" **עיונים בשפה וחברה** 8 5 (2012).
²² מפגשן של השכבות המוחלשות בחברה עם רשויות הרווחה מאופיין לעיתים קרובות בתחושת פחד, הנובעת בין השאר ממחסור בידע על הזכויות ועל מיצוי, מבעיות שפה ומהיעדר השכלה. תחושת פחד זו עלולה להוביל לתוצאות קשות, שכן מימוש זכותן של שכבות אוכלוסייה אלה לקיום מינימלי בכבוד תלוי במידה רבה ביכולתן להיעזר ברשויות הרווחה. ראו: איל פלג **אתגר העוני של המשפט המינהלי** 47 (רסלינג הוצאה לאור 2013). ספרו של פלג עוסק בהרחבה בנושא המפגש בין אנשים החיים בעוני לבין רשויות הרווחה ובהתאמת כללי המשפט המנהלי למפגש זה.

²³ לסקירה של מחקרים העוסקים בשיפור מידת ההבנה של הקורא ובתכליות השימוש בשפה משפטית פשוטה מגשים ראו: Joseph Kimble, *Writing for Dollars*, *Writing to Please*, 6 SCRIBES J. LEGAL WRITING 1, 1 (1996-1997).

א. זכות הציבור להבין

1. "הן מתו בגלל מילים": זכות הציבור להבין – בסיס עיוני

אנגליה, שנות השבעים של המאה העשרים. עובדת קהילתית צעירה מנסה לסייע לשתי מורות בגיל הפנסיה למלא טופס זכאות ממשלתי שיקנה להן סיוע בחימום הבית. החורך בשנה זו קשה במיוחד, ושתי הקשישות אינן מסוגלות לממן הסקה מרכזית. בדומה לקשישות, גם העובדת הקהילתית מתקשה להבין את הטופס המשפטי המסורבל, ולבסוף מרימה ידיים. למוחרת, כשהיא חוזרת לבקרן, האמבולנס כבר מפנה אותן מבהית. בתוך שבוע השתיים מתות מהיפותרמיה, או – כפי שניסחה זאת אותה עובדת קהילתית בנאום שנשאה שנים רבות לאחר מכן מול הנציבות האירופית – "הן מתו בגלל מילים; מילים לא מוכרות, מילים שלא היה להן מקום במידע המיועד לציבור הרחב". אותה עובדת קהילתית צעירה, כריסי מאהר (Chrissie Maher), תהיה בהמשך – במידה רבה בהשפעתו של מאורע זה – לאחד הכוחות המרכזיים בייסוד תנועת השפה הפשוטה באנגליה.²⁴

מאהר לא הייתה משפטנית. משפטנית הייתה מתנסחת אחרת: היא הייתה אומרת כי אופן ניסוחו של טופס הזכאות היווה **מחסום לנגישותן של הקשישות למשפט**. נקודת המוצא של תחום הנגישות למשפט (Access to Justice) היא כי גישה פתוחה וחופשית אל מערכות השלטון האחראיות על חלוקת המשאבים היא תנאי הכרחי למימושן של זכויות משפטיות. על חברה צודקת לוודא שכל חברה יזכו בגישה כזו – ולשם כך עליה להתאים את דרכי הגישה לצורכיהן השונים של קבוצות שונות בחברה.²⁵ תנועת הנגישות למשפט, שהחלה לצבור מעמד ונראות במהלך שנות השבעים, הצביעה על אי השוויון הקיים בפועל בנגישות למשפט. התנועה התמקדה בעיקר בזיהוי מחסומים שונים המונעים מאנשים לממש את זכויותיהם,²⁶ שכן המודעות לעצם קיומם היא תנאי מוקדם לכך שניתן יהיה לסייע לאנשים לצלוח

Chrissie Maher's Speech to the European Commission, ²⁴
www.plainenglish.co.uk/campaigning/past-campaigns/european-union/chrissie-maher-s-speech-to-the-european-commission.html

למידע נוסף על מאהר ראו PETER BUTT & RICHARD CASTLE, MODERN
 LEGAL DRAFTING 61–63 (2nd ed. 2001).

²⁵ ג'וני גל ומימי אייזנשטדט "מבוא" נגישות לצדק חברתי בישראל, 11, 14 (ג'וני גל ומימי אייזנשטדט עורכים 2009).

²⁶ שגית מור "משפט נגיש לכל: הזכות לנגישות ונגישות למשפט – ביקורת מוגבלות" **חוקים** ח 15, 53 (2016).

אותם.²⁷ אחד ממחסומים אלה הוא מחסום השפה.²⁸ קובעי המדיניות בישראל מכירים אומנם במחסום השפה ובצורך להנגישו באמצעות מתן זכויות שפה – אולם כפי שנראה בהמשך, נכון למועד כתיבת שורות אלה מרבית ההתייחסות החקיקתית, המשפטית והאקדמית אליו נעשית כאן בהקשרן של שתי קבוצות אוכלוסייה בלבד: מיעוטים לשוניים ובעלי מוגבלויות.²⁹ ביחס למיעוטים הלשוניים הנגשת מחסום השפה מתבטאת בעיקר בתרגום (למשל בחוקים ובתקנות המחייבים רשויות ציבוריות להשתמש בערבית, ברוסית ובאמהרית)³⁰ ובחקיקה המחייבת הנגשה לשונית לחשודים ולנאשמים במשפט הפלילי,³¹ וביחס לבעלי המוגבלויות היא מתבטאת בחובה להציג מידע בצורה פשוטה ותמציתית.³²

במאמר זה אני קוראת להרחיב את ההתייחסות למחסום השפה בישראל ולהקדיש לו משאבים ותקציבים גם ביחס לציבור הכללי. המחסום הרלוונטי לציבור הכללי הוא תת-מחסום של מחסום השפה, שבהיעדר כינוי מקובל אכנה אותו כאן "מחסום הניסוח המשפטי".³³ מחסום זה בא לידי ביטוי בכל פעם שבה נדרש הציבור להתמודד עם

²⁷ יובל אלבשן "נגישות האוכלוסיות המוחלשות בישראל למשפט" **עלי משפט** ג 497, 498 (התשס"ד).

²⁸ שם, בעמ' 507–508.

²⁹ ראו למשל סיגל עוזיאל קרל, מיכל טנא-רינדה ושירה ילון-חיימוביץ' "נגישות החוק והמשפט בישראל: הנגשה לשונית לאנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית כמקרה מבחן" **חוקים** ח 287 (2016). תת-הפרק המתחיל בעמוד 291 נפתח במילים: "הקשיים הלשוניים ומחסום השפה שאנשים עם מוגבלות שכלית חווים מאפיינים קבוצות אוכלוסייה מוחלשות נוספות, הנזקקות להנגשת מידע ולפישוט לשוני על מנת לקבל שירות נאות ולמצות את זכויותיהן". לאחר מכן המחברות מציגות את סוגי האוכלוסייה הנוספים הרלוונטיים לדעתן: אזרחים שעברית אינה שפת אימם, תיירים, עולים, מהגרי עבודה, החברה הערבית, לקויי שמיעה או ראייה, אנשים בעלי מוגבלות קוגניטיבית, קשישים וילדים. למעט הקשישים והילדים, כל הקבוצות שהמחברות מציינות הן של מיעוטים לשוניים או בעלי מוגבלויות.

³⁰ מיטל פינטו "בזכותן של זכויות שפה" **משפט ואדם – משפט ועסקים** יד 639, 641 (2012).

³¹ מיכל שוסטר ומרים שלזינגר "נגישות במבט אחר: מיעוטים לשוניים כאוכלוסייה מונגשת" **נגישות החברה הישראלית לאנשים עם מוגבלות בפתח המאה ה-21**, 639, 650 (מהדורה שנייה, דינה פלדמן, יעל דניאלי להב, שמואל חיימוביץ' עורכים) (2007).

³² חובה זו נוספת ב-2005 לחוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות. ראו עוזיאל קרל, לעיל ה"ש 29, בעמ' 288–289.

³³ מור, לעיל ה"ש 26, בעמ' 73, מכנה היבט זה "נגישות למידע משפטי". אני מעדיפה לכנותו "מחסום הניסוח המשפטי" (או, על דרך החיוב, "נגישות לטקסטים משפטיים") כדי להבהיר שהכוונה אינה רק לטקסטים המוסרים מידע משפטי אלא גם לטקסטים המקנים זכויות או המטילים חובות.

טקסטים המנוסחים במשפטאית באופן עצמאי – כלומר, ללא תיווכן וסיוען של עורכות דין. ואדגיש: ב"טקסטים משפטיים" אין כוונתי רק לטקסטים המשפטיים למערכת המשפט במובנה הצר (כגון חוקים ופסקי דין), אלא לכל טקסט שבכוחו להשפיע על מצבו המשפטי של אדם – להקנות לו זכויות, להטיל עליו חובות או לספק לו מידע על זכויות וחובות אלה.

הטענה העומדת במוקד מאמר זה היא כי ליכולתו של הציבור להבין טקסטים משפטיים אלה נודעת חשיבות רבה, ועל כן ראוי להכיר בה כזכות שתכונה להלן: "זכות הציבור להבין". הדיון בטענה יתנהל באופן הבא: ראשית אפרט את הטעמים המצדיקים הכרה של קובעי המדיניות בישראל בזכות זו; לאחר מכן אטען כי יש לראות בזכות הציבור להבין זכות שפה, לצד זכויות השפה המוקנות למיעוטים לשוניים ולבעלי מוגבלויות; לבסוף אדון במעמדה המשפטי ובגבולותיה המוצעים של הזכות.

(א) עקרונות שלטון החוק והחוקיות

בראש ובראשונה, זכות הציבור להבין קשורה קשר הדוק לעקרונות שלטון החוק והחוקיות. אחד מיסודותיו של עקרון שלטון החוק הוא כי על חוק להיות ברור, שכן חוק לא מובן או דו-משמעי אינו יכול להכווין התנהגות ואף עלול להטעות.³⁴ חוק לא מובן פוגע גם במטרותיו ההצהרתיות והחינוכיות של החוק, היות שאלו תלויות ביכולתו להעביר מסר ברור לציבור.³⁵ גם על פי עקרון החוקיות של המשפט הפלילי, על החקיקה הפלילית להיות ודאית, בהירה ומנוסחת בלשון ברורה וחד-משמעית.³⁶ בבג"ץ ואנונו אף קבע בית המשפט כי "דרישת בהירותה של הנורמה הפלילית, כחלק מדרישת החוקיות, הינה בעלת גוון חוקתי, במובן זה שאי קיומה עלול לגרור את ביטולו של האיסור הפלילי". בית המשפט הוסיף וציין כי הוודאות הנדרשת היא ברמה כזו שאדם מן היישוב יוכל להבין את משמעות האיסור המוטל עליו.³⁷ בדומה לכך, בארצות הברית מוכרת עילת חוסר הבהירות (vagueness) כעילת בטלות חוקתית לחוקים. ככלל עילה זו משמשת במצבים שבהם אזרח אמריקני ממוצע אינו מסוגל

Joseph Raz, *The Rule of Law and its Virtue, in THE AUTHORITY OF LAW: ESSAYS ON LAW AND MORALITY* 210, 214 (2nd ed. 2011) ³⁴

נדיב מרדכי, מרדכי קרמניצר ועמיר פוקס *מדריך למחוקק* 76 (יונה לוי עורכת 2015). ³⁵

יובל לוי "היבטים על עקרון החוקיות בדיני עונשין" (חלק ראשון) "עיוני משפט" 22, 28 (תשל"ה-תשל"ו). ³⁶

בג"ץ 6358/05 ואנונו נ' אלון *פיקוד העורף יאיר נווה*, ס' 20–21 לפסק דינה של השופטת פרוקצ'יה (נבו 12.1.2006). באותו מקרה אכן ביטל בית המשפט סעיף בצו ההגבלה של ואנונו מן הטעם שלא הוגדר באופן בהיר דיו. להרחבה ראו לוסטיגמן ואהרוני, לעיל ה"ש 18, בעמ' 97. ³⁷

להבין את תוכנו של חוק פלילי, ומבוססת על הדרישה החוקתית להליך הוגן בעת הפעלת סמכויות ממשלתיות כלפי האזרח.³⁸

ב"מדריך למחוקק" מתייחסים נדיב מרדכי, מרדכי קרמניצר ועמיר פוקס לשאלה מדוע על החוק להיות ברור ומובן. ראשית המחברים מציינים שיקולים של הגינות וצדק, שלאורם בעייתי להטיל אחריות משפטית על אדם שפעל בתום לב על בסיס כלל משפטי לא ברור. הטלת אחריות במצב כזה יוצרת תחושה קשה וכן פוגעת באמון הציבור בשיטה המשפטית³⁹ ובמוסדות השלטון.⁴⁰ שנית, חקיקה לא מובנת יוצרת חוסר ודאות משפטית, ובכך מערערת את תחושות הביטחון והיציבות שיסודות החברה מושתתים עליהן.⁴¹ שלישית, חקיקה לא מובנת עלולה להזיק לכלכלה, שכן חוסר ודאות משפטית מקשה על פרטים ועסקים להעריך את תוחלת ההשקעה שלהם במשק, או לפחות מייקר את האפשרות להעריכה. בכך נפגע גם השוויון בין אותם משקיעים, היות שבניגוד לשחקנים הגדולים בשוק – שחקנים קטנים אינם מסוגלים בהכרח לעמוד בהוצאות נוספות אלו.⁴²

עקרונות שלטון החוק והחוקיות כוללים גם דרישה לפומביות החקיקה. לדרישה זו חשיבות יתרה בתחום הפלילי, שכן אחרת מדובר בענישה ללא אזהרה.⁴³ אולם בפומביות כשלעצמה אין די, היות שאם הציבור אינו מבין את החקיקה קשה לטעון כי הוזהר.⁴⁴ חזקת "ידיעת החוק" אומנם מניחה כי אנשים מודעים לחוק ומשכך אחראים למעשיהם⁴⁵ – אולם "זו לא הידיעה כמו האפשרות לדעת [...] מהי החקיקה הקיימת המהווה אחת מאבני היסוד של מדינה שיסודה בשלטון החוק"⁴⁶ (ההדגשות במקור). ומהי אותה "אפשרות לדעת"? לדעתי עליה לשאוב השראה מן הפרשנות האמריקנית לעילת חוסר הבהירות: האם הניסוח מובן דיו לאזרח הישראלי הממוצע גם מבלי שייאלץ להשקיע בכך מאמץ עצמאי לא מידתי או להיעזר בייעוץ משפטי?

(ב) עקרון השוויון

38 מרדכי, קרמניצר ופוקס, לעיל ה"ש 35, בעמ' 80–81.

39 שם, בעמ' 75–76.

40 שם, בעמ' 77.

41 שם, בעמ' 76.

42 שם, בעמ' 77.

43 יניב רוזנאי "חוק רוצה להיות חופשי": פרסום חקיקה בעידן האינטרנט" הפרקליט נב 235, 240 ו-264–265 (התשע"ג).

44 לוסטיגמן ואהרוני, לעיל ה"ש 18, בעמ' 97–98.

45 רוזנאי, לעיל ה"ש 43, בעמ' 251.

46 שם, בעמ' 262.

טעם נוסף להכרה בזכות הציבור להבין הוא עקרון השוויון בפני החוק, שכן יכולת מימוש הזכויות של מי שאינו מבין את זכויותיו מצמצמת יחסית למי שיכול להבין, ובכך הפער הכלכלי-חברתי ביניהם גדל.⁴⁷ כך קורה למשל בתופעת אי-מיצוי זכויות (Non Take-Up), שבמסגרתה אנשים הזכאים לשירות או לקצבה אינם מממשים את זכותם כתוצאה ממחסומי נגישות שונים.⁴⁸ ממחקרים עולה כי שתיים מהסיבות המרכזיות לתופעה הן "מורכבות התנאים לזכאות" ו"אורך תהליך התביעה ומורכבותו".⁴⁹ במחקר ישראלי שכלל ראיונות עם אנשים המצויים בתנאי עוני קיצוני ציינו רבים כי לא מימשו את זכאותם לסיוע סוציאלי בגין "מורכבות הבקשה לזכאות". בהקשר זה ציינו חלק מהמרוואיינים במיוחד את אי-יכולתם להבין מכתבים שנשלחו אליהם מהמוסד לביטוח לאומי (למשל ג', בת 79: "את יודעת מה זה בשבילי לקבל כסף מביטוח לאומי? זה אומר לפתוח חשבון בבנק וללכת לשם ולקבל הביתה מכתבים שאני לא יכולה להבין. זה מלחיץ אותי מאוד. איך אני אדע שלא עובדים עליי?"⁵⁰).

⁴⁷ רוזנאי, לעיל ה"ש 43, בעמ' 247–248. הדברים נכתבו במקור על נגישות גבוהה למאגרי מידע המכילים מידע משפטי, אולם יפים גם לענייננו.

⁴⁸ ג'וני גל, מיכאל שלו ומימי אייזנשטרט "בזכות האוניברסליות? נגישות לצדק חברתי בישראל 187, 190 (ג'וני גל ומימי אייזנשטרט עורכים 2009). בהקשר זה אציין כי השופט אלרון קשר לאחרונה בין עקרון השוויון לבין הקושי של מוסדות ציבור לעמוד בתנאים לקבלת תמיכות מתקציב המדינה – בין השאר בשל אופן ניסוחם המורכב (עצ"ם 6100/20 החשב הכללי במשרד האוצר נ' עמותת תיאטרון הגלובע (פורסם באר"ש, 1.6.2021)). לדברי אלרון: "השתלשלות האירועים בהליך שלפנינו ממחישה היטב את הצורך שבפישוט והנגשת התנאים שבהם נדרשים מוסדות ציבור לעמוד לשם קבלת תמיכות מתקציב המדינה [...] ניתן ורצוי לטעמי לפעול ליצירת כללים פשוטים וברורים, שבהם כל אדם יוכל לעמוד – אף בלי לשכור את שירותיו של עורך דין או רואה חשבון" (עמ' 14). עם זאת, שני שופטי ההרכב האחרים לא הסכימו עם הנמתקו זו של השופט אלרון: השופט סולברג אומנם ציין כי "מוטב להם לנהלים והנחיות שיהיו נגשים, ברורים, ושווים לכל נפש" אולם לשיטתו ישנם דברי חקיקה רבים הדורשים התעמקות ואף ייעוץ משפטי מקדים, ולכן "לא ניתן [...] לגלגל' את האשמה לפתחה של הרשות המנהלית, רק מחמת אי-הבנה של מבקש התמיכה את הוראות הנוהל" (עמ' 16). גם השופטת וילנר ציינה כי "מוטב היה אילו נוסחה כלל מערכת הדינים במדינת ישראל בשפה נהירה לכל אדם" – אולם בדומה לשופט סולברג סברה כי העובדה שמערכת הדינים אינה מובנת בהכרח לאדם מן השורה אינה יכולה להצדיק אי-עמידה בהוראות הדין (עמ' 19).

⁴⁹ שם, בעמ' 194.

⁵⁰ ליה לוינ "קואליציה של הדרה: אי-מימוש זכאות לסיוע במערכת הביטחון הסוציאלי בקרב החיים בעוני קיצוני" נגישות לצדק חברתי בישראל 225, 236 (ג'וני גל ומימי אייזנשטרט עורכים 2009).

בן 47: "המכתבים מגיעים עם כל מיני טבלאות, וקיצורים והכל בשפה גבוהה כזאת, רשמית. מי בכלל יכול להבין מה כתוב שם?"⁵¹ (ההדגשות אינן במקור).

במקרים אחרים, האדם הנזקק לזכויות אינו מודע כלל לקיומן, בעיקר ככל הנוגע לזכויות חברתיות וכלכליות שמטרתן לסייע לאוכלוסיות מוחלשות (כדוגמת הזכות לדיוור ציבורי, להנחה בארנונה, לגמלת הבטחת הכנסה ועוד). חוסר המודעות יכול לנבוע בין השאר מקשיי שפה – כאשר אדם אינו מצליח להבין את המידע שהרשויות מפרסמות בנוגע לזכויות המגיעות לו. מובן מאליו כי אדם אינו יכול אפילו להתחיל לעמוד על זכותו המשפטית כאשר זו אינה קיימת בתודעתו. טיפול מנהלי מתאים עשוי לצמצם את היקף הבעיה – למשל ניסוח טפסים פשוטים להבנה שיסייעו לציבור להבין מיהם קהלי היעד של הזכויות.⁵²

מחסום הניסוח המשפטי פוגע בשוויון גם בתחום הייצוג העצמי – בפרט בבתי המשפט לתביעות קטנות, שבהם תובעות או נתבעות אינן רשאיות להיות מיוצגות על ידי עורכות דין (למעט חריגים הנקובים בחוק).⁵³ אין ספק כי צד להליך שיתקשה להבין

⁵¹ שם, בעמ' 240.

⁵² אמיר פז-פוקס "מדוע זכויות עלי-ספר נשארות עלי-ספר?" נגישות לצדק חברתי בישראל, 29, 57 (ג'וני גל ומימי אייזנשטדט עורכים 2009). נראה כי פז-פוקס מתייחס בעיקר – אך לא רק – לקשיי שפה הנובעים ממחסור בפרסום מידע בשפות שאינן עברית, אולם דבריו יפים גם לקשיי שפה הנובעים מניסוחים קשים להבנה. על חשיבות הנגשת המנהל הציבורי (הן לשכבות המוחלשות והן לכלל האוכלוסייה) לצורך מימוש זכויות חברתיות ראו אבישי בניש ולירון דוד "זכות הגישה למנהל במדינת הרווחה: על (אי-)מיצוי זכויות חברתיות וחובת ההנגשה של החקיקה החברתית" משפט וממשל יט 395 (2018). בהקשר זה ראו גם William L.F. Felstiner, Richard L. Abel, Austin Sarat, *The Emergence and Transformation of Disputes: Naming, Blaming, Claiming...*, 15 LAW&SOC'Y. REV. 631 (1980-1981), העוסק בשאלת היווצרותם והשתנותם של סכסוכים משפטיים. כדי שהאדם יוכל לעמוד על זכותו המשפטית עליו לתת שם לחוויית הפגיעה בו, להטיל אשם בגורם האחראי לפגיעה ולבסוף לעמוד על זכותו המשפטית. המתרחש בכל אחד משלבים אלו עלול להשפיע במידה ניכרת על יכולתו של אדם להצליח לממש בפועל את זכויותיו המשפטיות. מאמר מכונן זה תורגם לעברית על ידי זהר כוכבי: ויליאם ל"פ פלסטניר, ריצ'רד ל' אייבל, אוסטין סאראט "היווצרותם של סכסוכים והשתנותם: מתן שם, הטלת אשם, עמידה על זכות..." מעשי משפט ג 17 (2010).

⁵³ ס' 63 לחוק בתי המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד-1984.

את הטקסטים המשפטיים הרלוונטיים לעניינו לא יוכל לייצג את עצמו באופן הולם ויימצא בעמדת נחיתות כלפי צד שביכולתו להבינם במידה רבה יותר.⁵⁴

(ג) שיתוף הציבור בהליך הדמוקרטי

ההכרה בזכות הציבור להבין תתרום ליכולתו של הציבור להשתתף בהליך הדמוקרטי ולפקח על מעשי השלטון. שיתוף הציבור במידע הוא חלק מהרעיון של דמוקרטיה מהותית, שבה האזרחים הם הריבון ויכולים להשתתף בתהליכי קבלת ההחלטות לא רק ביום הבחירות, אלא באופן קבוע ומתמשך. השיתוף במידע גם מאפשר לציבור לפקח באופן הדוק יותר על מעשי השלטון, ובכך תורם למיגור שחיתות ויוצר הרתעה בקרב עובדי הציבור.⁵⁵

בישראל, חוק חופש המידע הוא שמעגן ומגדיר את היקף זכותו של הפרט לקבל מהרשויות הציבוריות מידע בעל אופי ציבורי.⁵⁶ חוק זה מבטא גם את זכות הציבור לדעת⁵⁷ – זכות הגישה של הציבור למידע שבידי המדינה.⁵⁸ אולם מובן כי אם המידע עצמו נגיש לציבור, אך הציבור אינו מצליח להבינו – הוא יתקשה להשתתף בפועל במשחק הדמוקרטי ולפקח על השלטון.⁵⁹

⁵⁴ יורם רבין "הזכות לייצוג וסיוע משפטי בהליך אזרחי" **המשפט** ו 225, 243 (התשס"א). הדברים נכתבו במקור על זכות הייצוג על ידי עורך דין, אולם יפים גם לענייננו. לכאורה ניתן לטעון כי היות שבבית המשפט לתביעות קטנות בעלי הדין ככלל אינם מיוצגים, הרי שהשוויון ביניהם נשמר. עם זאת, פערי שפה והשכלה מאפשרים לבעלי דין ממעמד סוציו-אקונומי גבוה יותר להבין את הטקסטים המשפטיים הרלוונטיים להליך בצורה טובה יותר. בהקשר זה אוסיף כי נושא הייצוג העצמי ופגיעתו בשוויון עשוי להיות רלוונטי גם בערכאות אחרות שבהן בעלי הדין רשאים להיות מיוצגים, בעיקר בהקשר של מי שנמנה עם שכבה מוחלשת באוכלוסייה אך אינו מוגדר כמי שזכאי לסיוע משפטי בחינם. בעמ' 235 למאמרו רבין מציין כי: "החירות לשכור את שירותיו של עורך דין אינה מסייעת לאדם אשר אין ידו משגת לשלם את העלויות הכלכליות הכבדות עבור שירותים משפטיים". לכאורה בתי המשפט פתוחים באופן שוויוני לכל אזרח, אולם שוויון זה נפגם כאשר אחד מן הצדדים להליך אינו יכול לממן שכר טרחת עורך דין ונאלץ לייצג את עצמו.

⁵⁵ יובל קרניאל ועידן שניר "חוק חופש המידע והאינטרנט: האם הגיעה העת לשינוי חקיקתי?" **מאזני משפט** ז 307, 312–313 (התש"ע).

⁵⁶ שם, בעמ' 310.

⁵⁷ ע"פ 11793/05 **חברת החדשות הישראלית בע"מ נ' מדינת ישראל**, ס' 13 לפסק דינה של השופטת ארבל (נבו 5.4.2006).

⁵⁸ אהרן ברק **כבוד האדם – הזכות החוקתית ובנותיה** כרך ב 727 (2014).

⁵⁹ לוסטיגמן ואהרוני, לעיל ה"ש 18, בעמ' 98.

(ד) עקרון הנאמנות של הרשויות הציבוריות

על פי עקרון הנאמנות (להלן: "עקרון הנאמנות" או "חובת הנאמנות") הרשויות (להלן: "רשויות ציבוריות" או "רשויות מנהליות") הן נאמן של הציבור, ולפיכך עליהן לפעול להגשמת האינטרס הציבורי.⁶⁰ כאמור לעיל, מחסום הניסוח המשפטי מקשה על אנשים להבין את חובותיהם, למצות את זכויותיהם, לייצג את עצמם בבתי משפט, להשתתף במשחק הדמוקרטי ולפקח על מעשי השלטון. לפיכך, כאשר הרשויות הציבוריות מנסחות טקסטים המיועדים לציבור באופן מסורבל וקשה להבנה הן פועלות באופן המנוגד לאינטרס הציבורי ולעקרון הנאמנות החל עליהן. מכאן נובע כי עקרון הנאמנות יוגשם בצורה מלאה יותר אם הרשויות הציבוריות יקפידו לנסח טקסטים אלו באופן שהציבור יוכל להבינו (לדיון נוסף בעקרון הנאמנות ראו פרק ו(3)).

2. מעמדה המשפטי וגבולותיה של זכות הציבור להבין

במאמר זה אני טוענת כי את זכות הציבור להבין יש לראות כחלק בלתי נפרד ממערך זכויות השפה (language rights). זכויות שפה עשויות לכלול הן ממד שלילי – זכותו של כל אדם לדבר בשפה הרצויה לו, והן ממד חיובי – הדורש מן המדינה לתמוך בשפות מסוימות באופן פעיל.⁶¹ הממד החיובי של זכויות שפה בישראל, שהוא הממד הרלוונטי לנושא מאמר זה, בא כיום לידי ביטוי בעיקר בהקשר של שתי קבוצות אוכלוסייה: מיעוטים לשוניים (באמצעות תרגום) ובעלי מוגבלויות (באמצעות פישוט לשוני).⁶² מצב זה אינו מפתיע: ככלל, הנחת היסוד היא שמעמדה של שפת הרוב הוא

⁶⁰ יצחק זמיר **הסמכות המינהלית** כרך א – המינהל הציבורי 36–37 (מהדורה שנייה מורחבת 2010). ראו למשל: בג"ץ 142/70 שפירא נ' הוועד המחוזי של לשכת עורכי הדין ירושלים, פ"ד כה(1) 325, 331 (1971); בג"ץ 164/97 קונטרס בע"מ נ' משרד האוצר, אגף המכס והמע"מ, פ"ד נב(1) 289, 337–338 (1998); בג"ץ 1993/03 התנועה למען איכות השלטון בישראל נ' ראש הממשלה, פ"ד נז(6) 817, 898–899 (2003).

⁶¹ מיטל פינטו "זכויות שפה, הגירה ומיעוטים בישראל" **משפט וממשל** י 223, 226 (התשס"ז).

⁶² עבור מיעוטים לשוניים קיימים למשל חוקים ותקנות שונים המחייבים רשויות ציבוריות להשתמש בערבית, ברוסית ובאמהרית (ראו פינטו, לעיל ה"ש 30, בעמ' 641), ובמשפט הפיליפי קבע המחוקק הישראלי כי אם "הוברר לבית-המשפט שהנאשם אינו יודע עברית, ימנה לו מתרגם או יתרגם לו בעצמו", וכי שכרו של המתרגם ישולם מאוצר המדינה. ולא נאשם בלבד – גם חקירתו של חשוד אמורה להתבצע בשפה שהחשוד מבין ודובר (ראו שוסטר ושלזינגר, לעיל ה"ש 31, בעמ' 650). דוגמה נוספת היא משרדי הממשלה

ממילא חזק ומוערף, ולכן אין לה צורך בהגנה המיוחדת שמעניקות זכויות השפה.⁶³ ואכן, מעמדה החזק והמוערף של השפה העברית בישראל אינו מוטל בספק; כדברי אהרן ברק, נשיא בית המשפט העליון בדימוס: "קיומה של הלשון העברית, פיתוחה, שגשוגה והגברתה הינם ערך מרכזי של מדינת ישראל".⁶⁴ עם זאת, כפי שאדגים מיד, כשמדובר בטקסטים המנוסחים במשפטאית בלתי מובנת – חלק מהאינטרסים המוגנים על ידי זכויות שפה רלוונטיים גם לציבור הכללי.

את האינטרסים המוגנים על ידי זכויות שפה ניתן לסווג לשתי קטגוריות עיקריות: אינטרסים מהותיים ואינטרסים אינסטרומנטליים. האינטרסים המהותיים מתמקדים בחשיבות השפה בעיני דובריה כערך חשוב כשלעצמו⁶⁵ לאור היותה חותם זהות תרבותי, ובכך מציעים הצדקה חזקה להגנה על שפות של מיעוטים לשוניים.⁶⁶ האינטרס שבהגנה על השפה העברית כחותם זהות תרבותי אינו רלוונטי לדינונו, שכן מאמר זה אינו עוסק במעמדה של העברית לעומת שפות אחרות. האינטרסים האינסטרומנטליים, לעומת זאת, מתייחסים לחשיבות השפה ככלי להשגת מטרות אחרות.⁶⁷ אינטרסים אלו רלוונטיים לדיון בזכות הציבור להבין, שכן מטרתם לוודא כי השפה לא תכשיל אנשים המעוניינים לממש את זכויותיהם ולהשתתף בחיים הציבוריים ובהליכים הדמוקרטיים.⁶⁸ בין אם מדובר במיעוטים לשוניים, בבעלי מוגבלויות או בציבור הכללי – זכויות השפה מבקשות לאפשר לכלל האוכלוסייה נגישות צודקת

המכירים בצורך בהנגשה לשונית של שירותים לעולים – הן לעולים שאינם דוברים עברית כלל והן לכאלו הדוברים עברית ברמה בינונית או סבירה (ראו איתי פידלמן הנגשה לשונית לעולים של שירותי הרווחה ברשויות המקומיות [הכנסת, מרכז מחקר ומידע, 2014]). בניגוד למיעוטים הלשוניים, בקרב בעלי המוגבלויות מחסום השפה מתבטא בכך שחלקם מתקשים בהבנת המידע הרלוונטי אליהם גם כשהם נכתב בשפת אימם. לפיכך חלק מבני קבוצה זו נזקקים להצגה פשוטה, בהירה ותמציתית של הדברים באותה שפה שבה נכתבו במקור, כדי שיוכלו להתוודע לזכויותיהם ולחובותיהם ולהגיב בהתאם. החובה להנגיש מידע באופן זה לקבוצת בעלי המוגבלויות נוספה לחוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות בשנת 2005, במסגרת הוספתו של פרק הנגישות (תיקון מספר 2) (ראו עוזיאל קרל, טנא-רינדה וילון-חיימוביץ', לעיל ה"ש 29, בעמ' 288–289). להרחבה בדבר ההנגשה הלשונית לבעלי מוגבלויות ראו פרק ו(3).

⁶³ פינטו, לעיל ה"ש 30, בעמ' 641.

⁶⁴ ע"א 105/92 **ראם מהנדסים קבלנים בע"מ נ' עיריית נצרת עילית**, פ"ד מז(5) 189, 208 (1993).

⁶⁵ פינטו, לעיל ה"ש 61, בעמ' 242.

⁶⁶ שם, בעמ' 250.

⁶⁷ שם, בעמ' 242.

⁶⁸ Ruth Rubio-Marin, *Language Rights: Exploring the Competing Rationales*, in LANGUAGE RIGHTS AND POLITICAL THEORY 52, 56 (Will Kymlicka & Alan Patten, eds., 2003).

ושוויונית למשאבים בחברה. מסיבה זו זכויות שפה בכלל, והזכות להבין בפרט, הן במקרים רבים תנאי מקדים למימושן של זכויות משפטיות אחרות. כך למשל, הנשיא בדימוס ברק ציין כי את זכויות השפה ניתן לראות כקשורות לחופש הביטוי, לזכות לחינוך ולעקרון השוויון.⁶⁹

אמירות ראשוניות התומכות בהכרה בזכות הציבור להבין טקסטים מסוימים ניתן למצוא בפסק הדין ראם מהנדסים, שבו דן בית המשפט העליון בחוק עזר שלפיו על מודעות ושלטים להיות מנוסחים לפחות חלקית בשפה העברית. בפרשה זו ציין הנשיא בדימוס ברק כי "מעבר לחשיבותה הלאומית של השפה העברית, חשובה העברית בהיותה שפתם של רוב אזרחי המדינה. בשל כך זכאים דוברי העברית כי בתחומי ביטוי מסוימים (עלוני הסברה לתרופות למשל) ישמור השלטון על זכותם להבין את הביטוי",⁷⁰ והשופט אור ציין כי במסגרת פרשה זו על בית המשפט לקחת בחשבון את עקרון זכות הציבור לדעת⁷¹ (ההדגשות אינן במקור). דברי השופטים בדבר זכותו של הציבור להבין את המודעות התייחסו אומנם להוספת כיתוב בעברית לצד הערבית, ואולם אם לציבור דובר העברית בישראל הזכות להבין תחומי ביטוי מסוימים – והעברית עצמה אינה ברורה לו – האם ניתן לומר כי זכותו אכן נשמרת?

לסיכום נקודה זו, כפי שראינו לעיל, כבר כיום זכויות השפה מטילות חובות עשה על המדינה – בעיקר בהקשר של מיעוטים לשוניים ושל בעלי מוגבלויות. עם זאת, היות שהאינטרסים האינסטרומנטליים העומדים בבסיס זכויות שפה אלה זהים במהותם לאלו העומדים בבסיס זכות הציבור להבין, ראוי כי קובעי המדיניות בישראל יטילו על הרשויות חובות עשה גם בהקשר זה. סביר להניח כי זכות הציבור להבין לא תבוא לידי ביטוי מעשי מבלי שיוטלו חובות עשה שיבטיחו את הגשמתה – הן כזכות אזרחית בשוק פרוטי, והן כזכות מנהלית בסיטואציות של האדם מול השלטון.⁷² כזכות אזרחית ייתכן למשל שחובת עשה שתוטל על חברות מסחריות תהיה לנסח חוזים אחידים ותקנונים בנוסח פשוט ובהיר. כזכות מנהלית ייתכן למשל שחובות עשה שיוטלו על רשויות ציבוריות יהיו לנסח טקסטים משפטיים וטפסים בנוסח פשוט, למנות בעלי תפקידים שירכזו את הטיפול בתחום, להגיש דיווחים שנתיים ועוד. קשה להניח כי בישראל יחייבו אותן באופן מפורש, ומבלי שתהיה אפשרות לאכוף אותן באופן מנהלי או שיפוטי.

⁶⁹ ראם מהנדסים, לעיל ה"ש 64, בעמ' 214.

⁷⁰ שם, בעמ' 208.

⁷¹ שם, בעמ' 219.

⁷² זמיר מגדיר זכות אזרחית כאינטרס המוגן על ידי המשפט של אדם כלפי אדם אחר, וזכות מנהלית כאינטרס המוגן על ידי המשפט של אדם מול השלטון. ראו יצחק זמיר "הזכות המנהלית" משפט וממשל טז 135, 138 ו-140 (2014).

יש שיטענו כי החובה לנסח טקסטים וטפסים באופן פשוט וברור עלולה להטיל נטל תקציבי כבד מדי על הרשויות והגופים שיידרשו ליישמה.⁷³ נימוק תקציבי הוא בוודאי בעל משקל – אולם ככלל ראוי שהנחת היסוד תהיה כי חקיקה המעניקה זכויות ותקצב את המנגנונים הנדרשים להבטחת מימושן.⁷⁴ מכל מקום, אין ספק כי שאלת היקף החובה שתוטל ועוצמתה היא רבת-חשיבות, שכן "עצם ההכרה בזכות, כשלעצמה, אינה מגלה הרבה על היקפן ואופיין של החובות שהטלתן הינה לגיטימית ונכונה על-מנת להגן על הזכות".⁷⁵ היות שמבחינה תקציבית (כמו גם מעשית) לא ניתן לצפות כי כל הטקסטים והטפסים הרלוונטיים ישוכתבו באופן מידי, ממילא ייווצר צורך להגדיר אמות מידה בנוגע להיקף החובות שיוטלו על הרשויות והגופים ולעוצמתן. אמות מידה אלה יוכלו להתחשב בשלל גורמים: מידת חשיבותם של הטקסטים, סוג האוכלוסייה הנדרשת להם והיקפה, חומרת בעיות הניסוח הקיימות בטקסטים ועוד.⁷⁶ נוסף על כך, יש להניח כי יוקצב פרק זמן לא קצר שבמהלכו יוכלו הרשויות והגופים להתארגן מבחינה מעשית ותקציבית לקראת יישום החובות שיוטלו עליהם.

שאלה חשובה נוספת נוגעת למעמדה המשפטי של זכות הציבור להבין. מעמדה המשפטי של זכות נקבע בעיקר בהתאם לעוצמת ההגנה המשפטית עליה,⁷⁷ וכוחה האפקטיבי תלוי בין השאר במידה שבה הזכות יכולה להיאכף בפועל.⁷⁸ בהקשר זה ראוי לציין שה-Plain Language Act האמריקני קובע במפורש כי החוק אינו יוצר זכות מהותית או פרוצדורלית הניתנת לאכיפה מנהלית או שיפוטית – ככל הנראה בשל

⁷³ ראו למשל פינטו, לעיל ה"ש 30, בעמ' 644 ("הטענה היא כי פרשנות תכליתית ורחבה של זכויות שפה מובילה להטלת חובות כבדות יותר על רשויות ציבוריות, המחייבות הקצאת משאבים יקרי-ערך, וכי בשל כך יש לפרש זכויות שפה בזהירות ובצמצום").

⁷⁴ ראו בניש ודוד, לעיל ה"ש 52, בה"ש 150 ("הנחת-היסוד צריכה להיות שהחקיקה החברתית כוללת בחובה את התקצוב הדרוש להפעלת המנגנון לביצועה, ובכלל זה את תקצוב המנגנונים הדרושים להבטחת מימוש מלא של הזכויות הכלולות בה").

⁷⁵ רות גביון "על היחסים בין זכויות אזרחיות-פוליטיות ובין זכויות חברתיות-כלכליות" **זכויות חברתיות כלכליות ותרוכותיות בישראל** 25, 27–28 (יורם רבין ויובל שני עורכים (2004).

⁷⁶ ראו בניש ודוד, לעיל ה"ש 52, בעמ' 33–34. במאמר זה, העוסק גם הוא בפיתוח רעיוני של זכות חדשה, המחברים טוענים כי הכרה בזכות הגישה למנהל תטיל על הרשויות חובה להנגיש את תהליך מיצוי הזכויות מולן. לדברי המחברים, עוצמת החובה והיקפה ישתנו בהתאם לאמות מידה כגון חשיבות המיצוי של הזכות הספציפית, סוג והיקף האוכלוסייה שאינה ממצה את הזכות, יכולתה של הרשות להתמודד עם הבעיה באמצעים מנהליים ותקציביים סבירים ועוד. רעיון זה, בשינויים המתבקשים, מתאים גם לענייננו.

⁷⁷ זמיר, לעיל ה"ש 72, בעמ' 157.

⁷⁸ גביון, לעיל ה"ש 75, בעמ' 34.

חשש מריבוי ליטיגציה.⁷⁹ עם זאת, לדעתי חשש זה אינו מוצדק. בהקשרה האזרחי או הצרכני של הזכות, גם אם ניתן יהיה להגן עליה באמצעות תביעות פיצויים אזרחיות שיעמדו לעיתים על סכומי כסף ניכרים,⁸⁰ הנחה סבירה היא כי מרבית הליטיגציה תתנהל במהירות וביעילות במסגרת בתי המשפט לתביעות קטנות. יתרה מכך, כזכות צרכנית ניתן יהיה להגן עליה באמצעים נוספים, כגון בסיועם של גופים האמונים על הגנה על זכויות צרכניות או בכלים של אכיפה מנהלית.⁸¹

כזכות מנהלית החשש מריבוי ליטיגציה קטן אף הוא, שכן כללי ההתדיינות בבג"ץ ובבתי המשפט לעניינים מנהליים נוטים להחליש את יכולת ההגנה על הזכות המנהלית: כללי הסף הנוקשים, סדר הדין ודיני הראיות עשויים להכביד על הגשת עתירות ועל הוכחת הפגיעה בזכות.⁸² על כן נראה כי חולשת הזכות המנהלית – אף אם אינה מצב רצוי כשלעצמו – מפחיתה את החשש מריבוי ליטיגציה גם בהקשרה המנהלי של הזכות. לצורך חיזוק זכות הציבור להבין כזכות מנהלית ניתן לחשוב על גורמים שאינם בתי המשפט שיוכלו לסייע במימושה. כך למשל, בישראל קיימים גופי תלונה וביקורת המבקרים את רשויות המדינה ומביעים עמדות אשר לאופן התנהלותן (כגון מבקר המדינה, נציב קבילות החיילים, נציב תלונות הציבור על שופטים וכדומה).⁸³

⁷⁹ Stabler, לעיל ה"ש 13, בעמ' 291–292.

⁸⁰ פרשת דלאשה (2007) היא דוגמה לפסק דין אזרחי שהגן על זכויות השפה של מיעוטים לשוניים. בני הזוג דלאשה טענו כי בית החולים התרשל במתן הסברים לאישה שלא שלטה בשפה העברית – וכי לו הייתה האישה זוכה להסברים בשפה המובנת לה היה מות עוברת נמנע. בית המשפט פסק פיצוי בסך 250,000 ש"ח לטובת התובעים, וציין כי "היה על הנתבעת לספק לתובעים את הוראות הטיפול [...] באופן שיובן לה [...] בית החולים לא עמד גם בחובה המינימאלית המוטלת עליו של מתן הסבר באופן שבו יבין אותו המטופל, תוך שהוא מוודא את הבנת היולדת ואת הדברים המתורגמים לה". ראו ת"א (שלום י-ם) 2564/05 **דלאשה נ' מדינת ישראל** (נבו 8.1.2007). בהקשר זה אציין כי הוכחת הפגיעה בזכויות שפה של מיעוטים לשוניים היא קלה יחסית להוכחת פגיעה בזכות הציבור להבין: בעוד שהוכחה מן הסוג הראשון דורשת רק להוכיח טכנית מהי שפת הטקסט, הוכחה מן הסוג השני דורשת להוכיח מהותית כי טקסט בשפה מסוימת מנוסח באופן שאינו מובן דיו לדוברי אותה שפה. זוהי אחת הסיבות המרכזיות לכך שחשוב כי קובעי המדיניות בישראל יגדירו עקרונות ברורים של שפה פשוטה: הגדרה מדויקת שלהם תאפשר להוכיח ביתר קלות כי טקסט לא נוסח בשפה פשוטה דיה, ובכך תסייע לתובעים ולבתי המשפט לאכוף את מימושה של זכות הציבור להבין.

⁸¹ לפירוט אמצעי ההגנה השונים על זכויות צרכניות ראו מיכל סגל ושגית מור "ניצול צרכנים והגנה על זכויות הצרכן של אנשים זקנים בישראל" **ביטחון סוציאלי** 109 87, 104–98 (2020).

⁸² זמיר, לעיל ה"ש 72, בעמ' 161.

⁸³ גיא ישראל זיידמן "מי אתה, המשפט המינהלי הישראלי? בשולי הספר 'משפט מינהלי' מאת דפנה ברק-ארז" **הפרקליט נא** 693, 751 (התשע"ב).

במאמרם "על נגישותה של החקיקה" הציעו יניב רוזנאי ונדיב מרדכי להקים "נציבות לשפה פשוטה". רוזנאי ומרדכי התייחסו לגוף שתפקידו יהיה לגבש מתאר לאומי לחקיקה בשפה פשוטה,⁸⁴ אולם אין מניעה כי גוף מעין זה יעסוק גם בטקסטים משפטיים מסוגים נוספים, וכן יסקור ויבקר את פעילות הרשויות בכל הנוגע למימוש זכות הציבור להבין.

כמו כן, לצד גופי ביקורת חיצוניים – שלמרות עוצמתם, יוקרתם ומעמדם בציבור, ביקורתם אינה מחייבת אוטומטית באופן משפטי את הרשויות – קיימים ברשויות המנהל גם גופים פנימיים שביכולתם לתת הנחיות פנימיות מקצועיות מחייבות (כגון היועץ המשפטי לממשלה, נציב שירות המדינה, פרקליט המדינה וכדומה).⁸⁵ על כן גם הנחיות פנימיות בדבר אופן ניסוח טקסטים משפטיים יוכלו לחזק את זכות הציבור להבין זכות מנהלית ולסייע במימושה; להרחבה ראו פרק ו(3)(ג). גם חובות דיווח תקופתיות של הרשויות בנוגע ליישומה של הזכות עשויות לסייע במימושה; להרחבה ראו פרק ו(3)(א), המפרט את חובות הדיווח הכלולות ב-Plain Language Act האמריקני.

3. תנועת השפה הפשוטה

תנועת השפה הפשוטה – הראשונה להפנות את הזרקור למחסום הניסוח המשפטי ולזכותו של הציבור להבין – הייתה תנועה רעיונית שהתעוררה בשנות השבעים של המאה העשרים, בארצות הברית ובאנגליה במקביל. בארצות הברית החלה התנועה כיוזמה של חברה פרטית: ב-1975 החליטה חברת סיטיבנק (Citibank) לפשט את שטר החוב שלה לטובת נוטלי ההלוואות (לדוגמה, במקום משפט הפתיחה "In consideration of or For value received" נפתח השטר המפושט במילים: "To repay my loan, I promise to pay you"). בין השאר הפחית השכתוב את מספר המילים בשטר מ-3,000 ל-600. היוזמה זכתה לסיקור חיובי והובילה ליוזמות חקיקה לא פדרליות, וב-1978 אף קבע הנשיא קרטז כי על כל החקיקה הפדרלית בארצות הברית להיכתב בשפה פשוטה (הוראה שהנשיא רייגן ביטל ב-1981).⁸⁶ במקביל, ב-1979 החל באנגליה קמפיין לניסוח מסמכים רשמיים בשפה פשוטה (PEC – Plain English Campaign) ביוזמתם של העיתונאי מרטין קאטס (Martin Cutts) ושל כריסי מאהר – אותה עובדת קהילתית שמותן של הקשישות

⁸⁴ יניב רוזנאי ונדיב מרדכי "על נגישותה של החקיקה" **משפט וממשל** יט 429, 485 (2018).

⁸⁵ זיידמן, לעיל ה"ש 83, בעמ' 751 (כולל ה"ש 244).

⁸⁶ Kali Jensen, *The Plain English Movement's Shifting Goals*, 13 J. GENDER RACE & JUST. 807, 810–812 (2010).

הניע אותה לפעולה.⁸⁷ ב-1983 זכתה התנועה באנגליה לחיזוק חשוב עם הקמת Clarity – ארגון בינלאומי לקידום השפה הפשוטה.⁸⁸

השפעת תנועת השפה הפשוטה הייתה ניכרת, ואף התרחבה למדינות נוספות.⁸⁹ בארצות הברית, באנגליה, בקנדה, באוסטרליה ובניו זילנד החלו לפשט חלק מהמסמכים הממשלתיים והמסחריים. בחלק ממדינות אלה החלו ליישם את עקרונות השפה הפשוטה על מערכות החקיקה, הבנקאות והביטוח. עקרונות התנועה השפיעו גם על החקיקה החדשה בפילנד ובשוודיה.⁹⁰ החל מ-1996 שוכתבה חקיקת המיסים באנגליה ללשון בהירה בעלת מבנים תחביריים פשוטים, ואמות מידה דומות לחקיקה אימץ הפרלמנט הסקוטי. באוסטרליה שוכתבה בשנות התשעים כל חקיקת המיסים והתאגידים. ב-1993 נקבע באיחוד האירופי כי על ניסוח הטקסטים להיות "בהיר, פשוט, תמציתי וחד-משמעי; יש להימנע מקיצורים מיותרים, מז'רגון וממשפטים מוגזמים באורכם".⁹¹ ב-2010 נחקק בארצות הברית ה-Plain Language Act, המחייב את הרשויות הפדרליות להשתמש בשפה פשוטה במסמכים מסוימים, בהם מסמכים שהציבור נדרש להם כדי למצות זכויות או לשלם מיסים.⁹²

בניגוד לפעילותה הענפה בעולם, השפעתה של תנועת השפה הפשוטה בישראל עודנה מצומצמת. הראשונה שהעלתה באופן ישיר את הנושא למודעות בישראל הייתה עורכת הדין מיילה קפלן. במאמרה "ניסוח משפטי בהיר – האם זה אפשרי", שפורסם ב-2004 באתר "פסק דין", קראה קפלן לעורכי הדין בישראל "ליישר קו" עם המגמה העולמית לשימוש בשפה פשוטה.⁹³ ואכן, בעשור האחרון נצפו בישראל כמה יוזמות מעשיות ראשוניות בתחום: ב-2013 הורה הממונה על שוק ההון לגופים הפיננסיים לשלוח לצרכנים דוח מנוסח בפשטות על מצב הפנסיה שלהם, והממונה על הביטוח הורה לחברות הביטוח להוסיף לפוליסות תיאור פשוט שלהן.⁹⁴ באותה שנה הקים עורך הדין יוסף שטח את הוועדה לניסוח משפטי בלשכת עורכי דין (שכותבת שורות אלה חברה בה) אשר מטרתה לקדם ניסוח משפטי פשוט ובהיר בישראל. בין יתר פעילויותיה

⁸⁷ Catalina Riera, *Plain English in Legal Language: A Comparative Study of Two UK Acts of Parliament*, 28 ALICANTE J. ENG. STUD. 147, 148 (2015).

⁸⁸ Adler, לעיל ה"ש 12, בעמ' 70.

⁸⁹ להרחבה ראו Asprey, לעיל ה"ש 10.

⁹⁰ Adler, לעיל ה"ש 12, בעמ' 69.

⁹¹ Scottish Parliamentary Counsel, לעיל ה"ש 19, בעמ' 19–28.

⁹² Stabler, לעיל ה"ש 13, בעמ' 288–289.

⁹³ מיילה קפלן "ניסוח משפטי בהיר – האם זה אפשרי" פסק דין (3.10.2004) <https://tinyurl.com/uj9ewexf>.

⁹⁴ רן לוסטיגמן ומיכל אהרוני זאת ועוד! דיוקן העברית המשפטית בישראל 14 (רוביק רוזנטל עורך 2016).

הוועדה מפרסמת עלון בשם "לשון ומשפט".⁹⁵ ב-2016 קיימה לראשונה לשכת עורכי הדין מושב בנושא הניסוח המשפטי בכנס הקיץ של הלשכה, ובאותה שנה אף נערך בכנסת כנס בנושא: "ניסוח משפטי: האם דרושה מהפכה בנושא".⁹⁶

גם בכתיבה על הנושא – הן באקדמיה הישראלית והן בממות אחרות – ניכרת התעוררות מסוימת: ב-2012 פורסם גיליון של כתב העת "עיונים בשפה וחברה" שהוקדש ללשון ומשפט בישראל,⁹⁷ וב-2013 פרסמה האקדמיה ללשון העברית גיליון של "העברית" שהוקדש אף הוא לנושא זה.⁹⁸ ב-2014 פתחה כותבת שורות אלה את הבלוג ואת דף הפייסבוק "משפט פשוט", העוסקים בין השאר בקידום השפה המשפטית הפשוטה בישראל.⁹⁹ ב-2016 יצא לאור הספר "זאת ועוד! דיוקן העברית המשפטית בישראל" מאת עורכי הדין רן לוסיגמן ומיכל אהרוני; ספר זה מציג לראשונה באופן מקיף את הבעייתיות שבעברית המשפטאית וקורא למשפטנים לכתוב בשפה פשוטה.¹⁰⁰ ב-2018 פורסם בכתב העת "משפט וממשל" מאמרם של יניב רוזנאי ונדיב מרדכי "על נגישותה של החקיקה", העוסק בין היתר בתנועת השפה הפשוטה.¹⁰¹ התפתחות נוספת בנושא אירעה ב-2015, כשלבחינות לשכת עורכי הדין נוספה מטלת ניסוח מסמך משפטי. כיום מוענק לנבחנים חלק מניקוד המטלה בהתאם לביצועיהם ב"ממד הלשון", הכולל קריטריונים כגון "העדפת שפה פשוטה על מסורבלת" ו"בהירות הכתיבה לקורא לרבות משפטים שאינם ארוכים או עמוסים".¹⁰² כפי שנראה בשני הפרקים הבאים, קריטריונים אלה ככלל אינם מאפיינים את המשפטאית אלא את השפה המשפטית הפשוטה.

⁹⁵ ניר חסון "המאבק בעברית המשפטית" מגיע לפתחו של בית המשפט "הארץ" 23.2.2013; <https://www.haaretz.co.il/news/law/1.1935834>; לעלוני הוועדה ראו: <https://din-online.info/per/alon.html>

⁹⁶ יוסף שטח "יתרונות הקיצור והתמצות בכתיבה המשפטית" לשון ומשפט 1, 4 (2016).

⁹⁷ עיונים בשפה וחברה 5: גיליון מיוחד בנושא לשון ומשפט בישראל (2012).

⁹⁸ האקדמיה ללשון העברית, העברית: לשון ומשפט סא(א-ג) (התשע"ג).

⁹⁹ לבלוג ראו: <https://mishpatpashut.com>; לדף הפייסבוק ראו: <https://www.facebook.com/mishpatpashut>

¹⁰⁰ לוסיגמן ואהרוני, לעיל ה"ש 94.

¹⁰¹ רוזנאי ומרדכי, לעיל ה"ש 84.

¹⁰² לשכת עורכי הדין "החל ממועד מאי 2015 בחינות ההסמכה של לשכת עורכי הדין יכללו חלק נוסף של 'ניסוח מסמכים משפטיים' " (הודעת דוברות 1.10.2014) https://www.israelbar.org.il/article_inner.asp?pgId=199174&catId=

6. מחוון לדוגמה שפרסמה לשכת עורכי הדין: https://www.israelbar.org.il/UploadFiles/bar_exam_dec_2017_par_t1.pdf

ב. המשפטאית

את מאפייני המשפטאית ניתן למצוא בכל רכיבי הטקסט המשפטי: באוצר המילים, בתחביר, בארגון ובסגנון. להלן כמה ממאפייניה המרכזיים: אוצר המילים כולל מילים לועזיות, מילים ארכאיות, מונחים משפטיים מקצועיים ומילות ז'רגון שאינן בעלות משמעות משפטית; התחביר כולל משפטים ארוכים ובעלי מורכבות תחבירית גבוהה, רשימות מילים, ריבוי שלילות, העדפה של הקול הסביל על הפעיל והעדפה של שמות פעולה על פעלים; הארגון מתאפיין במשפטים הבנויים שלא בהתאם לסדר המילים הצפוי בשפה ובדחיסת מספר רב של רעיונות לתוך משפט אחד; הסגנון כולל לשון אימפרסונלית (בלתי אישית), משפטי תנאי ארוכים, ריבוי אמצעים פואטיים, ניסוחים מליציים ומאפיינים שונים של עיצוב חזותי.¹⁰³

גם בלא מחקר מקיף של המשפטאית העברית, נראה כי ניתן לקבוע שמאפייניה הלשוניים יוצרים טקסטים הקשים להבנה עבור מי שלא הורגל בקריאתם.¹⁰⁴ מדוע כך הוא הדבר? בפסקאות הבאות אנסה להשיב לשאלה זו באמצעות כלים המאפשרים לנו להבין כיצד המוח האנושי קולט ומעבד מידע – כלים מעולם הפסיכולוגיה הקוגניטיבית.¹⁰⁵

א. **קיבולת זיכרון העבודה של הקורא.** במהלך קריאתו של משפט אנו מחברים כל מילה לשכנותיה, וכך בכך מנתחים את מבנה המשפט, כדי שבסופו של דבר נוכל להפיק ממנו משמעות מאוחדת. עד להפקת המשמעות אנו נעזרים בזיכרון העבודה שלנו, המאפשר לנו לאצור בתוכו את כל הנתונים האלה ולהשתמש בהם.¹⁰⁶ הבעיה היא שזיכרון העבודה האנושי מוגבל בגודלו.¹⁰⁷ היות שמשפטים ארוכים – העמוסים

¹⁰³ ראו Benson, לעיל ה"ש 7. בעמ' 523–527 בנסון מפרט את מאפייני ה-legalese (שמהם בחרתי כאמור לציין כאן רק את המרכזיים), תוך שהוא מסתמך הן על ספרו של מלינקוף (לעיל ה"ש 8) – הנחשב לספר המכונן של תחום השפה המשפטית הפשוטה – והן על מחקרים בלשוניים.

¹⁰⁴ זהר לבנת "על לשון, משפט וצדק חברתי" **תעודה** י"ח 177, 179 (התשס"ב).

¹⁰⁵ Julie A. Baker, *And the Winner Is: How Principles of Cognitive Science Resolve the Plain Language Debate*, 80 UMKC L. REV. 287, 287–288 (2011).

¹⁰⁶ ראו יוסף גרודזינסקי **פסיכולוגיה ושפה** 63 (שרה סורני עורכת 1993); נילי מור, יופ מאירס, צופי מרום ואיה גלבוש-שכטמן **טיפול קוגניטיבי-התנהגותי בילדים** 273 (2011).

¹⁰⁷ נהוג לומר שזיכרון העבודה מוגבל בגודלו לשבעה פרטים בממוצע. ראו יהושע בר-הלל "סיבוכו של פסוק מהו? סוגיה בבלשנות הקומבינאטורית" **לשונו** כה 150 (התשכ"א); גרודזינסקי, לעיל ה"ש 106, בעמ' 75.

בפרטים, בתנאים ובסייגים – נפוצים מאוד במשפטאית, הם מחייבים את הקורא לנסות לאצור בזיכרון העבודה שלו מספר רב מאוד של פריטי מידע בו-בזמן, כמו גם מידע על היחסים התחביריים ביניהם. כתוצאה מהעומס הקוגניטיבי המוגבר על זיכרון העבודה עלול חלק מפריטי המידע להישמט מזיכרונו של הקורא,¹⁰⁸ ושכחה זו עלולה לפגוע בהבנתו את משמעות המשפט.

ב. **יכולת השליפה של הקורא מהזיכרון ארוך הטווח.** בסעיף הקודם ציינתי כי במהלך הקריאה אנו מחברים כל מילה לשכנותיה. כדי לחברן, ראשית עלינו לשלוף את משמעותן מתוך הזיכרון ארוך הטווח¹⁰⁹ – אולם כשמילה אינה מוכרת לנו, תהליך השליפה אינו אפשרי. במצב כזה ננסה לפענח את משמעות המילה מתוך הקשר המשפט – תהליך קוגניטיבי העשוי לארוך זמן רב בהרבה מתהליך השליפה הרגיל.¹¹⁰ מעבר להתארכות הזמן, תהליך הפיענוח אף עלול להיכשל: ייתכן שלא נצליח להבין את המילה, ואף גרוע מכך – שנעניק לה משמעות שגויה. היות שהמשפטאית גרושה במילים שאינן מוכרות לציבור הרחב, הסיכוי שהקורא ייקלע לתרחישים אלו גובר.

ג. **ציפיות הקורא.** בכל שפה קיימים "חוקי סבירות": מעין הסכם לא כתוב בין הדוברים שלפיו מבנים מסוימים באותה שפה צפויים יותר מאחרים. משפט המנוסח בהתאם לחוקי הסבירות של השפה מגשים את ציפיותינו, ולפיכך אנו מפענחים את משמעותו בקלות.¹¹¹ לדוגמה, אחד מחוקי הסבירות של העברית הוא כי הנושא ממוקם לרוב בראש המשפט.¹¹² לכן את המשפט "את מר כהן פיטר סגן המנהל מר אזולאי" (שבו נושא המשפט הוא "סגן המנהל מר אזולאי") קשה לנו יותר לפענח בהשוואה למשפט המקביל במבנה הצפוי: "סגן המנהל מר אזולאי פיטר את מר כהן".¹¹³ ציפיות הקורא רלוונטיות גם לאוצר המילים: הקורא

Marcel Adam Just and Patricia A. Carpenter, *A Theory of Reading: From Eye Fixations to Comprehension*, 87(4) PSYCH. REV. 329, 332 (1980).

¹⁰⁹ שם, בעמ' 331–332.

¹¹⁰ שם, בעמ' 339.

¹¹¹ אלבק, לעיל ה"ש 14, בעמ' 56–57.

¹¹² שם, בעמ' 57.

¹¹³ כמובן שאם הכוונה במשפט זה היא להדגיש את העובדה שאת מר כהן פיטר דווקא סגן המנהל מר אזולאי (ולא למשל המנהלת, גב' גולן) המבנה הפחות צפוי הוא אכן זה שמתאים כאן. הבעיה היא כשמתמשים במבנה הפחות צפוי ללא סיבה מוצדקת.

מעבד מילים נפוצות במהירות גדולה ממילים נדירות.¹¹⁴ בהמשך נראה כי המשפטאית מתאפיינת במילים ובמשפטים רבים המנוסחים בניגוד לציפיותיו של הקורא.

ד. "אפקט המוחשיות" (Concreteness Effect). מניסויים פסיכולינגוויסטיים עולה כי כשמציגים לנבדקים מונחים מוחשיים (כגון "שולחן") מידת הבנתם רבה יותר וזמני התגובה שלהם לרוב מהירים יותר מאשר כשמציגים להם מונחים מופשטים (כגון "צדק").¹¹⁵ הכתיבה המשפטית – המבוססת במידה רבה על רעיונות מופשטים (כגון כללים, עקרונות, אינטרסים, זכויות וחובות) דורשת שימוש רב במונחים מופשטים. עם זאת, במקרים מסוימים ניתן להמירה בכתיבה מוחשית יותר.

כפי שציינתי לעיל, עקרונות של שפה פשוטה עשויים להשתנות במידה מסוימת בין שפות. היות שמרבית הכתיבה האקדמית והמחקרית בתחום זה היא באנגלית, ההסתמיות בכלים הקוגניטיביים האוניברסליים שפירטתי לעיל מאפשרת להעריך אילו מאותם עקרונות עשויים להתאים גם לעברית. לדוגמה, הקורא מעבד כאמור מילים נפוצות מהר מכפי שהוא מעבד מילים נדירות. בשפה האנגלית, ככל שמילה ארוכה יותר היא לרוב גם נדירה יותר – ולכן נוסחאות מתמטיות הבודקות את מידת הקריאות של טקסטים באנגלית בוחנות בין השאר את אורך המילים בטקסט.¹¹⁶ עם זאת, ממחקר

¹¹⁴ Just and Carpenter, לעיל ה"ש 108, בעמ' 338–339.

¹¹⁵ Chaleece Sandberg & Swathi Kiran, *Analysis of Abstract and Concrete Word Processing in Persons with Aphasia and Age-Matched Neurologically Healthy Adults Using fMRI*, 20(4) NEUROCASE 361, 362 (2014). החלוקה הנהוגה בין מונחים מוחשיים למופשטים היא שמונח מוחשי מתייחס לעצם חומרי (כגון "כלב", "בית"), בעוד שמונח מופשט מתייחס למצבים נפשיים ("מחשבה", "שמחה"), לתנאים ולנסיבות ("חוסר ודאות"), למצבים ("מפגש") וליחסים ("תעסוקה"). היות שזוהי החלוקה הנהוגה, לצורכי המאמר הנוכחי ניתן להסתפק בה. עם זאת, ראוי לציין כי קיימים חילוקי דעות בנוגע לשיטת חלוקה זו, כמו גם חילוקי דעות בנוגע למידת השפעתה על אפקט המוחשיות. לקריאה נוספת ראו Nadezhda Mkrtychian et al., *Concrete vs. Abstract Semantics: From Mental Representations to Functional Brain Mapping*, 13 Front Hum Neurosci 267 (2019).

¹¹⁶ רן לוטסיגמן מאפיינים לשוניים המשפיעים על קריאות הטקסט: השוואה בין טקסטים משפטיים המיועדים לציבור הרחב ובין טקסטים כלליים 94 (עבודה שוות ערך לתזה, אוניברסיטת בר-אילן – המחלקה ללשון העברית וללשונות שמיות, תשע"ט). דוגמה לבדיקת מספר ההברות במילה במטרה להעריך את מידת הקריאות של טקסטים באנגלית

עדכני של לוסטיגמן עולה כי ממוצע אורך המילים בטקסטים משפטיים בעברית הוא למעשה נמוך ממוצע אורך המילים בטקסטים אחרים בעברית; זאת למרות העובדה שבטקסטים המשפטיים מופיעות מילים נדירות רבות יותר בהשוואה לטקסטים האחרים. לפיכך ייתכן כי בניגוד לאנגלית, מדד אורך המילים אינו בעל חשיבות דומה למידת קריאותם של טקסטים בעברית.¹¹⁷

דוגמה נוספת לעניין זה היא אורך המשפטים. עקרונות השפה הפשוטה באנגלית כוללים קיצור משפטים ארוכים. לכאורה, מידת חשיבותו של עיקרון זה עשויה להיות פחותה בעברית, שהיא שפה המתאפיינת בחיבורים רבים של יחידות לשוניות (השוו למשל בין חמש המילים הנפרדות *and in front of them* לבין המילה העברית האחת "ולפניהם"). מסיבה זו אורך המשפט הממוצע באנגלית הוא כ-20 מילים בעוד שבעברית הוא כ-114.¹¹⁸ בכל הנוגע לשפה המשפטית, במחקר מ-1975 נמצא כי אורך המשפט הממוצע באנגלית המשפטית הוא 55 מילים; במחקר מ-2001 נמצא ממוצע נמוך יותר אך עדיין גבוה מאוד – 45 מילים.¹¹⁹ לעומת זאת, אורך המשפט הממוצע בעברית המשפטית הוא 23.6 מילים¹²⁰ – קרוב למדי לאורך המשפט הממוצע באנגלית הכללית. על כן, אילו הייתה אמת המידה שלנו לאורך סביר של משפט בעברית אורך המשפט הממוצע באנגלית, לכאורה היינו עשויים להסיק שעקרון קיצור המשפטים אינו רלוונטי לעברית המשפטית. עם זאת, העובדה שהיחידות הלשוניות מוצגות לקורא כשהן מחוברות זו לזו אינה משנה את העובדה שאדם הקורא משפט ממוצע בטקסט משפטי בעברית נדרש לזכור כמות פריטי מידע גבוהה בהרבה מזו המופיעה במשפט הממוצע בעברית. על כן הנחה סבירה היא שמידת חשיבותו של עקרון קיצור המשפטים הארוכים היא גבוהה גם בעברית.

בחלקו השני של פרק ג אפרט את עקרונותיה הלשוניים המרכזיים של השפה המשפטית הפשוטה, שנבחרו בסיועם של הכלים הקוגניטיביים שפורטו לעיל: בהשוואה למשפטאית, עקרונות השפה הפשוטה שנכללו במחקר זה מפעילים פחות עומס על זיכרון העבודה של הקורא, מאפשרים לו לשלוף מזיכרונו אורך הטווח מילים

ניתן למצוא למשל בחקיקה הצרכנית של מדינת קונטיקט בארצות הברית (לפירוט ראו פרק ו(3)).

שם, בעמ' 95–96. 117

Dalia Cohen-Gross, *Some Notes About Rhetorical Devices in Music Criticism: A Case Study*, 18 HEBREW HIGHER EDUC. 139, 154 (2016) 118

Maurizio Gotti, INVESTIGATING SPECIALIZED DISCOURSE 85 (2nd ed. 2008). על פי Gotti, ייתכן כי לאורך השנים קיימת מגמת קיצור כללית באורך המשפטים באנגלית המשפטית: בהערת שוליים בתחתית העמוד הוא מציין שבמחקר מ-1997 נמצא כי אורך המשפט הממוצע בחקיקה הבריטית התקצר מ-92.5 מילים ב-1970 ל-45.06 מילים ב-1980 ול-37.06 מילים ב-1990. 119

לוסטיגמן, לעיל ה"ש 116, בעמ' 74. 120

ומונחים המוכרים לו, תואמים את ציפיותיו התחבריות והמילוליות ונוטים לעודד התנסחויות מוחשיות על פני מופשטות (כאשר הדבר אפשרי).

ג. השפה המשפטית הפשוטה

בחלקו הראשון של פרק זה אתמודד עם השאלה המקדמית החשובה: האם השפה הפשוטה אכן מתאימה לעולם המשפט? בין השאר אציג את הביקורות המרכזיות על השימוש בשפה פשוטה בטקסטים משפטיים ואתמודד עימן. בחלקו השני של הפרק אפרט ואדגים בהרחבה את עקרונות השפה המשפטית הפשוטה. לפירוט נרחב זה שלוש מטרות: ראשית, עקרונות אלה הם "חומר הגלם" שלאורו נעשתה המניפולציה הניסויית, ומכאן שתוקפו המחקרי של הניסוי תלוי בין השאר בהגדרתם המדויקת. פירוט זה גם יסייע לספק בסיס תאורטי לחוקרים שיבקשו לערוך מחקרי המשך בתחום. שנית, במהלך הפירוט אסביר מדוע הנחתי כי עקרונות אלה רלוונטיים גם לשפה העברית. ושלישית, אני מקווה כי פירוט זה יהיה לעזר לכל משפטן שיבקש להכיר את עקרונות השפה המשפטית הפשוטה ולהשתמש בהם בכתיבתו.

1. האם השפה הפשוטה מתאימה לעולם המשפט?

לנוכח הקשיים הרבים שהמשפטאית מציבה לקוראיה, כיצד ניתן להסביר את העובדה שמאפייניה הלשוניים המסורבלים שרדו (ועדיין שורדים) שנים כה רבות? התשובה לשאלה זו נעוצה בשורה ארוכה של גורמים פרקטיים שהמשפטאית משרתת.¹²¹ כך למשל, הצורך בדיוק ובזהירות מוליד רשימות מילים ארוכות המלוות לעיתים ב"ו/או"¹²² ("החברה לא תהא אחראית לכל נזק ו/או אובדן ו/או הפסד ו/או הוצאה שייגרמו למשתמש ו/או לצד שלישי כלשהו"). שיטת התקדים מנציחה אוצר

¹²¹ לוסטיגמן ואהרוני, לעיל ה"ש 18, בעמ' 92–93.

¹²² Tiersma, לעיל ה"ש 16, בעמ' 61–63. בהקשר ל"ו/או" ראוי לציין את מאמרו של המשנה לנשיא בית המשפט העליון המנוח חיים כהן "סכלות ו/או אילות", שבו ביקר את שימושם של המשפטנים ב"ו/או". בין השאר כתב: "צירוף זה של ו/או פסול בעיניו גם מן הבחינה המשפטית, גם מן הבחינה הלשונית, וגם מן הבחינה האסתטית-פסיכולוגית. אצלי הבחינה המשפטית תופסת מקום בראש, והוא משום הסבל שהוא מנת חלקי, כשאני רואה מאות ו/או זועקים אליי מן המסמכים המוגשים לפני בית-המשפט" (ההדגשות במקור). ראו חיים כהן "סכלות ו/או אילות" לשוננו לעם (בא) 3, 5 (התשמ"א).

מילים, דקדוק ותחביר ארכאיים¹²³ ("ליתן", "לית מאן דפליג", "אליבא דכולי עלמא"). ניסיונם של השופטים ליצור רושם אובייקטיבי, ולהבדיל – רצונם של עורכי הדין להתנסח לעיתים בעמימות מכוונת מסיבות אסטרטגיות, תורמים לשימוש הרב בקול הסביל ובשמות פעולה – שני מנגנונים לשוניים המאפשרים לכותב להימנע מציון מבצע הפעולה.¹²⁴

המשפטאית משרתת גם גורם פרקטי נוסף: את רצונה של הפרופסיה המשפטית לשמר את כוחה. על פי הגישה הוובריאנית-ביקורתית, פרופסיות מבקשות לשמר ביקוש תמידי לשירותיהן.¹²⁵ המשפטאית תורמת לכאורה למטרה זו, שכן רבים חשים כי עליהם להיעזר בעורך דין שיפרשה עבורם.¹²⁶ גורם זה אינו בהכרח מודע: מושג ההביטוס, שטבע הסוציולוג הצרפתי פייר בורדייה (Pierre Bourdieu), מתייחס למערכת נטיות המופנמת בתודעותיהם של בני אדם העוברים תהליכי חברות דומים. ההביטוס המשפטי מבדיל את המשפטנים ממי שאינם כאלה, וכל המבקש לפעול בשדה המשפטי מחויב להפנימו.¹²⁷ לפיכך, חלק ממורכבותה של המשפטאית ניתן לייחס לרצונם הלא-מודע של משפטנים לשמר את ההביטוס המשפטי. ובאופן מודע יותר – עורכי דין רבים מאמינים כי המשפטאית היא רבת-רושם, וכי התנסחויות פשוטות יותר יגרמו ללקוחותיהם להעריכם פחות.¹²⁸

אם כן, גורמים פרקטיים רבים מעצבים את המשפטאית ומצדיקים במקרים מסוימים את השימוש בה. בהתאמה, באקדמיה המשפטית ברחבי העולם מתנהל דיון ביקורתי בשאלה האם השפה הפשוטה אכן מתאימה לעולם המשפט. ככלל, את הביקורות ניתן לחלק לשני סוגים עיקריים: א. השפה הפשוטה מרדדת את שפת המשפט; ב. השפה הפשוטה אינה מדויקת דיה לצרכים משפטיים. בפסקאות הבאות

Christopher Williams, *Changing with the Times: The Evolution of Plain Language in the Legal Sphere*, 28 ALICANTE J. ENG. STUD. 183, 184 (2015).

Tiersma, לעיל ה"ש 16, בעמ' 68, 75–78. לדוגמה, עורך דין המייצג נאשם שתקף פלוני יעדיף את הניסוח הסביל "פלוני הותקף" או ניסוח הכולל שם פעולה, כגון "תקיפת פלוני", על פני הניסוח הפועלי "הנאשם תקף את פלוני", זאת מכיוון שהניסוח הפועלי יעמיד את מבצע הפעולה במוקד תשומת ליבו של הקורא. אשר לשופטים, אם השופט כותב "המסקנה העולה מהעובדות היא..." נוצר הרושם כי זו המסקנה ההכרחית הנובעת מהעובדות. הניסוח הפועלי "מהעובדות אני מסיק כי..." ידגיש את תפקידו של השופט בפעולת ההסקה, ובכך את הממד הסובייקטיבי שבה. לדיון בנושא זה ראו זהר לבנת הרטוריקה של המאמר המדעי: הלשון וקהיליית השיח 135–140 (התשע"א).

נטע זיו מי ישמור על שומרי המשפט? 35 (לאה שניר עורכת 2015).

Tiersma, לעיל ה"ש 16, בעמ' 97.

להרחבה על תאוריית ההביטוס המשפטי של בורדייה ראו מנחם מאוטנר "מינוי שופטים לבית המשפט העליון בחברה רב-תרבותית" מחקרי משפט יט 423, 439 (2003).

קפלן, לעיל ה"ש 93.

אסקור ביקורות אלה ואת המענה להן, אולם ראשית אעיר כי ביחס לטקסטים העומדים במוקד מאמר זה – כלומר, טקסטים משפטיים שהציבור מתמודד עימם באופן עצמאי – רבים מהגורמים הפרקטיים המצדיקים את השימוש במשפטאית ממילא אינם רלוונטיים. לדוגמה, התנסחות אסטרטגית לטובת הלקוח לרוב איננה נדרשת. גם הצורך לשמר את כוחה של הפרופסיה או להרשים לקוחות נחלש, שכן מדובר בטקסטים שהציבור אינו נוהג להיעזר עבורם בעורכי דין. ומעל לכול, בטקסטים אלו נסוגות הצדקות לשימוש במשפטאית מפני שלל הצדקות נוגדות שנמנו לעיל, כגון עקרון שלטון החוק, עקרון השוויון, שיתוף הציבור בהליך הדמוקרטי ועוד.

(א) האם השפה הפשוטה מרדדת את עולם המשפט?

"השימוש במילים פשוטות מנמיך את רמתה האינטלקטואלית של החקיקה [...] מנסחי החקיקה הם מומחים בתחומם, ועליהם לכתוב כפי שכותבים מומחים – לא כמו תלמידי תיכון";¹²⁹ "ה'הטפשה' זו [של השפה המשפטית] מקשה על הבנת המסמכים, ללא כל תועלת ניכרת לעין (למעט לכותבי מסמכים בורים) [...] איני מייחל לעידן של משפטים תפלים, המורכבים מחמש מילים בנות שתי הברות".¹³⁰ ביקורות אלה ודומותיהן גורסות כי השפה הפשוטה אינה מכובדת דיה לתחום המשפט ורואות בה שפה דלה, חדגונית, נמוכה, סלגנית, "שפת שוק".

אכן, המונח "שפה פשוטה" מעורר קונוטציות כאלה – במידה רבה באשמת המילה "פשוטה" (plain). אילו היה כינויה של שפה זו "שפה בהירה", "שפה ברורה" או "שפה ידידותית לקורא" ייתכן כי ההתנגדות לה הייתה פוחתת. "המילה 'פשוטה' בעייתית", כותב אספריי (Asprey) בספרו "Plain Language for Lawyers", "...בפשוטה אין הכוונה ל'פשטנית'. הכוונה לשפה בהירה, מדויקת. היא יכולה להיות אלגנטית ודרמטית. היא אפילו יכולה להיות יפה. אין הכוונה לכתיבה במילים בנות הברה אחת – אם כי ייתכן שנבחר להשתמש בהן אם הן מוצלחות מחלופותיהן".¹³¹ אכן, עקרונות השפה הפשוטה אינם קוראים כלל לרידוד השפה, ואף אינם מובילים לכך. נהפוך הוא: ההתנסחות בשפה פשוטה עשויה לדרוש זמן, השקעה, מאמץ ומיומנות גדולים בהרבה מההתנסחות השגורה במשפטאית. מדינאים, סופרים ושופטים רבים ונודעים, שרהיטותם אינה מוטלת בספק, התנסחו בשפה פשוטה – בהם

Jack Stark, "Plain Language" **National Conference of State Legislatures**, <https://www.ncsl.org/legislators-staff/legislative-staff/research-editorial-legal-and-committee-staff/june-2012-plain-language.aspx> ¹²⁹

Joseph Kimble, *Answering the Critics of Plain Language*, 5 **SCRIBES** ¹³⁰
J. LEG. WRITING 51, 60 (1994-1995)

Asprey, לעיל ה"ש 10, בעמ' 12. ¹³¹

אברהם לינקולן, מארק טוויין, וינסטון צ'רצ'יל, ג'ורג' אורוול,¹³² לורד דנינג ואוליבר וונדל הולמס.¹³³

לעיתים עורכי הדין מביעים חשש כי השופטים לא יראו בעין יפה מסמכים שנוסחו בשפה פשוטה,¹³⁴ אלא שמחקרים מוכיחים כי ההפך הוא הנכון. בשני מחקרים הוצגו לשופטים ולעורכי דין צמדי משפטים מקבילים במשפטאית ובשפה פשוטה; 85% מהשופטים ו-80% מעורכי הדין העדיפו את הנוסחים הפשוטים.¹³⁵ במחקר אחר נוסח כתב טענות בשלוש גרסאות: במשפטאית, בשפה פשוטה ובאנגלית מדוברת (על גבול הסלנג). גרסת השפה הפשוטה שכנעה את השופטים יותר מהגרסה המשפטאית (ומעניין לציין שגם האנגלית המדוברת שכנעה את השופטים יותר מהמשפטאית). השופטים העדיפו את השפה הפשוטה מכיוון שהייתה לדבריהם "נקייה", "אפקטיבית" ו"מובנת" יותר. מסקנת המחקר הייתה כי "שופטים מעדיפים אנגלית משפטית פשוטה [...] ולכן הגשת מסמכים בשפה פשוטה היא אינטרס של עורכי הדין".¹³⁶

טענה נוספת ברוח דומה היא שאוצר המילים הארכאי והמליצי המאפיין את המשפטאית מקנה להליך המשפטי סמכות. "הילת סמכות" זו – שאותה יוצרת בין השאר השפה הגבוהה – נועדה להשרות יראת כבוד כלפי המשפט ובכך להביא לידי ציות.¹³⁷ מלינקוף עצמו הכיר ביתרון זה, אולם לטענתו יש להימנע מכך במקום שבו האדם נדרש להתמודד עם המשפט בכוחות עצמו. לדברי מלינקוף, בעת העתיקה היה תפקידו של האדם במערכת המשפט מצומצם, לעומת זאת בעת המודרנית הוא מתפקד

¹³² Kimble, לעיל ה"ש 130, בעמ' 53. אורוול אף פרסם ב-1946 את חיבורו "Politics and the English Language" שבו האשים את הכותבים בני ימיו בסגנון יומרני, מנופח ומעורפל, והציע להם להקפיד על שישה חוקים סגנוניים: להימנע ממטפורות ומדימויים שחוקים, להעדיף מילים קצרות על ארוכות, להשיט מילים עודפות, להעדיף את הקול הפעיל על הסביל, להימנע מזירגון מקצועי אם קיימת לו מקבילה יומיומית – ולהפר כל אחד מכללים אלה אם הוא מוביל לניסוח עילג. כפי שנראה בהמשך המאמר, כל החוקים הללו תואמים את עקרונות השפה הפשוטה, כולל האחרון שבהם – היות שהשפה הפשוטה אינה רשימת כללים מחייבים אלא רשימת עקרונות מומלצים שיש ליישם תוך הפעלת שיקול דעת. לתרגום חיבורו של אורוול לעברית ראו ג'ורג' אורוול "פוליטיקה והשפה האנגלית" מתחת לאף שלך 213 (יועד וינטר-שגב מתרגם 2005).

¹³³ Asprey, לעיל ה"ש 131, בעמ' 11–12.

¹³⁴ Adler, לעיל ה"ש 12, בעמ' 74.

¹³⁵ Joseph Kimble & Joseph A. Prokop Jr., *Strike Three for Legalese*, 69 MICH. BAR J. 418 (1990).

¹³⁶ Sean Flammer, *Persuading Judges: An Empirical Analysis of Writing Style, Persuasion, and the Use of Plain English*, 16 J. LEGAL WRITING INST. 183 (2010).

¹³⁷ מיכאל בריס "ההילה הכפולה של השפה המשפטית" *שערי משפט* ט 115, 117 (התשע"ח).

בה כעד, כמושבע, כאיש עסקים, כאזרח – ולכן הכבוד שהוא רוחש לה תלוי כיום בהבנה מהותית של תכניה; אין די בכך שיחוש יראת כבוד כלפי שפה שאינה מובנת לו.¹³⁸ ואכן, כשנבדקים במחקר נשאלו "כיצד אתה מרגיש כשעורך דין משתמש במילים לטיניות או במונחים משפטיים מסובכים במסמך כתוב?" השיבו רק 0.5% מהמשתתפים כי זה "מרשים אותם".¹³⁹

(ב) האם השפה הפשוטה מדויקת דיה לצורכי המשפט?

בסקר שבו התבקשו עורכי דין לציין יתרונות וחסרונות של השפה הפשוטה היה החיסרון השכיח ביותר שצוין "חשש מטעויות, מחוסר בהירות ומהשלכות בלתי-צפויות".¹⁴⁰ הביקורת בדבר חוסר דיוקה לכאורה של השפה הפשוטה עולה במאמרים שונים, בהם למשל המאמר "Should the Main Goal of Statutory Drafting be Accuracy or Clarity?"¹⁴¹ המבליע כבר בכותרתו את ההנחה כי "דיוק" ו"בהירות" בחקיקה הן מטרות נוגדות. המאמר מדגים כיצד השימוש במונח הפשוט "gasoline" במקום במונח המקצועי "motor fuel" עשוי ליצור בעיות בפרשנות של חקיקה רלוונטית.¹⁴¹

בהקשר זה טוען ג'וזף קימבל (Joseph Kimble), הנמנה עם תומכיה הבולטים ביותר של השפה הפשוטה כיום, כי פשטות ודיוק לרוב לא רק שאינם נוגדים, אלא אף משלימים זה את זה. קימבל טוען כי בהשוואה למשפטאית, השפה הפשוטה ממזערת עמימות ודו-משמעות. לעיתים הניסיון המודע להתנסח בשפה פשוטה כשלעצמו מסייע לחשוף בעיות בניסוח הטקסט המשפטי. עוד הוא מצביע על כך שבמבחן המעשה, מדינות רבות כבר מנסחות חקיקה וטקסטים משפטיים נוספים בשפה פשוטה. אין ספק שלעיתים יש צורך להשתמש במונחים מקצועיים ובהגדרות טכניות מפורטות, אולם לטענתו אלו מהווים כ-3% בלבד מן הטקסט שבמסמך משפטי ממוצע.¹⁴²

לסיכום נקודה זו אוסיף כי מניסיוני, מרבית הביקורות הנמתחות על חוסר הדיוק לכאורה של השפה המשפטית הפשוטה רואות בעקרונותיה הלשוניים "רשימת מכולת" של כללים מחייבים, נוסח "אסור להשתמש בהגדרות טכניות", "אסור להשתמש

¹³⁸ Mellinkoff, לעיל ה"ש 8, בעמ' 452–453.

¹³⁹ 41% מהמשתתפים השיבו כי זה מרגיז אותם, 19% השיבו כי זה מטריד אותם מעט ו-30% השיבו כי אין לכך השפעה עליהם. ראו Christopher R. Trudeau, *The Public Speaks: An Empirical Study of Legal Communication*, 14 SCRIBES J. LEGAL WRITING 121, 138 (2011-2012)

¹⁴⁰ Adler, לעיל ה"ש 12, בעמ' 75.

¹⁴¹ Jack Stark, *Should the Main Goal of Statutory Drafting Be Accuracy or Clarity?*, 15 STATUTE L. REV. 207, 212 (1994)

¹⁴² Kimble, לעיל ה"ש 130, בעמ' 53–59.

בסביל", "אסור להשתמש בשמות פעולה". ואולם עקרונות השפה הפשוטה אינם שוללים כלל שימוש בכל הנזכרים לעיל כאשר יש בהם צורך ממשי. גם בניסוי האמפירי שיתואר בהמשך – שבמסגרתו שכתבתי טקסטים משפטיים בהתאם לעקרונות השפה הפשוטה – הותרתי רכיבים אחדים של המשפטאית כאשר סברתי שיש בהם צורך. אין ספק בליבי כי גם מבקריה של השפה המשפטית הפשוטה היו מכירים ביתרונותיה לו היו רואים אותה באורה הנכון: כרשימה של עקרונות מומלצים שעל הכותב המשפטן להפעיל בשיקול דעת. אם יאמצו עורכי הדין את עקרונות השפה הפשוטה באופן שבו המשפטאית היחידה שתיוותר בטקסטים תהיה זו שניתן להצדיקה – גם אז תהיה התוצאה טקסטים משפטיים נגישים, בהירים והוגנים יותר.

2. עקרונות השפה המשפטית הפשוטה

בקצרה, אלו עקרונותיה הלשוניים המרכזיים של השפה המשפטית הפשוטה: לקצר משפטים ארוכים; להשמיט מילים עודפות; להקדים את הנושא והנשוא; לקרב מילים הקשורות זו לזו; לפשט את הז'רגון הניתן לפישוט; לכתוב בקול הפעיל במקום בקול הסביל; להשתמש בפעלים במקום בשמות פעולה; להתנסח על דרך החיוב; לאמץ עיצוב חזותי בהיר.

(א) לקצר משפטים ארוכים

אחד הגורמים המשפיעים ביותר על המידה שבה קורא מבין טקסט הוא אורך משפטיו (ובהתאמה, נוסחאות מתמטיות הבוחנות את מידת הקריאות של טקסטים נסמכות במידה רבה על נתון זה).¹⁴³ השפה המשפטית מתאפיינת בריבוי משפטים ארוכים.¹⁴⁴ משפטים אלו מאמצים כאמור את זיכרון העבודה של הקוראת, היות שעליה לאחסן בו מספר רב של פריטי מידע בטרם תוכל להפיק את משמעותם המאוחדת.¹⁴⁵

לדוגמה, משפט זה הוא משפט ארוך בן 36 מילים:

הוצאת האישור היא אך פעולה משרדית-פקידותית שאינה מהותית,
אשר הוכנסה לחוק עם חיקוקו, רק משום שעדיין לא הייתה קיימת

BRYAN A. GARNER, LEGAL WRITING IN PLAIN ENGLISH 19–¹⁴³
21 (2001).

Tiersma, לעיל ה"ש 16, בעמ' 55–56.¹⁴⁴

G. Harry McLaughlin, *SMOG Grading – a New Readability*¹⁴⁵
Formula, 12(8) J. READING 639, 640 (1969).

הטכנולוגיה העכשווית, שבה רשות המסים על כל זרועותיה ואגפיה, לרבות המשיב, מקושרת ומחוברת למערכת מחשוב אחת.

חלוקת המשפט למשפטים קצרים יותר תמקם חלק מפריטי המידע במשפטים נפרדים שבכל אחד מהם תאמץ הקוראת את זיכרון העבודה שלה במידה פחותה. לדוגמה, שכתוב זה כולל שלושה משפטים בני 10, 14 ו-16 מילים:¹⁴⁶

הוצאת האישור היא אך פעולה משרדית-פקידותית, ואינה פעולה מהותית. פעולה זו הוכנסה לחוק עם חיקוקו רק משום שעדיין לא הייתה קיימת הטכנולוגיה העכשווית. בזכות טכנולוגיה זו רשות המסים מקושרת ומחוברת על כל זרועותיה ואגפיה, לרבות המשיב, למערכת מחשוב אחת.

מכיוון שהחלוקה למשפטים קצרים יותר "מאלצת" אותנו להוסיף לכל משפט נפרד נושא ונשוא משלו, היא נוטה להאריך מעט את הטקסט הכולל (במקרה זה – 36 לעומת 40 מילים). אולם הארכה זו זניחה יחסית ליתרון שהיא מספקת: כל משפט מהווה כעת **יחידת משמעות נפרדת**. לכן מספר פריטי המידע שיש לאצור בזיכרון העבודה עבור כל תהליך של הפקת משמעות קטן במידה ניכרת, ובהתאמה קטן הסיכוי לכך שפריטי מידע יישטמו מזיכרונה של הקוראת.

(ב) להשמיט מילים עודפות

מילים עודפות הן מילים שגם בלעדיהן המשפט שומר על משמעותו המקורית. מילים עודפות מאריכות את המשפטים (ובכך גם את הטקסטים בכללותם), מעמיסות פרטים מיותרים על זיכרונו של הקורא ומאריכות את משך הקריאה. שלושת הסוגים הנפוצים של מילים עודפות בטקסטים משפטיים הם: א. מילות חלל. ב. תוספות משפטיות מקובלות. ג. מילים נרדפות.

מילות חלל הן מילים שאינן מסמנות תכונה נוספת של המושג שאליו הן מצטרפות¹⁴⁷ (כגון "זה", "כך" "דבר", "עובדה", "עניין").¹⁴⁸ לדוגמה: "ייתכן שעובדת היותו של הנאשם בגיל צעיר השפיעה על המושבעים" (לעומת: "ייתכן שגילו הצעיר של הנאשם השפיע על המושבעים")¹⁴⁹; "המשטרה ביצעה חקירה" ("המשטרה

¹⁴⁶ הדוגמה לקוחה מלוסטגימן ואהרוני, לעיל ה"ש 94, בעמ' 196. הכנסתי בה שינויים קלים.

¹⁴⁷ עוזי אורנן **הצירופים השמניים בלשון-הספרות העברית החדשה** 178 (2011).

¹⁴⁸ שם, בעמ' 181.

¹⁴⁹ RICHARD C. WYDICK, **PLAIN ENGLISH FOR LAWYERS** 13 (5th ed. 2005).

חקרה"); "עד המדינה גרם להפללתו של הנאשם" ("עד המדינה הפליל את הנאשם"); "במסגרת עדותם של התובעים..." ("התובעים העידו כי...").

תוספות משפטיות מקובלות הן משפטים הנפוצים בטקסטים משפטיים, כגון המשפט המצוי בתחילתם של כתבי תביעה רבים: "כל הנטען להלן נטען במצטבר ו/או לחלופין; הכול לפי הקשר הדברים, עניינם והדבקם", או זה הנפוץ בסיומי בקשות: "מן הדין ומן הצדק לקבל את הבקשה". במקרים רבים תוספות אלו מיותרות, ונראה כי עורכי הדין משתמשים בהן בעיקר מהרגל ולא כתוצאה מחשיבה מושכלת על משמעותן ונחיצותן.¹⁵⁰

המילים הנרדפות יכולות אומנם להועיל כאמצעי רטורי שמטרתו להדגיש מסר באמצעות חזרה עליו, אך בשימוש מוגזם הן עשויות לגלוש לטרחנות מכבידה: "התנהגות הנתבעת בלתי מידתית, בלתי ראויה ובלתי סבירה"; "התובע חש מושפל, מבוזה ונעלב"; בקשת הנתבעת היא "פוגענית, מבישה ומזלזלת".¹⁵¹

השמטת המילים העודפות מהטקסטים המשפטיים מקצרת אותם, מקילה על העומס המוטל על זיכרון העבודה של הקורא וכן מקצרת את משך זמן הקריאה.

(ג) להקדים את הנושא והנשוא

אדם הקורא משפט מתחיל להפיק ממנו משמעות רק כשהוא מגיע לנושא שלו. נקודת ציון חשובה נוספת בתהליך הפקת המשמעות היא הנושא. הנושא והנשוא מעניקים לקורא את ההקשר הנחוץ להבנת "התמונה הגדולה" של המשפט,¹⁵² ומסיבה זו הוא מתקשה יותר לזכור את פריטי המידע המופיעים לפניו, כיוון שעדיין אין ביכולתו להבין את משמעותם וחשיבותם. המשפטאית כוללת משפטים רבים שאינם נפתחים בנושא ובנושא שלהם, אלא בהגדרות ובהתניות.¹⁵³ לדוגמה, משפטים במבנה זה מרבים להופיע בחוזי שכירות:

אם ייגרמו לדירה נזקים שעל המשכיר לתקנם המצריכים תיקון
מייד ומהמשכיר לא יעשה כן בתוך 48 שעות – יהיה השוכר רשאי
לתקנם על חשבון המשכיר...

הנושא והנשוא של המשפט – "יהיה השוכר רשאי לתקנם" – מעניקים לקורא את ההקשר. במילים אחרות: רק כשהקורא מגיע אל הנושא והנשוא הוא יכול להבין שהמשפט עוסק במקרים שבהם השוכר רשאי לתקן נזקים בדירה על חשבון המשכיר.

¹⁵⁰ לוסטיגמן ואהרוני, לעיל ה"ש 94, בעמ' 39.

¹⁵¹ לדיון בקלישאות ובמטפורות בשפה המשפטית ראו שם, בעמ' 37–52.

¹⁵² YELLOWLEES DOUGLAS, THE READER'S BRAIN: HOW
.NEUROSCIENCE CAN MAKE YOU A BETTER WRITER 57 (2015)

¹⁵³ Garner, לעיל ה"ש 143, בעמ' 23.

בניסוח המשפטאי הקורא נדרש לקרוא 17 מילים עד שהוא מגיע להקשר זה. עד אז עליו לאצור בזיכרונו – בלא להבין את משמעותם וחשיבותם – את כל פריטי המידע הבאים:

1. נגרמו לדירה נזקים;
2. מדובר בנזקים שאחוריותו של המשכיר לתקנם;
3. מדובר רק בנזקים המצריכים תיקון מיידי;
4. מדובר רק בנזקים שהמשכיר לא תיקן בתוך 48 שעות.

מנגד, אם נמקם את הנושא והנושא בתחילת המשפט – יבין הקורא את ההקשר כבר בתחילת הקריאה:

השוכר יהיה רשאי לתקן על חשבון המשכיר נזקים שעל המשכיר לתקנם והמצריכים תיקון מיידי, אם המשכיר לא יעשה כן בתוך 48 שעות...

חשוב לציין כי אין הכרח למקם את הנושא ואת הנושא בראש המשפט. כל עוד מקפידים שלא להרבות בפרטים לפניהם, גם קירובם לראש המשפט יפשט אותו במידה מספקת:¹⁵⁴

אם המשכיר לא יעשה כן בתוך 48 שעות, יהיה השוכר רשאי לתקן על חשבון המשכיר נזקים שעל המשכיר לתקנם והמצריכים תיקון מיידי...

(ד) לקרב מילים הקשורות זו לזו

מניסויים פסיכולינגוויסטיים עולה כי משפטים שהרעיון העיקרי שלהם נקטע על ידי פסוקיות דורשים זמן עיבוד ממושך ממשפטים שבהם הוא מופיע באופן רציף.¹⁵⁵ במשפטאית מופיעים לעיתים פריטי מידע רבים בין מילים הקשורות זו לזו (למשל בין הנושא לנשוא) ובכך קוטעים את הרעיון העיקרי:

הנתבעים – לפנים משורת הדין, כצעד נוסף לעבר התובעים וכביטוי לדבקותם בדרך שלגישתם טייב, בראייה רחבה, ארוכת-טווח, עם כל הנוגעים בדבר – נותנים הסכמתם לכך שבשלב זה יישאו הצדדים שווה בשווה בעלויות המומחה.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Douglas, לעיל ה"ש 152, בעמ' 57.

¹⁵⁵ אירנה בוטוויניק וגלית אדם **מבוא לבלשנות תיאורטית** חלק א 100 (2012).

¹⁵⁶ הדוגמה, בשניויים קלים, מלוסטיגמן ואהרוני, לעיל ה"ש 94, בעמ' 197. ההדגשות אינן במקור.

הרעיון העיקרי של משפט זה הוא שהתובעים מסכימים שבשלב זה יישאו הצדדים שווה בשווה בעלויות המומחה. אלא שבמשפט זה מפרידות 19 מילים בין הנושא ("הנתבעים") לנושא ("נותנים הסכמתם"). נוסף על כך, גם חלקיה העיקריים של הפסקית עצמה מופרדים (המילה "תיטיב" מופרדת מן המילים "עם כל הנוגעים בדבר"). חלוקתו של משפט זה לשני משפטים מאפשרת הן לקצר את המשפט הארוך והן לקרב את המילים הקשורות:

לפנים משורת הדין וכצעד נוסף לעבר התובעים, הנתבעים נותנים הסכמתם לכך שבשלב זה יישאו הצדדים שווה בשווה בעלויות המומחה. גישתם מבטאת את דבקותם בכך שבראייה רחבה, ארוכת-טווח, תיטיב דרך זו עם כל הנוגעים בדבר.

בדוגמה זו התבטא קירוב המילים בכך שהן הוצמדו זו לזו – אולם הצמדה אינה הכרחית. גם קירוב שאינו בגדר הצמדה של ממש מסייע בהבהרת הטקסט, שכן קירוב פריטי המידע הקשורים משחרר את הקוראת מהצורך לאצור בזיכרונה פריטי מידע רבים נוספים עד להפקת משמעותם המאוחדת.

(ה) לפשט את הז'רגון הניתן לפישוט

השפה המשפטית מתאפיינת בשני סוגי ז'רגון: מונחים משפטיים מקצועיים (terms of art) וז'רגון שאכנה כאן "עורכדינית" (באנגלית: legalisms¹⁵⁷ או lawyerisms¹⁵⁸).

מונחים משפטיים מקצועיים הם מונחים בעלי משמעות מוסכמת (או מוסכמת יחסית) כגון "צפיות", "הביאס קורפוס" או "הלכת השיתוף". כדי להבינם ולהסבירם נדרשים ידע משפטי מקצועי ופירוט רב.¹⁵⁹ מונחים משפטיים מקצועיים מייעלים את התקשורת הפנימית בין המשפטנים,¹⁶⁰ ופישוטם עלול לערפל או לשנות את משמעותם.¹⁶¹ לכן לרוב לא מומלץ לפשט ז'רגון מסוג זה.

"עורכדינית" כוללת מילים או ביטויים שאינם מונחים מקצועיים, ושניתן להיעזר במילון כדי להבינם. מדובר בז'רגון שעורכי הדין משתמשים בו אף על פי שיש לו

Garner, לעיל ה"ש 143, בעמ' 35. ¹⁵⁷

Wydick, לעיל ה"ש 149, בעמ' 58. ¹⁵⁸

שם, בעמ' 19. ¹⁵⁹

Tiersma, לעיל ה"ש 16, בעמ' 107. ¹⁶⁰

Christopher Williams, *Legal English and Plain Language: An Introduction*, 1 ESP ACROSS CULTURES 111, 119–120 (2004) ¹⁶¹

מקבילות פשוטות ובהירות.¹⁶² לכן העורכדינית היא ז'רגון משפטי הניתן לפישוט. להלן כמה דוגמאות נפוצות:

מקבילות פשוטות ובהירות	עורכדינית
לדברי פלוני / לפי פלוני	אליבא דפלוני
בענייננו	בנדון דידן
ממנו	הימנו
מצורף בזה	לוט בזה
אין חולק / אין מחלוקת	לית מאן דפליג
לכל הפחות	למצער
לפני	עובר ל
בזו הלשון	כהאי לישנא

ההחלפה למקבילות פשוטות משרתת שני מנגנונים קוגניטיביים: ראשית, סביר להניח שמילים אלה כבר מוכרות לקורא ולכן ניתנות לשליפה מהירה מזיכרונו ארוך הטווח; שנית, המקבילות הפשוטות נפוצות יותר בשפה ולכן תואמות את ציפיותיו. ההמרה למקבילות פשוטות היא בעלת משנה חשיבות במקרים שבהם המילה בעורכדינית אינה רק נדירה אלא גם עלולה לבלבל. מניסיוני כמרצה לכתיבה משפטית אני יכולה להעיד כי רבים חושבים שפירושה של המילה "למצער" הוא "למרבה הצער"; דוגמה בעייתית בהרבה היא המונח "עובר ל-" שרבים מפרשים כ"אחרי" במקום כ"לפני".

(ו) לכתוב בקול הפעיל במקום בקול הסביל

כשאנו מתנסחים בקול הפעיל, מבצע הפעולה שלנו הוא גם נושא המשפט. לדוגמה, במשפט "עורך הדין ייצג את הנתבע" הפעולה היא פעולת הייצוג ומבצעה – **עורך הדין** – הוא הנושא. מנגד, בקול הסביל נושא המשפט הוא מי שהפעולה בוצעה

Daniel B. Felker et al., GUIDELINES FOR DOCUMENT DESIGNERS ¹⁶² (1981) 59. היות ש"משפטאית" ו"עורכדינית" אינם מונחים הרווחים בעברית אלא תרגומים שאני מציעה למונחים "legalese" (משפטאית) ו"legalisms" או "lawyerisms" (עורכדינית), אחדד את ההבדל בין השניים: ב"משפטאית" כוונתי לכלל התופעות הלשוניות המאפיינות כיום טקסטים משפטיים, בעוד שב"עורכדינית" כוונתי רק למילים הארכאיות, הלועזיות והמליציות המשמשות עורכי דין למרות קיומן של מקבילות פשוטות ובהירות.

עליו. לדוגמה, במשפט "הנתבע יוצג על ידי עורך הדין" הפעולה היא עדיין פעולת הייצוג, אך הפעם נושא המשפט הוא מי שהפעולה בוצעה עליו – **הנתבע**. מבצע הפעולה (עורך הדין) יכול מבחינה לשונית לא להופיע כלל (המשפט "הנתבע יוצג" מכיל נושא ונשוא ולכן הוא כשלעצמו משפט תקני בעברית).

השפה העברית מתאפיינת בדגם מבנה המשפט "מבצע הפעולה-הפעולה",¹⁶³ לכן מבנה המשפט הפעיל תואם יותר את ציפיותיה של דוברת העברית, ויהיה על הקוראת להשקיע משאבים קוגניטיביים רבים יותר כדי לעבד משפט סביל. הקול הסביל גם נוטה להיות יבש ובלתי אישי בהשוואה לקול הפעיל,¹⁶⁴ שהוא "חי" ונמרץ ולכן גם מוחשי יותר. נוסף על כך, היות שהקול הסביל מאפשר להשמיט את מבצע הפעולה, הוא עלול ליצור משפטים לא-בהירים.¹⁶⁵

לפיכך, על פי עקרונות השפה הפשוטה יש להשתמש בקול הסביל רק במצבים שבהם הוא נדרש:

- כשמבצע הפעולה אינו ידוע ("התיק נגנב");
- כשנעדיף להדגיש דווקא את הפעולה, או את מי שהפעולה בוצעה עליו ("הטיפול בנושא הועבר למחלקה אחרת");
- כשנרצה ליצור רושם אובייקטיבי ("ההחלטה התקבלה" במקום "החלטתי");
- כשנעדיף להעלים את מבצע הפעולה מסיבות אסטרטגיות ("נעשתה טעות" במקום "טעיתי"; "המתלונן הותקף" במקום "מרשי תקף את המתלונן").¹⁶⁶

ככלל, ביתר המצבים מומלץ להשתמש בקול הפעיל. עם זאת, יש להביא בחשבון כי בטקסטים העומדים במוקד מאמר זה – כלומר, טקסטים המיועדים לשימוש הישיר של הציבור – שיקולים אסטרטגיים כדוגמת העלמת מבצע הפעולה אינם שיקולים ראויים.

ז) להשתמש בפעלים במקום בשמות פעולה

שם פעולה הוא תופעה לשונית שבה רכיב בעל אופי של פעולה מקבל צורה של שם.¹⁶⁷ לדוגמה, המילה "התנגש" היא פועל ואילו המילה "התנגשות" היא שם פעולה. השימוש בשמות פעולה מוביל לרוב לניסוחים מופשטים יותר. זאת מכיוון שבניגוד לשמות פעולה, מרבית הפעלים "מכריחים" אותנו להוסיף לכתובתנו פרטים מוחשיים

¹⁶³ לבנת, לעיל ה"ש 124, בעמ' 126.

¹⁶⁴ Felker, לעיל ה"ש 162, בעמ' 27.

¹⁶⁵ Wydick, לעיל ה"ש 149, בעמ' 30.

¹⁶⁶ לבנת, לעיל ה"ש 124, בעמ' 126. לדיון נרחב בשימושי הקול הסביל ראו שם, בעמ'

126–132.

¹⁶⁷ שם, בעמ' 137.

כגון מי ביצע את הפעולה, או לפחות על מי היא בוצעה (השוו למשל בין הניסוח המופשט "ההתנגשות הובילה למוות" לניסוח המוחשי "הנהג התנגש בנהגת והיא נהרגה"). זוהי אחת הסיבות לכך שלעומת פעלים, שמות פעולה נוטים ליצור משפטים קשים יותר להבנה.¹⁶⁸

שמות פעולה גם מגדילים את הסיכון לדו-משמעות.¹⁶⁹ לדוגמה, את המשפט "תביעת התאגיד הסתיימה בפשרה" ניתן לפרש בשני אופנים: פלוני תבע את התאגיד וההליך הסתיים בפשרה, ולחלופין – התאגיד תבע את פלוני וההליך הסתיים בפשרה. מנגד, אם נמיר את שם הפעולה "תביעה" בפועל ("התאגיד **תבע**" או "פלוני **תבע** את התאגיד" או "התאגיד **נתבע**") נמנע את הסיכון לדו-משמעות.

(ח) להתנסח על דרך החיוב

גם אם מדובר בשלילה אחת בלבד, משפטים המנוסחים על דרך השלילה מקשים על הקורא במידה מסוימת את תהליך עיבוד המידע ומאיטים אותו, היות שמתוך ה"לאו" עליו להבין את ה"הן".¹⁷⁰ שלילה אחת נוספת גם סותרת את ציפיות הקורא: משפט שהוא צפה לו משמעות שלילית נושא לפתע משמעות חיובית. הוספת שלילה שלישית ומעלה כבר מובילה לעומס קוגניטיבי בלתי נסבל.¹⁷¹ הכוונה ב"שלילות" אינה רק לתחיליות שלילה (כגון "לא", "אינן", "מבלי", "אי-") אלא גם למילים המבטאות מסר של שלילה¹⁷² כגון "לוקה", "מנוע", "נוגד", "אוסר", "בטל" וכדומה.

משפטים המנוסחים על דרך השלילה נפוצים מאוד במשפטיאית. ראשית, מכיוון שהם מאפשרים לכותב להתבטא באופן זהיר ומסויג (השוו למשל בין הניסוח הזהיר "לא ניתן לשלול את טיעוניו" לניסוח הנחרץ יותר "יש בטיעוניו ממש"). סיבה נוספת לריבוי השלילות היא כי המשפט עוסק בעיקרו במה שנאסר לעשותו – ולכן הוא מחויב ללשון השלילה.¹⁷³ עם זאת, במקרים רבים ניתן להפחית את כמות השלילות ולשמר את משמעותו המדויקת של המשפט. ראו למשל את תקנה 74 לתקנות סדר הדין האזרחי, התשמ"ד-1984:

אין בעל דין מנוע מלהסתמך על הוראת דין כאמור מחמת שלא הביא אותה בכתב טענותיו.

¹⁶⁸ Felker, לעיל ה"ש 162, בעמ' 35.

¹⁶⁹ שם.

¹⁷⁰ Douglas, לעיל ה"ש 152, בעמ' 132.

¹⁷¹ Tiersma, לעיל ה"ש 16, בעמ' 207–208.

¹⁷² Wydick, לעיל ה"ש 149, בעמ' 71.

¹⁷³ לדין בשלילות בכתובה המשפטית ראו לוסטיגמן ואהרוני, לעיל ה"ש 94, בעמ' 146–

משפט זה מכיל שלילה משולשת: "אין", "מנוע" ו"מחמת שלא".¹⁷⁴ להלן ניסוח חלופי של התקנה המפחית את מספר השלילות בה, ובהתאם – את העומס הקוגניטיבי המוטל על הקורא:

בעל דין רשאי להסתמך על הוראת דין כאמור גם אם לא הביא אותה בכחב טענותיו.

(ט) לאמץ עיצוב חזותי בהיר

מידת הקריאות של טקסטים מושפעת לא רק משפתם, אלא גם מאופן עיצובם החזותי. לעיתים העיצוב גורם לכך שהקוראים יירתעו מהטקסט אף מבלי לקרוא אותו, מתוך הנחה כי התוכן יהיה סבוך או טכני מדי עבורם. מאפיינים העלולים להרתיע קוראים הם גופן קטן, טקסט דחוס, מחסור בכותרות המארגנות את הטקסט ועוד.¹⁷⁵

במחקר שעסק באופן עיצובם החזותי של עלוני תרופות עלה כי מאפייני עיצוב המסייעים להעביר את המידע בצורה ברורה ובהירה הם, בין היתר: חלוקה לסעיפים; שימוש ב-Bold בחלקי הטקסט שאותם מעוניינים להדגיש (אך לא ב-Italics או בקווים תחתונים); הותרה של לפחות 50% רקע לבן פנוי על גבי העמוד; כותרות קצרות וקונקרטיות.¹⁷⁶

ד. שיטת הניסוי

1. הרקע לניסוי

הניסוי הנוכחי נערך על רקע ניסויים אמפיריים רבים שנערכו בעולם בשפה האנגלית. ניסויים אלה הוכיחו כי שכתובם של טקסטים משפטיים בהתאם לעקרונות האנגלית הפשוטה משפר את המידה שבה קוראים שאינם משפטנים מבינים אותם. להלן רשימה קצרה של דוגמאות: בניסוי שבו טקסט ההנחיות למושבעים הוקרא בעל פה בשני נוסחים: בנוסחו המקורי ובנוסח המשוכתב לשפה פשוטה, עלתה מידת הבנתם של הנבדקים מ-45% ל-59% – שיפור של 31% מהנוסח המקורי. בניסוי על

¹⁷⁴ שם, בעמ' 143.

¹⁷⁵ David K. Raynor & David Dickinson, *Key Principles to Guide Development of Consumer Medicine Information – Content Analysis of Information Design Texts*, 43 ANNALS OF PHARMACOTHERAPY 700, 701 (2009).

¹⁷⁶ שם, בעמ' 703.

טופסי הסכמה רפואית עלה ממוצע התשובות הנכונות של הנבדקים מ-2.36 ל-4.52 (מתוך 5) – שיפור של 91%, וזמן המענה התקצר מ-2.65 ל-1.64 דקות. בניסוי על ארבעה מסמכים משפטיים, בשלושה מהם פחת מספר הטעויות של הנבדקים בכ-50%, וברביעי הוא פחת לאחר שנערך במסמך שכתוב נוסף ושולבו בו דוגמאות. בניסוי אחר שנערך על מסמכים משפטיים שונים השתפרה באחד המבחנים מידת הבנתם הנבדקים מ-15% ל-36% – שיפור של 140%, ובמבחן אחר מ-50.5% ל-66% – שיפור של 31%.¹⁷⁷

ניסויים אמפיריים רבים הוכיחו אפוא את ההשפעה החיובית של שכתוב טקסטים משפטיים לאנגלית פשוטה. הניסוי הנוכחי הוא הראשון הבא ליישם את עקרונות האנגלית הפשוטה על טקסטים משפטיים בעברית. עד כה נערך בישראל רק ניסוי אמפירי אחד שעסק במשפטאית: מחקרו של דניס קורזון (Dennis Kurzon) שפורסם ב-1999 בכתב עת מקצועי. מחקר זה לא עסק בעקרונות השפה הפשוטה אלא בדק שאלה מקדמית יותר: האם המשפטאית העברית אכן קשה להבנה? שכן לדברי קורזון: "Perhaps there is no real problem in legal Hebrew. It may be close enough to standard Hebrew writing not to warrant any special treatment". במחקר התבקשו סטודנטים להשיב על שאלות הבנה בנוגע לשני טקסטים משפטיים – חוזה משכנתה ופוליסת ביטוח נסיעות. דוברי העברית הילדיים (58% מהסטודנטים) השיבו נכונה על 68% מהשאלות והיתר השיבו נכונה על 31% מהשאלות. מכאן הסיק קורזון כי המידה שבה קורא שאינו משפטן מבין טקסטים משפטיים בעברית היא נמוכה למדי, בין אם שפת אימו היא עברית ובין אם לאו.¹⁷⁸

2. הניסוי: השערות ותיאור כללי

שלוש ההשערות שעמדו בבסיס הניסוי היו כי שכתובם של טקסטים משפטיים בעברית בהתאם לעקרונות השפה הפשוטה המשמשים באנגלית:

- ישפר את המידה שבה יבינו הנבדקים את הטקסטים.
- יפחית את משך הזמן שעל הנבדקים להקדיש לטקסטים ולמענה על שאלות ההבנה.
- ישפר את התרשמותם הסובייקטיבית של הנבדקים מהטקסטים.

¹⁷⁷ Kimble, לעיל ה"ש 130, בעמ' 62–64. מאמר זה כולל רשימה ארוכה ומפורטת של מחקרים נוספים בתחום. רשימה נוספת של מחקרים ניתן למצוא במאמר נוסף של קימבל, לעיל ה"ש 23.

¹⁷⁸ Dennis Kurzon, *The Comprehension of Legal Hebrew*, 44 CLARITY (1999) 29.

לצורך בחינת ההשערות קיבל כל נבדק שאלון שהכיל ארבעה טקסטים משפטיים. הנבדקים השיבו על שאלות הבנה אמריקניות, דיווחו על משך הזמן שבו השלימו חלק זה של השאלון ודירגו כמה היגדי התרשמות סובייקטיביים. כל השאלונים היו זהים, למעט בכך שבחציים הוצגו לנבדקים הטקסטים המשפטיים המקוריים (להלן: "השאלון המקורי") ובחציים הוצגו הטקסטים כשהם משוכתבים בהתאם לעקרונות השפה הפשוטה (להלן: "השאלון הפשוט"). לבסוף נבחנו שלוש השערות המחקר בכלים סטטיסטיים.

3. הנבדקים

בניסוי השתתפו 97 נבדקים: 32 סטודנטים לתואר ראשון בפסיכולוגיה ו-12 סטודנטים לתואר ראשון בתקשורת מאוניברסיטת בר-אילן, ו-53 סטודנטים לתואר ראשון במשפטים מהמרכז האקדמי למשפט ולעסקים ברמת גן. קבוצת השאלון המקורי מנתה 52 נבדקים (33 נשים ו-19 גברים, גיל ממוצע 32, ס"ת 11.92, טווח גילים 21–65) וקבוצת השאלון הפשוט מנתה 45 נבדקים (21 נשים ו-24 גברים, גיל ממוצע 29, ס"ת 8.21, טווח גילים 20–50). 13 מנבדקי הניסוי היו בעלי השכלה אקדמית (כלומר כבר היו בעלי תואר ראשון).

טבלה מס' 1 – פילוח הנבדקים על פי מין		
השאלון הפשוט	השאלון המקורי	
21	33	נשים
24	19	גברים

טבלה מס' 2 – פילוח הנבדקים על פי רמת השכלה		
השאלון הפשוט	השאלון המקורי	
42	42	השכלה תיכונית
3	10	השכלה אקדמית

כל הנבדקים עמדו בארבעה תנאים. ראשית, היות שמטרת הניסוי הייתה לבחון את השפעות העברית המשפטית הפשוטה על הציבור הרחב, היו הנבדקים **נטולי השכלה משפטית**. 53 מהנבדקים היו אומנם סטודנטים לתואר ראשון במשפטים, אולם הם השתתפו בניסוי עוד לפני תום הסמסטר הראשון ללימודיהם, ולכן ניתן היה להניח שההשכלה המשפטית הקצרה שרכשו לא תטה את תוצאות הניסוי. מכל מקום, כל הטיה פוטנציאלית כתוצאה מעניין זה רק מחזקת את תוצאות הניסוי – שכן השפעתה יכולה הייתה להתבטא לכל היותר בצמצום הפער שבין שתי קבוצות הנבדקים, ובוודאי

שלא בהרחבתו. שנית, כל הנבדקים היו בעלי השכלה תיכונית לפחות (סטודנטים לתואר ראשון ומעלה). אומנם גם אוכלוסיות בעלות השכלה פחותה מכך נאלצות להתמודד באופן עצמאי עם טקסטים משפטיים, אולם החרגתי אותן מהניסוי כדי להקטין שונות פוטנציאלית שתנבע מסיבות שאינן קשורות לאופן ניסוח הטקסטים. שלישית, כל הנבדקים היו דוברי עברית ילידיים – גם זאת כדי להקטין שונות פוטנציאלית העלולה לנבוע מפערי שפה. רביעית, כל הנבדקים היו בני 18 ומעלה – הרשאים לחתום בעצמם על טפסים משפטיים.

4. השאלונים

לצורך הניסוי פיתחתי שני שאלונים שהיו זהים בכול, למעט באופן ניסוח הטקסטים המשפטיים. בפסקאות הבאות אתאר את הדמיון ואת השוני בין השאלונים.

(א) הדמיון בין השאלונים

מטרת הניסוי הייתה לבחון את השפעות אופן הניסוח על הציבור, ולכן השתמשתי בקטעים מטקסטים משפטיים שעימם הציבור נוהג להתמודד באופן עצמאי: הנחיה מנהלית, חוק צרכני ופרסום במסגרת הליך של תובענה ייצוגית.

ההנחיה המנהלית: הנחיות מנהליות הן כללים גמישים שהרשות קובעת לעצמה כדי שידריכו אותה בהפעלת סמכותה.¹⁷⁹ בכך הן מאפשרות לאזרח לתכנן את מעשיו מבלי להיות נתון לפגיעה מצד הרשויות, ולכן נגישותן לציבור רבת חשיבות.¹⁸⁰ חשיבות זו הוכרה כאמור בארצות הברית, שבה הרשויות הפדרליות מחויבות להשתמש בשפה פשוטה במסמכים שונים.¹⁸¹ על כן שילבתי בניסוי שני טקסטים שנלקחו מנהל של משרד הבינוי והשיכון העוסק בזכאותם של יחידים ושל משפחות לסיוע במסגרת תוכנית "חסרי דירה".

החוק: בתחום הנגישות למשפט קיימת תנועה ספציפית הפועלת לקידום נגישות הציבור לחקיקה (Access to Legislation) ולמידע חקיקתי (Legislative Information).¹⁸² נגישות זו היא אמצעי לקידום שלטון החוק במובנו הדמוקרטי הגרעיני, וכן לקידום תפיסות של הגינות בסיסית בדמוקרטיה.¹⁸³ נגישות לחקיקה

¹⁷⁹ יצחק זמיר "הנחיות מינהליות" הפרקליט לח (א) 18, 25 (התשמ"ח-התשמ"ט).
¹⁸⁰ שם, בעמ' 21. ראו מאמר זה לדיון נוסף בהשפעתן הניכרת של ההנחיות המנהליות על חיי האזרח.

¹⁸¹ Stabler, לעיל ה"ש 13, בעמ' 288–289. בהקשר זה ראוי לציין שדווקא התקנות עצמן הוחרגו בארצות הברית מחובת הניסוח בשפה פשוטה.

¹⁸² רוזנאי ומרדכי, לעיל ה"ש 84, בעמ' 430.

¹⁸³ שם, בעמ' 438.

כוללת את יכולתו של הציבור להבין את החוקים.¹⁸⁴ על כן הטקסט השלישי ששילבתי בניסוי היה חציו הראשון של סעיף 15(ב) לחוק הגנת הצרכן, המגדיר תנאים החלים על עוסקים העורכים מכירה מיוחדת. היות שמטרתו של חוק זה היא להגדיל את נגישות הצרכן למידע ולמערכת המשפט,¹⁸⁵ חשוב שהוא-עצמו ינוסח באופן שהצרכן יבין.

ההודעה בדבר הגשת בקשה לאישור הסדר פשרה בתובענה ייצוגית: תובענה ייצוגית מוגשת על ידי תובע במקרים שבהם גוף פוגע בציבור שלם של אנשים. תובענה זו מוגשת מבלי שהנפגעים ייפו את כוחו של התובע להגישה.¹⁸⁶ תובענות ייצוגיות מקדמות את נגישות הציבור למשפט, היות שהן מאפשרות לאנשים להתגבר על חסמים שונים לתביעה (כגון עלויותיה, חששות הקשורים לניהולה, חוסר מודעות לקיום פגיעה ועוד).¹⁸⁷ במקרים שבהם הצדדים מגיעים להסדר פשרה מתפרסמת בעיתונות הודעה המפרטת את תנאיו. פרסום זה הוא בעל חשיבות רבה לציבור, שכן מעבר לכך שהוא מאפשר לכל מי שהסדר נוגע לו לקבל עליו מידע, הוא גם מאפשר לו לבקש שההסדר לא יחול עליו ואף להתנגד לו. התנגדויות אלה חשובות גם לבית המשפט שהסדר הפשרה מוגש לאישורו, שכן הן מספקות לו מידע נחוץ על הבעייתיות שבהסדר.¹⁸⁸ לאור חשיבותן של הודעות אלה, הטקסט הרביעי בניסוי נלקח מהודעה בדבר בקשה לאישור הסדר פשרה.

¹⁸⁴ שם, בעמ' 433.

¹⁸⁵ כך נכתב בדברי ההסבר להצעת החוק המקורית: "...להביא לידיעתו [של הצרכן] מידע מלא ככל האפשר על טיב העסקה שהוא עומד לעשות, ולתת לו כלים לממש את זכויותיו בדרך של הגשת תובענה לפיצויים..." (הצעת חוק הגנת הצרכן, התש"ם-1980, ה"ח 1469). להרחבה ראו אורנה דויטש "מקורות החולשה של האינטרס הצרכני" **קריית משפט** ב 367 (2002). כך למשל כותבת דויטש בעמ' 378-379: "בחירה רציונלית של הצרכן על יסוד שיקולי עלות-תועלת עלולה להוביל אותו לעתים מזומנות לויתור על זכויותיו, באופן המוביל לתת-אכיפה של הזכויות הצרכניות [...] שיעור מרשים (בנמיכותו) של 1.5 אחוז בלבד מן הצרכנים שחשו עצמם נפגעים פנו כלל לגורם שלישי (נציבי תלונות לסוגיהם, ערכאות שיפוטיות וכדומה) ומתוכם רק כשליש היו שבעי רצון מאותו טיפול חיצוני [...] לעתים קרובות הצרכן אינו מודע די לזכויותיו, ועל-כן גם אין הוא סובר שיש טעם להיוועץ בעורך-דין".

¹⁸⁶ ערן טאוסגי "התנגדות להסדר פשרה בתובענה ייצוגית – אליה וקרין בה" **הפרקליט נג** 394, 393 (התשע"ה).

¹⁸⁷ ערן גורן, ארנה רבינוביץ'-עיני ויאיר שגיא "נגישות למשפט בפשרות בתובענות ייצוגיות: תובנות אמפיריות על תפקיד היועץ המשפטי לממשלה" **חוקים** ח 249, 255 (2016).

¹⁸⁸ טאוסגי, לעיל ה"ש 186, בעמ' 400-402.

כל טקסט הוצג לנבדקים כטקסט הקובע כלל משפטי, ומתחתיו הופיעו שאלות הבנה אמריקניות שנוסחו כתרחישים. בכל שאלה התבקש הנבדק להכריע: האם התרחיש המתואר מקיים את הכלל המשפטי?

לדוגמה, הטקסט הראשון הגדיר מיהם התושבים הארעיים הרשאים להירשם לתוכנית הסיוע של משרד הבינוי והשיכון:

הכלל: יובהר כי לא רשאים להירשם לתוכנית הסיוע תושבים ארעיים שהינם בעלי אשרה ורשיון לישיבת ארעי מסוג א'1 אם תאריך כניסתם לארץ הוא 1.1.92 ואילך.

האם הפונה המתואר רשאי להירשם לתוכנית הסיוע בהתאם לסעיף הנ"ל?	תיאור הפונה
כן / לא	אברם, שהוא תושב ארעי בעל אשרה ורשיון לישיבת ארעי מסוג א'1, נכנס לישראל ב-1.1.92

לאחר שקרא הנבדק את הכלל הוא נדרש להחליט האם אברם רשאי או אינו רשאי להירשם לתוכנית הסיוע.

חלק א של השאלון כלל את הטקסטים המשפטיים ואת שאלות ההבנה האמריקניות. בתחילת חלק זה התבקשו הנבדקים לציין את השעה שבה החלו לקרוא את הטקסטים, ובסופו – את השעה שבה סיימו להשיב על כל השאלות. עוד התבקשו הנבדקים לציין האם פתרו חלק זה באופן רציף.

חלק ב של השאלון כלל רשימה של 12 היגדי התרשמות סובייקטיביים – הן לגבי תחושותיהם של הנבדקים בעת המענה על שאלות ההבנה ("המענה על השאלות היה: קל / מייאש / נעים" ועוד) והן לגבי אופן ניסוח הטקסטים המשפטיים ("ניסוחי הכללים היו מסורבלים / הוגנים / ברורים" ועוד). הנבדקים התבקשו לסמן את מידת הסכמתם לכל היגד על פני סולם ליקרט בן חמש דרגות (1 = "הכי פחות מסכים"; 5 = "הכי מסכים").

חלק ג של השאלון כלל שאלון פרטים קצר (מין, שפת אם, גיל ורמת השכלה).

(ב) השוני בין השאלונים (המניפולציה הניסויית)

השוני בין השאלונים היה באופן ניסוח הטקסטים המשפטיים: שאלון אחד כלל את הטקסטים המשפטיים כפי שנוסחו במקור, ובשאלון השני שוכתבו טקסטים אלה בהתאם לעקרונות השפה הפשוטה. להלן כמה דוגמאות לשכתובים:

א. ניסוח על דרך החיוב:

ההנחיה המנהלית הפשוטה מגדירה מי רשאי להירשם לתוכנית הסיוע:	ההנחיה המנהלית המקורית מגדירה מי אינו רשאי להירשם לתוכנית הסיוע:
...תושבים ארעיים בעלי אשרה ורשיון מסוג [...] רשאים להירשם לתוכנית הסיוע...	...יובהר כי לא רשאים להירשם לתוכנית הסיוע...
סעיף החוק הפשוט מגדיר את תנאי המחיר על דרך החיוב:	סעיף החוק המקורי מגדיר את תנאי המחיר על דרך השלילה:
...50 שקלים חדשים ומטה.	...אינו עולה על 50 שקלים חדשים.

ב. **חלוקה למשפטים קצרים יותר או לסעיפים נפרדים:** שלושה מהטקסטים המקוריים כללו משפטים ארוכים מאוד. בשאלון הפשוט חילקתי את המשפטים הארוכים למשפטים קצרים יותר. במקרים שבהם כללו המשפטים הארוכים תנאים, הגדרות או פירוט של חריגים אף חילקתי את התוספות לסעיפים נפרדים, כפי שניתן לראות בדוגמה שלהלן:

סעיף החוק הפשוט – שמשפטיו קצרים יותר ושתנאיו וחריגיו מחולקים לסעיפים נפרדים:	סעיף החוק המקורי:
עוסק שהודיע ברבים על מכירה מיוחדת של סחורות או שירותים יכלול בפרסום: א. את המספר המזערי של הפריטים המוצעים במכירה זו. ב. את המספר המזערי של הפריטים המוצעים בה בהנחה המרבית. הוראות סעיף זה לא יחולו על:	עוסק שהודיע ברבים, למעט במקום העסק, על מכירה מיוחדת של טובין או שירותים, יכלול בפרסום את המספר המזערי של הפריטים המוצעים באותה מכירה מיוחדת, ואת המספר המזערי של הפריטים המוצעים בה בהנחה המרבית; הוראות סעיף זה לא יחולו על טובין או שירותים שמחירם לצרכן, במכירה

א. סחורות או שירותים שמחירם לצרכן במכירה המיוחדת הוא 50 שקלים חדשים ומטה. ב. עוסק שהודיע על המכירה המיוחדת במקום העסק שלו בלבד.	המיוחדת, אינו עולה על 50 שקלים חדשים.

ג. המרת שם פעולה בשם פועל, המרת הקול הסביל בקול הפעיל והשמטת מילים עודפות:

בהודעה הפשוטה הופיע נוסח פעיל, שם פעולה הומר בשם פועל והמילים העודפות הושמטו:	ההודעה המקורית נוסחה תוך שימוש בקול סביל שלא היה בו צורך ממשי, וכללה שמות פעולה ומילים עודפות:
...תנאי האחריות של הטובין כללו חובה להציג חשבונית רכישה.	...בתנאי האחריות של הטובין כלול תנאי בדבר חובת הצגת חשבונית רכישה.

(ג) תוקף השאלונים

על מנת לוודא כי השאלונים תקפים מחקרית, הקפדתי על כל אלה:

- א. **עיצוב ועימוד זהים ככל האפשר.** הבדלים חזותיים בין טקסטים עלולים להתבטא בהבדלים מובהקים במידת הקריאות שלהם.¹⁸⁹ לכן הקפדתי למזער את ההבדלים החזותיים בין השאלונים (למעט אלו שנבעו מיישום עקרונות השפה הפשוטה) והשתמשתי בגופנים זהים, בשוליים זהים וכדומה. כמו כן הקפדתי כי כל טקסט משפטי ושאלות ההבנה הרלוונטיות לגביו יופיעו תמיד באותו עמוד.
- ב. **דימוי מוטיבציה מציאותית.** טקסטים משפטיים הם בעלי השלכות מציאותיות – לעיתים קרובות כלכליות – על זכויותינו וחובותינו, ולכן יש להניח כי הם מעוררים בנו מוטיבציה להתייחס אליהם בכובד ראש ובתשומת לב. לפיכך נאמר לנבדקים כי בין אלו ששייבו נכונה על כל שאלות ההבנה יוגרלו ארבעה פרסים בני 300 שקלים במזומן – פרס כספי גבוה יחסית לפרסים הניתנים בניסויים באקדמיה.

189 Michael E. J. Masson & Mary Anna Waldron, *Comprehension of Legal Contracts by Non-Experts: Effectiveness of Plain Language Redrafting*, 8 APPLIED COGNITIVE PSYCHOLOGY 67, 72 (1994)

- ג. **עמימות בדבר נושא הניסוי.** הנבדקים לא ידעו כי הניסוי עוסק בשפה המשפטית הפשוטה; כל שנאמר להם הוא שמטרתו "לבדוק טפסים משפטיים". לו היו הנבדקים יודעים מהו נושא הניסוי היה מידע זה עלול להטות את תוצאותיו – בעיקר את תוצאות ההתרשמות הסובייקטיבית שהתייחסו לאופן ניסוח הטקסטים.
- ד. **ניסוח ניטרלי של שאלות ההבנה.** היות שנוסח שאלות ההבנה היה זהה בשני השאלונים, הקפדתי שנוסחן יהיה שונה הן מהטקסטים המקוריים והן מהטקסטים הפשוטים. לדוגמה, אחד מהבדלי הניסוח של סעיף החוק היה זה:

החוק המקורי	החוק הפשוט
עוסק שהודיע ברבים, למעט במקום העסק, על מכירה מיוחדת...	עוסק שהודיע על המכירה המיוחדת במקום העסק שלו בלבד...

אילו הייתה שאלת ההבנה מנוסחת כך: "ירון [...] הודיע על המכירה המיוחדת במקום העסק שלו בלבד" היה נוסחה זהה מדי לחוק הפשוט – ולפיכך מקל במידה יתרה על הנבדקים שקיבלו את השאלון הפשוט. לכן הקפדתי לנסח את שאלות ההבנה באופן ניטרלי, למשל במקרה זה: "ירון [...] הודיע על המכירה המיוחדת אך ורק במקום העסק" (ההדגשה אינה במקור).

- ה. **האם הטקסטים הפשוטים אכן נוסחו בהתאם לעקרונות השפה הפשוטה?** היות ששכתבתי את הטקסטים בהתאם לעקרונות לשוניים מוגדרים, לא היה יסוד להניח אחרת. עם זאת, למען הסר ספק העברתי מראש את השאלונים לשיפוטם ולהערותיהם של עורכי הדין מיכל אהרוני ורן לוסטיגמן, שתחום עיסוקם המרכזי הוא במחקר ובהוראה של השפה המשפטית הפשוטה.
- ו. **האם הטקסטים הפשוטים שיקפו במדויק את תוכן הטקסטים המקוריים?** כדי לוודא שהשכתוב לא פגע בתוכנם המקורי של הטקסטים ואכן שימר במדויק את משמעויותיהם המשפטיות, העברתי את השאלונים לידי שני עורכי דין פעילים: שגיאה אגמון ועדי שהם. הללו השוו בין הטקסטים והעבירו אליי את הערותיהם. ההערות היו מעטות, ובכל מקרה שבו התעורר חשש לשינוי או לחוסר דיוק – ולו של ניואנס קל שבקלים – הותרתי את הנוסח המקורי על כנו.

5. הליך הניסוי

הנבדקים היו סטודנטים, ולכן השיבו כולם על השאלונים בכיתות הלימוד. ההנחיות ניתנו בעל פה ובכתב: הוסבר לנבדקים כי הם מגלמים תפקיד של פקיד במשרד הפנים, וכי עליהם להחליט האם תרחישי האנשים הפונים אליהם עונים על הכללים המשפטיים הרלוונטיים. בשלב זה גם הוסברו לנבדקים תנאי הכניסה להגרלה. הנבדקים לא הוגבלו בזמן. כדי למנוע הטיות בתוצאות העלולות לנבוע מחוסר ריכוז התבקשו הנבדקים לשמור על שקט מוחלט. במרבית הכיתות אף התבקשו הנבדקים להרים את ידם כשיסיימו (כדי שהשאלון יילקח מהם) ולהישאר ישובים עד שיתר הנבדקים יסיימו.

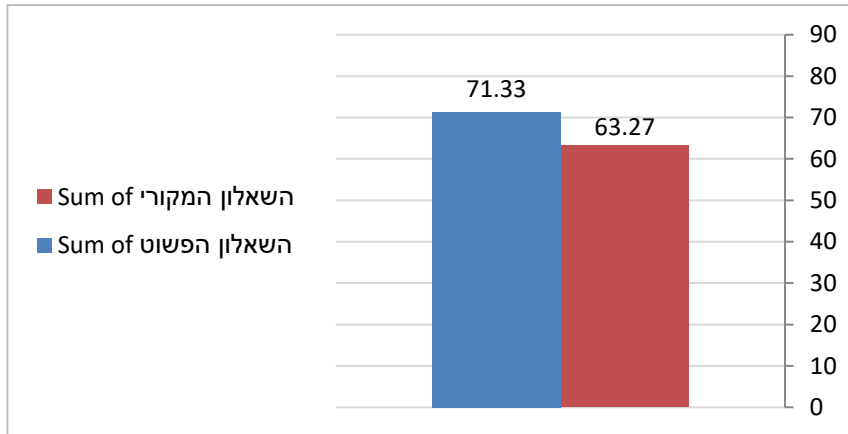
ה. תוצאות הניסוי

היות שכל השערות הניסוי שוערו מראש לכיוון מסוים (שיפור מידת ההבנה, קיצור משך הזמן ושיפור ההתרשמויות הסובייקטיביות) נבדקו כולן באמצעות מבחן t חד-צדדי – מבחן סטטיסטי שמטרתו לבדוק הבדלים בין שתי קבוצות כאשר ניתן לשער מראש את כיוון ההבדל.

1. מידת ההבנה

ציונו של כל נבדק בשאלות ההבנה נקבע בהתאם למספר התשובות הנכונות שהשיב. על תשע שאלות ההבנה ניתן היה להשיב באופן בינארי – "כן" או "לא". כל מענה נכון זיכה את הנבדק ב-10 נקודות וכל תשובה שגויה זיכתה ב-0 נקודות, כך שטווח הציונים האפשרי של כל נבדק נע בין 0 ל-90. בהתאם להשערת המחקר הראשונה, בשאלות הבוחנות את מידת ההבנה היה ממוצע ציוניהם של נבדקי השאלון הפשוט (71.33) גבוה באופן מובהק סטטיסטית מממוצע ציוניהם של נבדקי השאלון המקורי (63.27) ($p=0.0096$, $t=3.38$). הנוסח הפשוט שיפר את ציוני מידת ההבנה של גברים ונשים בשיעור דומה.

טבלה מס' 3 – מידת ההבנה		
השאלון הפשוט	השאלון המקורי	
**71.33	**63.27	ממוצע ציון מבחן סופי (1–90)
22.2% (10 נבדקים)	3.8% (2 נבדקים)	ענו נכון על כל השאלות בטופס
* $p < 0.5$	** $p < 0.01$	*** $p < 0.001$
רמת מובהקות:		

באינטראקציה זוגית בין רמת ההשכלה לבין הנוסחים השונים לא נמצאו תוצאות מובהקות. עם זאת, היות שמספר האקדמאים שהשתתפו במחקר היה רק 13 מתוך 97, לא ניתן להסיק מסקנות לגבי קיומו או חוסר קיומו של הבדל בהשפעת סוג הנוסח בהתאם לרמת ההשכלה. עם זאת, בהקשר זה ראוי לציין כי הנוסח הפשוט שיפר במידה רבה יותר את ציוני הסטודנטים מהמכללה (55.18 בנוסח המקורי לעומת 67.77 בנוסח הפשוט, $p=0.002$, $t=4.19$) מאשר את ציוני הסטודנטים מהאוניברסיטה (72 בנוסח המקורי לעומת 76.31 בנוסח הפשוט, $p=0.17$, $t=4.64$).

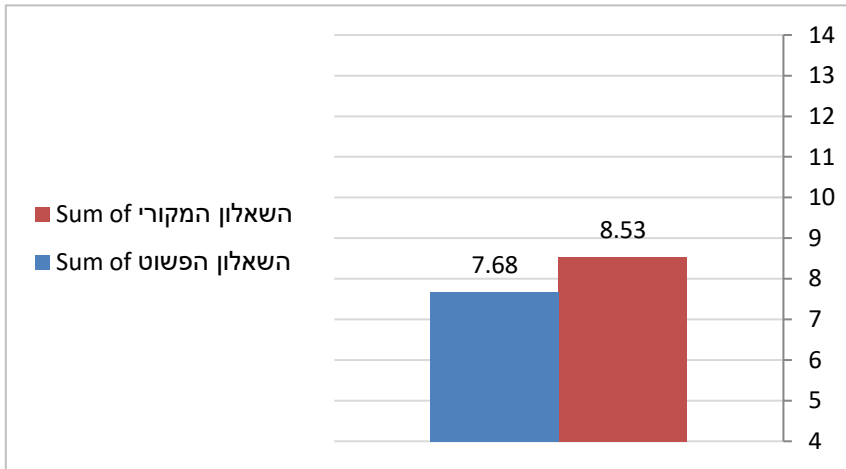
תוצאה נוספת הקשורה למידת ההבנה היא כי בשאלון הפשוט השיבו 22.2% מהנבדקים נכונה על כל שאלות ההבנה בעוד שבשאלון המקורי השיבו נכונה על כל השאלות רק 3.8% מכלל הנבדקים. על פי מבחן Z להבדלי פרופורציות בהשערה חד-צדדית, מדובר בהבדל מובהק סטטיסטית ($Z\text{-Score} = -2.7412$, $p=0.003$).

2. משך הזמן

בהתאם להשערת המחקר, ממוצע הזמן שבו סיימו הנבדקים להשיב על כל שאלות ההבנה בשאלון הפשוט (ממוצע 7.68 דקות, טווח זמני הפתרון נע בין 4 ל-14 דקות) היה מהיר באופן מובהק סטטיסטית מממוצע הזמן שבו סיימו הנבדקים להשיב על שאלות אלו בשאלון המקורי (ממוצע 8.53 דקות, טווח זמני הפתרון נע בין 5 ל-13 דקות). דיווחי הזמן של נבדקים שציינו כי לא פתרו חלק זה ברצף (8 בשאלון המקורי

4-1 (בשאלון הפשוט) לא נכללו בחישובים הסטטיסטיים, כדי לנטרל מהחישובים הטיות בזמן שלא היו קשורות לאופן ניסוח הטקסטים.¹⁹⁰

טבלה מס' 4 – משך הזמן		
השאלון הפשוט	השאלון המקורי	ממוצע זמן פתרון השאלות
* 7.68	* 8.53	
* $p < 0.5$	** $p < 0.01$	*** $p < 0.001$
רמת מובהקות:		

מבחינת משך הזמן, הנוסח הפשוט השפיע במידה רבה יותר על הנשים – הן יחסית לעצמן, הן יחסית לגברים. ראשית, נמצא הבדל מובהק ($p=0.005$) בין משך הזמן הממוצע שבו פתרו נשים את השאלון המקורי (8.84 דקות) לבין ממוצע משך הזמן שבו פתרו את השאלון הפשוט (6.95 דקות). שנית, נמצא הבדל מובהק ($p=0.039$) בין משך הזמן הממוצע שבו פתרו הגברים את השאלון הפשוט (8.4 דקות) לבין ממוצע משך הזמן שבו פתרו הנשים את השאלון הפשוט (6.95 דקות).

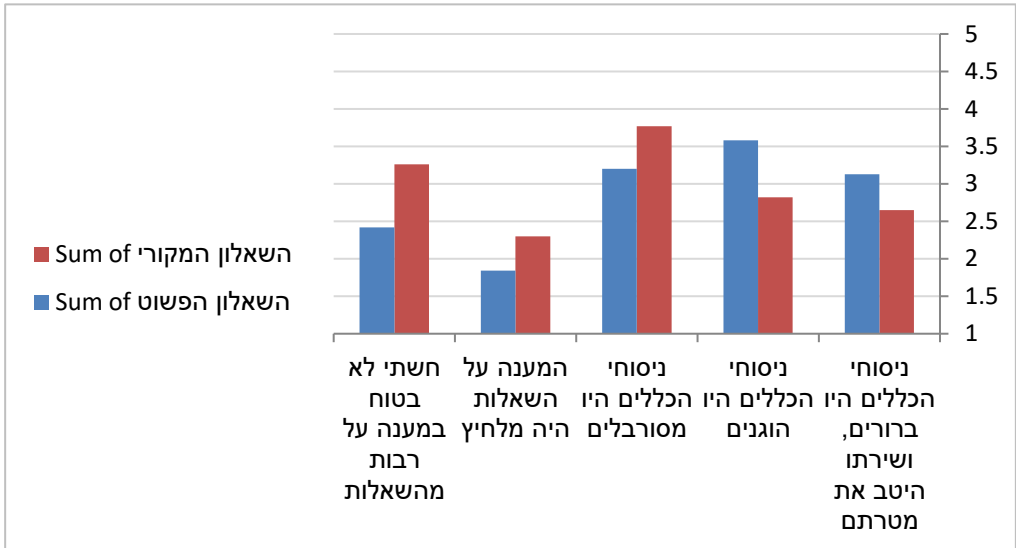
3. ההתרשמויות הסובייקטיביות

¹⁹⁰ ניתן לשער בזהירות כי רמת הקושי הגבוהה יותר של השאלון המקורי הייתה הסיבה לכך שמספר הנבדקים שלא פתרו את השאלון המקורי ברצף היה כפול מזה של השאלון הפשוט.

בהתאם להשערת המחקר, כל ההתרשמויות הסובייקטיביות נטו אל הכיוון החיובי בנוגע לנוסח הפשוט – אך חלק מההבדלים לא היו מובהקים סטטיסטית. התוצאות המובהקות סטטיסטית היו אלה: הנבדקים שפטו את המענה על שאלות ההבנה בשאלון הפשוט כמלחיץ פחות בהשוואה לנוסח המקורי (1.84 לעומת 2.30). עוד שפטו הנבדקים את הטקסטים המשפטיים (הכללים המשפטיים) בנוסח הפשוט כמסורבלים פחות (3.20 לעומת 3.77), הוגנים יותר (3.58 לעומת 2.82) וברורים ומשרתים את מטרתם בצורה טובה יותר (3.13 לעומת 2.65). לבסוף, בשאלון הפשוט חשו הנבדקים ביטחון רב יותר במענה על שאלות ההבנה (2.42 לעומת 3.26, היות שהשאלה נוסחה על דרך השלילה – "חשתי לא בטוח במענה על רבות מהשאלות").

שתי התוצאות המובהקות ביותר מבחינה סטטיסטית היו שהנוסחים הפשוטים הם הוגנים יותר מהנוסחים המקוריים ($p=0.0007$) ושתחושת חוסר הביטחון במענה על שאלות ההבנה היא גבוהה יותר בנוסחים המקוריים ($p=0.0002$).

טבלה מס' 5 – התוצאות המובהקות סטטיסטית בהתרשמויות הסובייקטיביות		
השאלון המקורי	השאלון הפשוט	
*2.30	*1.84	המענה על השאלות היה מלחיץ
*3.77	*3.20	ניסוחי הכללים היו מסורבלים
***2.82	***3.58	ניסוחי הכללים היו הוגנים
*2.65	*3.13	ניסוחי הכללים היו ברורים, ושירתו היטב את מטרתם
***3.26	***2.42	חשתי לא בטוח במענה על רבות מהשאלות
2.84	2.89	קל
2.89	2.57	מייאש
2.17	2.41	נעים
2.96	2.82	מעייף
3.82	3.67	השקעה רבה יחסית לאורך
3.74	3.44	מידת המציאותיות של הניסוח
2.78	2.71	נתקלתי במידה רבה בניסוחים מעיין אלו
***p < 0.001	**p < 0.01	*p < 0.5
רמת מובהקות:		

1. דיון

1. הערות על הניסוי והצעות למחקרי המשך

תוצאות הניסוי הוכיחו כי ישנם עקרונות השפה הפשוטה על טקסטים משפטיים בעברית משפר הן את המידה שבה קוראים שאינם משפטים מבינים אותם והן את משך הזמן שעליהם להקדיש להם. תוצאותיו הוכיחו גם שיפור בהתרשמויות הסובייקטיביות: הקוראים העריכו את הנוסחים המשפטיים הפשוטים כמלחיצים ומסורבלים פחות מהנוסחים המקוריים, וכן כהוגנים יותר, ברורים יותר ומשרתים את מטרתם בצורה טובה יותר. כמו כן חשו הקוראים ביטחון רב יותר בעת מענה על שאלות ההבנה לגביהם.

בטרם אפנה לדיון הנובע מממצאי הניסוי, אעיר הערות מספר על שיטת הניסוי לטובת מחקרי המשך בתחום. ההערה הראשונה נוגעת לסוגיה החשובה ביותר: האם אכן הצליח הניסוי לדמות את המציאות? הלא ניתן לטעון כי לטקסטים משפטיים אמיתיים היו נבדקי הניסוי מתייחסים ברצינות רבה מכפי שהתייחסו לטקסטים שהופיעו בניסוי. אם טענה זו נכונה, יש להניח שבמצב מציאותי היו הציונים בשאלות ההבנה גבוהים יותר. לכך אשיב בשניים: ראשית, ציוניהם המוחלטים של הנבדקים

אינם רלוונטיים לניסוי; הנתון הרלוונטי הוא הפער שבין ציוני הנבדקים בשני השאלונים. בהנחה ששתי קבוצות הנבדקים התייחסו לשני השאלונים באותה מידה של רצינות – ואין סיבה להניח אחרת – אזי הגורם היחיד המסביר את הפער שנצפה בין ממוצעי הקבוצות הוא ההבדל היחיד ביניהם: אופן ניסוחם. שנית, היות שהנבדקים ידעו שהפרס יוגרל רק בין אלו ששיבו נכונה על כל השאלות, יש להניח כי הוא תמרץ רבים להתייחס אל הטסקטים ברצינות. יתרה מכך, הפרס שהוצע היה גבוה יחסית וכן היה כספי – כדי להבטיח שיעורר עניין בכולם (בניגוד לפרס התלוי בטעם האישי, כגון כרטיס להופעה או שובר לחנות מסוימת).

מידת השיפור שנצפתה בהבנת הטסקטים הפשוטים הייתה 12.7%. האם בהשוואה לניסויים דומים שנערכו בעולם מדובר במידת שיפור מספקת? ובכן, בעוד שבאנגליה הוכח עצם השיפור בהבנה בניסויים רבים, מידת השיפור השתנתה מאוד מניסוי לניסוי ונעה בין אחוזי שיפור בודדים למאות אחוזים.¹⁹¹ בכל הנוגע לניסוי הנוכחי, יש להביא בחשבון כי הוא נערך על פסקאות ועל משפטים בודדים מטסקטים משפטיים שונים ומתחומי משפט שונים, מבלי לספק לנבדקים הסבר על הקשר הדברים. לפיכך נראה כי בעוד שהניסוי הנוכחי מוכיח את עצם השיפור במידת ההבנה של הקוראים, אין הוא מאפשר להסיק את מידת השיפור שהייתה נצפית בפועל לו היו הטסקטים המשפטיים השלמים משוכתבים. למטרה זו נדרשים מחקרי המשך שבהם ישוכתבו טסקטים משפטיים שלמים (או לפחות טסקטים הנתונים בהקשרם) בהתאם לעקרונות השפה הפשוטה. מדובר במחקרי המשך רבי-חשיבות, שכן את תוצאותיהם ניתן יהיה "לתרגם" לערכים מדויקים יותר של יעילות כלכלית ושל חיסכון בזמן.

שתי שאלות נוספות שהניסוי הנוכחי אינו מספק להן מענה הן: אילו רכיבים של המשפטאית מקשים במידה הרבה ביותר על הבנת טסקטים משפטיים בעברית, ובהתאמה – אילו מעקרונות השפה הפשוטה שנבדקו מסייעים במידה הרבה ביותר בהבהרתם? כדי להשיב לשאלות אלה נדרש מחקר המשך מעמיק ורחב-היקף, בדומה למשל למחקרם של Charrow & Charrow מ-1979. במחקר זה, שהתמקד בהנחיות הניתנות בעל פה למושבעים, נערכו שני ניסויים עוקבים: בניסוי הראשון זיהו החוקרים אילו רכיבים לשוניים ותחביריים מתוך ההנחיות למושבעים היו קשים להבנה למשתתפי הניסוי. בניסוי השני – שתוכנן לאור תוצאותיו של הראשון – שוכתבו הרכיבים הלשוניים שהתגלו כבעייתיים בהתאם לעקרונות השפה הפשוטה. מתודולוגיה זו אפשרה לחוקרים לבדוק את העקרונות שהשפיעו על מידת השיפור בהבנה באופן שיטתי וממוקד יותר.¹⁹² מתודולוגיה אפשרית נוספת היא זו שבה השתמשו Masson & Waldron ב-1994. במחקר זה שכתבו החוקרים חוזים משפטיים בהתאם לעיקרון אחד של השפה הפשוטה ובדקו את השפעתו על מידת ההבנה. לאחר

¹⁹¹ Kimble, לעיל ה"ש 130, בעמ' 64–65.

¹⁹² Robert P. Charrow & Veda R. Charrow, *Making Legal Language Understandable: A Psycholinguistic Study of Jury Instructions*, 79 COLUM. L. REV. 1306 (1979).

מכן הוסיפו עיקרון נוסף על גבי השכתוב הקודם, ושבו ובדקו את מידת ההבנה. החוקרים חזרו על מהלך זה שלוש פעמים. גם מתודולוגיה זו אפשרה לחוקרים לבחון את השפעת העקרונות השונים באופן ממוקד יותר.¹⁹³

לכאורה ניתן לטעון כי מחקרים שיערכו בעברית במתודולוגיות אלה עשויים להעלות תוצאות שונות בתכלית – לדוגמה, הם עשויים להעלות כי בניגוד לטקסט המשפטי באנגלית, שמות פעולה אינם מסרבלים כלל את הטקסט המשפטי בעברית. תאורטית, הם אף עשויים להעלות כי שמות פעולה (או רכיבים אחרים של המשפטאית העברית) דווקא מסייעים להבהרתם של טקסטים משפטיים בעברית. עם זאת, לדעתי הסבירות לתוצאות כה שונות, ובוודאי לתוצאות הפוכות, היא נמוכה ביותר – היות שבניסוי הנוכחי הכללתי כאמור אך ורק עקרונות שפה פשוטה שהיה באפשרותי להצדיק את הרלוונטיות שלהם לשפה העברית בכלים קוגניטיביים ובהסברים פסיכולינגוויסטיים (שפורטו בהרחבה בפרקים ב ו-ג). לכן, גם אם המתודולוגיה של הניסוי הנוכחי אינה מאפשרת לבדוק את מידת השפעתו של כל עקרון שפה פשוטה בנפרד, ההנחה הסבירה היא כי ממילא כל העקרונות שנבדקו מסייעים – במידה כזו או אחרת – להבהרתם של טקסטים משפטיים בעברית.

אחת ממגבלות הניסוי הנוכחי נבעה משיטת מדידת הזמנים, שהסתמכה על דיווח עצמי. שיטה זו מועדת במידה מסוימת לאי-דיוקים: ייתכן למשל כי אי-דיוקים בדיווח הם שהובילו לתוצאה המפתיעה כי מבחינת משך הזמן, הנוסח הפשוט השפיע יותר על הנשים. סקירת ניסויים דומים בעולם לא העלתה עדות לממצא מעין זה. לפיכך על מחקר המשך לבדוק האם תוצאה זו ניתנת לשחזור בשיטת מדידת זמנים מדויקת יותר, למשל באמצעות מחשב (אם כי בהקשר זה אעיר שהשימוש במחשב לניסוי דומה עלול לעורר בעיות של תוקף כלי המדידה, היות שנראה כי חלק נרחב מעיסוקו של הציבור בטקסטים משפטיים עדיין מתבצע כיום בדפים מודפסים). אם מחקרי המשך אכן יצליחו לשחזר תוצאה זו, ניתן יהיה להסיק שרפורמה של שפה פשוטה בישראל עשויה להיות בעלת השפעה חלוקתית חיובית מסוימת על הפערים בין המינים.

אחת מתוצאות הניסוי הייתה כי הנוסח הפשוט שיפר את ציוני הסטודנטים מהמכללה במידה רבה מכפי ששיפר את ציוני הסטודנטים מהאוניברסיטה. מדובר בממצא מעניין, היות שתנאי הקבלה של המכללות נוטים לרוב להיות מחמירים פחות מאלו של האוניברסיטאות, ולכן ניתן להניח כי אוכלוסיית המכללה משקפת באופן נאמן יותר את האוכלוסייה הכללית. עם זאת, בהקשר זה חשוב להזכיר שכל נבדקי הניסוי היו בעלי השכלה תיכונית ומעלה. כאמור, החלטה זו נקבעה כדי להקטין שונות פוטנציאלית שתנבע מסיבות שאינן אופן ניסוח הטקסטים – אלא שזוהי גם אחת ממגבלותיו של הניסוי הנוכחי. היות שתופעות חברתיות כגון אי-מיצוי זכויות נפוצות יותר בקרב אוכלוסיות מוחלשות, נדרש מחקר המשך שיתמקד בנבדקים בעלי השכלה הנמוכה מתיכונית.

¹⁹³ Masson & Waldron, לעיל ה"ש 189.

בנוגע להתרשמויות הסובייקטיביות: כולן נטו אומנם אל הכיוון החיובי בכל הנוגע לנוסח הפשוט, אולם חלק מההבדלים לא היו מובהקים סטטיסטית. עם זאת, היות שהבדלים רבים היו מובהקים סטטיסטית, ניתן לשער כי בחזרה על הניסוי עם כמות גדולה יותר של נבדקים היו הבדלים מובהקים נוספים נצפים.

2. משמעויות אפשריות של ממצאי הניסוי

בפסקאות הבאות אציג יתרונות מספר שנבעו מרפורמות של שפה פשוטה במדינות דוברות אנגלית. לאור ממצאי הניסוי, ניתן לשער בזהירות כי רפורמה של שפה משפטית פשוטה בישראל עשויה להוביל גם היא ליתרונות דומים, גם אם לא בהכרח זהים. כל זאת כמובן בשים לב למגבלות הניסוי הנוכחי, שפורטו בהרחבה לעיל.

ראשית, ניתן לשער כי רפורמה של שפה פשוטה בטקסטים משפטיים תפחית את מספר הטעויות של הציבור הישראלי. כך נצפה למשל באוסטרליה: לאחר שטפסים המיועדים לבית המשפט למשפחה שוכתבו בהתאם לעקרונות השפה הפשוטה, צנח מספר הבקשות שנדחו בשל טעויות במילוי הטפסים מ-42% ל-8% בלבד.¹⁹⁴ בהקשר זה ראוי לשים לב לתוצאה מעניינת שנצפתה בניסוי הנוכחי: השכתוב לשפה פשוטה שיפר במידה רבה את הסיכוי לכך שהנבדקים יצליחו להשיב נכונה על כל שאלות ההבנה שנשאלו (מ-3.8% ל-22.2%). בכל הנוגע לטעויות במילוי טפסים משפטיים מדובר בממצא רב-חשיבות, שכן לעיתים עלולה אפילו טעות אחת בטופס להוביל לפסילתו.

שנית, ניתן לשער שרפורמה של שפה משפטית פשוטה תחסוך זמן וכסף עבור הגורמים בישראל האמונים על הטקסטים המשפטיים – בין אם מדובר בעורכת דין, בחברה מסחרית, ברשות ציבורית או בכל גורם אחר. גם אם אין אפשרות "לתרגם" את מונחי הניסוי הנוכחי לערכים מדויקים של חיסכון בזמן ובכסף, נתונים ממדינות אחרות מצביעים בבירור על כך שרפורמות של שפה משפטית פשוטה – הן ברשויות ממשלתיות והן בחברות מסחריות – מפחיתות תלונות ותביעות, מאפשרות להסיט משאבים לתחומים אחרים, תורמות לשביעות רצון הלקוחות ואף מגדילות את המכירות.¹⁹⁵ לדוגמה, שכתוב תקנות לשפה פשוטה אפשר ל-FCC (רשות התקשורת הפדרלית בארצות הברית) לשחרר חמישה אנשי צוות במשרה מלאה לביצוע משימות אחרות, מאחר שכבר לא נדרשו להשיב על שאלות הציבור בנוגע להן.¹⁹⁶ במקרה אחר

Charles R. Dyer et al., *Improving Access to Justice: Plain Language Family Law Court Forms in Washington State*, 11 SEATTLE J. SOC.

JUST. 1065, 1084–1085 (2013).

Kimble, לעיל ה"ש 23, בעמ' 3–4.

שם, בעמ' 7–8.

שוכתבו מכתבים מטעם המחלקה לענייני חיילים משוחררים בארצות הברית: טרם השכתוב הובילו 750 מכתבים ל-1,128 שיחות עם בקשות ליעוץ, בעוד שלאחריו הובילו 710 מכתבים ל-192 שיחות כאלה בלבד.¹⁹⁷

היסכון פוטנציאלי נוסף בזמן ובכסף בא לידי ביטוי בכך שטקסטים משפטיים בשפה פשוטה נוטים להיות קלים וזולים יותר לתרגום – לעיתים באופן מוזל עד 40% יחסית לטקסטים משפטיים רגילים.¹⁹⁸ על כן ניתן לשער כי **רפורמה של שפה פשוטה אף תזיל ותייעל את מלאכת התרגום של טקסטים משפטיים בעברית לטובת מיעוטים לשוניים.**

משמעות אפשרית נוספת של ממצאי הניסוי אינה נסמכת על רפורמות שנצפו בעולם אלא נובעת מהסקה לוגית. נבדקי הניסוי הנוכחי שפטו את הטקסטים המשוכתבים לשפה פשוטה כהוגנים יותר. כפי שאפרט בהמשך, ההגינות היא מערכי היסוד של הרשויות הציבוריות, וכך חלק מהתדמית שאליה שואפים עורכי הדין.¹⁹⁹ אם טקסטים משפטיים המנוסחים בשפה פשוטה נתפסים כהוגנים יותר, אזי ניתן לשער כי **רפורמה של שפה פשוטה תביא להגשמה מלאה יותר של עקרון הנאמנות ברשויות הציבוריות.** עוד ניתן לשער כי רפורמה מעין זו גם **תשפר את תדמיתם של עורכי הדין ואת תדמית מערכת המשפט ורשויות השלטון** – שכן כל אלו ייתפסו כמי שמנסים להקל על הציבור.²⁰⁰

3. ארבעה מתווים נורמטיביים אפשריים לרפורמה

טרם סיום, אבקש להעלות הרהורים מספר בנוגע לאופן שבו ניתן יהיה לבצע רפורמה של שפה משפטית פשוטה בישראל. בפסקאות הבאות אציג ארבעה מתווים אפשריים לרפורמה כזאת שיוכלו אף להתקיים זה לצד זה: חקיקה שמחייבת ניסוח

¹⁹⁷ שם, בעמ' 9–10. קימבל מתאר במאמרו זה מקרים רבים נוספים שבהם המעבר לשימוש בשפה פשוטה הוכח כחוסך זמן וכסף.

¹⁹⁸ Dyer, לעיל ה"ש 194, בעמ' 1086–1087.

¹⁹⁹ לימור זר-גוטמן "תדמית מקצוע עריכת הדין" **המשפט** יב 231, 231–232 (2007). לצורך המאמר הנחתי כי עורכי הדין מעורבים בניסוחם של מרבית הטקסטים המשפטיים המיועדים לציבור, גם אם ברשויות הציבוריות אין הדבר תמיד כך. ממילא נראה שהציבור מקשר אינטואיטיבית בין טקסטים משפטיים לבין עורכי דין, ולכן לצורך הדין בתדמיתם של עורכי הדין אין מניעה לצאת מנקודת הנחה כזאת.

²⁰⁰ מסקנה זו עולה בקנה אחד עם מסקנתה של זר-גוטמן, ראו שם בעמ' 244: "חיוזק החובה כלפי החברה יביא לכך שעורכי דין [...] יחדלו מהייצוג הממוקד בטובת הלקוח ויתחשבו גם באינטרס הציבור וצדדים שלישיים. פעולות אלה יביאו לפרקטיקה ראויה בעיני הציבור ובכך תחוזק תדמית המקצוע."

בהיר, חוק הגנת הצרכן, עקרון הנאמנות של הרשויות הציבוריות וחובות הנאמנות של עורכי הדין.

(א) חקיקה שמחייבת ניסוח בהיר

"דרך המלך" לרפורמה של שפה משפטית פשוטה היא החקיקה, היות שהחקיקה נעשית לשם יצירת נורמות משפטיות²⁰¹ ויש בה מסר המכוון לציבור.²⁰² כדברי נשיא בית המשפט העליון בדימוס שמגר: "החוק הוא כלי להגשמתה של מדיניות משפטית".²⁰³ יש להניח כי חקיקה המחייבת שימוש בשפה פשוטה תחול בעיקר על טקסטים הנוצרים במגזר הציבורי, אם כי היא תהיה עשויה לחול בנסיבות מסוימות גם על גופים פרטיים. מעבר להשפעתה המעשית תהא לחקיקה מעין זו גם משמעות הצהרתית שתסייע לגופים המנסחים טקסטים משפטיים להפנים את אתוס הניסוח הפשוט – בין אם הם ציבוריים ובין אם פרטיים, בין אם החוק יחול עליהם ובין אם לאו.

ה-Plain Language Act האמריקני הוא דוגמה בולטת לחקיקה המחייבת ניסוח פשוט ולאופן יישומה בפועל. בחוק עצמו "שפה פשוטה" מוגדרת באופן כללי בלבד, אולם החוק הורה לספק הנחיות מפורטות בנושא, והנחיות אלו מפנות כיום ל-Federal Plain Language Guidelines²⁰⁴: רשימת עקרונות לשוניים-אופרציונליים של שפה פשוטה.²⁰⁵ עוד כולל החוק האמריקני חובות דיווח תקופתיות בנוגע ליישומי: כל רשות נדרשה לפרסם דוח יישום ראשוני בתוך תשעה חודשים מיום פרסום החוק, ובהמשך נדרשו הרשויות לחובת דיווח שנתי. הרשויות נדרשו גם למנות בעלי תפקיד שיפקחו על יישום החוק, להכשיר חלק מעובדיהן להתנסח בשפה פשוטה ועוד.²⁰⁶

על פי בדיקה שפרסם ה-Center for Plain Language באוקטובר 2020 – במלאת עשור לחוק האמריקני – נראה כי החוק נוחל הישגים מעורבים: בבדיקת פרסומים מטעמן של כעשרים רשויות כללו רבים מהם רכיבים שאינם תואמים לעקרונות השפה הפשוטה, ובטווח ציונים שבין A ל-F זכו שלוש רשויות בלבד לציוני A או A- על איכות הכתיבה (אם כי ראוי לציין שכמחצית מהרשויות זכו לציון שבין B ל-A – כלומר בין "טוב" ל"מצוין"). שיפורים נצפו בחלק מהטקסטים שנבדקו בשנה הקודמת – אך

²⁰¹ אהרן ברק פרשנות במשפט כרך ב: פרשנות החקיקה 41 (1993).

²⁰² שם, בעמ' 44–45.

²⁰³ בג"ץ 785/87 עפו נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית, פ"ד מב(2) 4, 14 (1988).

²⁰⁴ Stabler, לעיל ה"ש 13, בעמ' 289–290.

²⁰⁵ THE PLAIN LANGUAGE ACTION AND INFORMATION NETWORK, FEDERAL PLAIN LANGUAGE GUIDELINES (2011),

<https://www.plainlanguage.gov/guidelines>

²⁰⁶ Stabler, לעיל ה"ש 13, בעמ' 290–291.

מדובר היה בשיפורים מעטים, וצוין כי כמחצית מהרשויות שנבדקו מקיימות בצורה מצוינת את חובות הדיווח המוטלות עליהן, ושליש נכשלות בהן.²⁰⁷ לנוכח הישגים מעורבים אלה, אין ספק כי קיים מקום רב לשיפור ביישום החוק האמריקני. בהמשך לדיון בזכות הציבור להבין שבפרק א(2) אציין כי ייתכן שהיישום היה משתפר לו היה החוק האמריקני מאפשר להכיר בהקשר זה בזכות הניתנת לאכיפה.

ב-2018 גיבשה הוועדה לניסוח משפטי בלשכת עורכי הדין בישראל טיוטה אפשרית להצעת חוק בנושא – "הצעת חוק כתיבה בשפה ברורה". כפי שנראה בשורות הבאות, הצעה זו הושפעה חלקית ממודל החוק האמריקני. על פי ההצעה יחויבו הרשויות – משרדים ממשלתיים, רשויות ממשלתיות וגופים על פי חוק שיפורטו ברשימה שתצורף לחוק – לנסח מסמכים מסוימים בנוסח בהיר ולמסור אותם לעורך לשון מוסמך. מסמכים אלו יכללו מסמכים המספקים מידע על שירותי הרשויות, טפסים שיש למלא כדי לקבל שירותים או הטבות מהרשויות ומסמכים המסבירים לציבור כיצד לקיים את דרישות הרשויות. טיוטת ההצעה מתייחסת גם לפן היישומי: מנהל הרשות יחויב למנות בעל תפקיד שיפקח על יישום החוק וכן להקים גוף שיכין מדריך לכתיבה בהירה בתחום פעולת הרשות.²⁰⁸ נכון למועד כתיבת שורות אלה, טיוטה זו (או כל טיוטה מקבילה אחרת) טרם קודמה לכדי הצעת חוק.

בדומה לחוק האמריקני, טיוטת ההצעה הנ"ל אינה כוללת פירוט של עקרונות השפה הפשוטה, אולם יש להניח כי אלו יפורטו במסגרת תקנות או במסגרת אחרת – שכן בלא קביעת עקרונות מפורשים ואובייקטיביים קשה יהיה לבחון האם הרשויות והגופים הרלוונטיים אכן מקיימים בפועל וכראוי את חובת פישוט הטקסטים.²⁰⁹ בהקשר זה ראוי לציין כי תקנות המגדירות עקרונות לשוניים-אופרציונליים מפורשים כבר קיימות בישראל: תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (התאמות נגישות לשירות), התשע"ג-2013. תקנה מס' 29 קובעת כי "מידע הנמסר לכלל הציבור ומידע הנמסר באופן פרטני, על אודות כל שירות ציבורי וכחלק ממנו, בכתב או בעל-פה [...] יימסר לבקשת אדם עם מוגבלות, באופן שיבטיח לו נגישות למידע ולקבלת השירות...".²¹⁰ אופן הניסוח הדרוש הוגדר בתקנות על פי רשימת עקרונות לשוניים-

²⁰⁷ CENTER FOR PLAIN LANGUAGE, 2020 FEDERAL PLAIN LANGUAGE REPORT CARD, <https://centerforplainlanguage.org/2020-federal-plain-language-report-card>. הארגון Center for Plain Language הוא ארגון ללא מטרת רווח המסייע לרשויות הציבוריות ולגופים רלוונטיים אחרים בארצות הברית לקדם שפה פשוטה במסמכיהן.

²⁰⁸ "הצעת חוק כתיבה בשפה ברורה" לשון ומשפט 6, 6 (2018).

²⁰⁹ Phillippe N. Stoop & Chrizzel Chürr, *Unpacking the Right to Plain and Understandable Language in the Consumer Protection Act 68 of 2008*, 16 POTCHEFSTROOM ELEC. L. J. 514, 536 (2013).

²¹⁰ תק' 29 לתקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (התאמות נגישות לשירות), התשע"ג-2013, ק"ת 7240.

אופרציונליים מפורשים: "משפטים קצרים ופשוטים תחבירית", "שימוש מרבי באוצר מילים יומיומי ושכיח", "שימוש מועט בראשי תיבות ובקיצורים", "בהתאם להקשר, שימוש מרבי בפעלים בצורת הפעיל ולא הסביל" ועוד.²¹¹ עקרונות השפה הפשוטה אומנם אינם זהים לעקרונות הפישוט הלשוני לבעלי מוגבלויות, אולם גם אותם ניתן להגדיר כמסגרת רשימת עקרונות לשוניים-אופרציונליים.

שתי אפשרויות נוספות לרפורמה, הנוקטות גם הן דרך של חקיקה, הוצעו במאמרם של ניב רוזנאי ונדיב מרדכי "על נגישותה של החקיקה". האפשרות הראשונה היא "נציבות לשפה פשוטה" שתוקם על פי חוק ותגבש מתאר לאומי לחקיקה בשפה פשוטה.²¹² לכך אוסיף כי נציבות מעין זו תוכל גם לגבש מתאר לפישוטם של טקסטים משפטיים אחרים, וכן לסקור ולבקר את פעילותן של הרשויות בכל הנוגע למימוש זכות הציבור להבין. האפשרות השנייה שרוזנאי ומרדכי מציעים היא חקיקת חוק שיחייב לפרסם תמצית והסבר בשפה פשוטה לצד חוקים מרכזיים הנחוצים לציבור במסגרת חייו היומיומיים (חקיקה צרכנית, חקיקת תקשורת, ביטוח לאומי וכדומה). תמצית והסבר אלה ינוסחו בשפה פשוטה ויפרטו את עיקרי ההסדרים הקבועים בחוקים הללו – בדגש על ההסדרים המעניקים לפרט זכויות או המטילים עליו חובות. מטרת הצעה זו היא להתמודד עם הבעייתיות הקיימת בכך שלא ניתן מבחינה מעשית לפשט בזריזות את קורפוס החקיקה השלם, ולפיכך ראוי לקבוע סדרי עדיפויות.²¹³ גם אפשרות זו מתייחסת לחקיקה בלבד, אולם לדעתי ראוי לכלול במהלך מעין זה פרסום תמצית והסבר בשפה פשוטה גם עבור טקסטים משפטיים אחרים שיש להם נגיעה מהותית לציבור. נציבות לשפה פשוטה (או גוף דומה אחר) היא שתוכל לקבוע סדרי עדיפויות הן לגבי חוקים והן לגבי טקסטים משפטיים נוספים המתאימים לכך.

(ב) תקנות הגנת הצרכן

המתווה האפשרי השני רלוונטי לתחום החוזים האחידים בלבד. בניגוד לדיני החוזים המסורתיים, המבוססים על ההשקפה שלבני האדם החופש לבחור האם להתקשר בחוזה וכיצד לעצב את תוכנו – למתקשר בחוזה האחיד אין אפשרות מעשית לעצבו, ולעיתים אף אין ביכולתו לבחור באופן מעשי שלא להתקשר בו (בעיקר במקרים שבהם המצרך או השירות חיוניים והספק מונופוליסט).²¹⁴ מטרת דיני החוזים האחידים היא להגן על הצרכנים, שכן הם מצויים ביחסי כוחות בלתי שווים מול הספקים (מנסחי החוזים); לטובתם של אלה עומדים פערי מידע עובדתיים

²¹¹ שם, בתק' 1.

²¹² רוזנאי ומרדכי, לעיל ה"ש 84, בעמ' 485.

²¹³ שם, בעמ' 486.

²¹⁴ אריאל פורת "חוזים אחידים" דניאל פרידמן ונילי כהן חוזים כרך ג 729, 730 (2003).

ומשפטיים.²¹⁵ לאור ממצאי המחקר הנוכחי, ניסוח חוזים אחידים בשפה פשוטה יתרום להגשמת התכלית המרכזית של דיני החוזים האחידים.

התייחסות לצורך בניסוח פשוט וברור בחוזים אחידים ניתן למצוא גם בבתי המשפט. ב-2002 ציין בית הדין לחוזים אחידים כי "חלקים לא מעטים בחוזה שלפנינו מנוסחים באריכות יתר, בלשון מסובכת ולא בהירה ובאופן המקשה מאד על הבנתו [...] ייתכן שהגיעה העת לייחס משמעות רבה יותר, בגידרם של חוזים אחידים, **לבהירותה של הלשון בה מנוסח החוזה** [...] נראה לנו כי ניתן לפרש את המונח 'תנאי מקפח' שבסעיף 3 לחוק החוזים האחידים ככולל גם מקרים בהם הקיפוח נגרם אך ורק **בשל ניסוח שאיננו פשוט ומובן דיו**"²¹⁶ (ההדגשות אינן במקור). התבטאות ברוח דומה ניתן למצוא גם בבית המשפט העליון: "אין להוציא מכלל אפשרות שניסוח מורכב ופתלתל של חוזה בעל אופי צרכני, באופן ש'משטש' את משמעותן של ההוראות הכלולות בו באופן מפורש כביכול, יוכל לעלות, בתנאים מתאימים, עד כדי הפרה של חובת הגילוי הנאות"²¹⁷.

ס' 4א(2) לחוק הגנת הצרכן מסמך את השר לקבוע בתקנות הוראות בעניין "הבלטתם ואופן ניסוחם" של התנאים המהותיים בחוזה האחיד. על פי דברי ההסבר להצעת החוק: "...חוזים אחידים לוקים על פי רוב בשקיפות מועטה, ויכולתו של הלקוח להבין את סעיפיהם מוגבלת בשל כך [...] מוצע לאפשר לשר לקבוע גם רשימה של תנאים מהותיים בחוזה, ואת **אופן ניסוחם** והבלטתם של תנאים כאמור, וכך לסייע לצרכנים להבין את החוזה ולחתום עליו לאחר בירור מושכל"²¹⁸ (ההדגשה אינה במקור). אם כן, כבר כיום קיימת תשתית נורמטיבית המאפשרת לשר להורות בתקנות כי התנאים המהותיים בחוזה האחיד ינוסחו בהתאם לעקרונות השפה המשפטית הפשוטה.

היות שאת עקרונות השפה הפשוטה ניתן להגדיר בצורה ברורה ומפורשת, יוכלו עקרונות אלו להיות מוגדרים במסגרת אותן תקנות. שתי דוגמאות מצוינות לכך ניתן למצוא בחוקי המדינות פנסילבניה וקונטיקט שבארצות הברית. בפנסילבניה הוגדרה בחקיקה הצרכנית חובת השימוש בשפה פשוטה באמצעות עקרונות לשוניים-אופרציונליים כגון שימוש במילים קצרות ובמשפטים קצרים, התנסחות בקול הפעיל, הימנעות ממילים לוועזיות ועוד. בחקיקה הצרכנית בקונטיקט הוגדרו עקרונות קשיחים אף יותר: כך למשל הוגדר בין השאר כי בחוזים צרכניים יהא מספר המילים הממוצע

²¹⁵ שם, בעמ' 733.

²¹⁶ ח"א (י-ם) 8002/02 **המפקח על הבנקים נ' הבנק הבינלאומי הראשון למשכנתאות בע"מ**, פס' 156 (נבו 5.5.2009).

²¹⁷ רע"א 3489/09 **מגדל חברה לביטוח בע"מ נ' חברת צפוי מתכות עמק זבולון בע"מ**, פס' 52 לפסק הדין של השופטת ברק-ארז (נבו 11.4.2013).

²¹⁸ הצעת חוק החוזים האחידים (תיקון מס' 3) (חובת ציון אישור ותנאים מהותיים), התש"ע-2010, ה"ח הכנסת 310.

במשפט קטן מ-22 ובכל מקרה לא גדול מ-50, מספר המילים הממוצע בפסקה יהיה קטן מ-75 ובכל מקרה לא גדול מ-150, ומספר ההברות הממוצע במילה יהיה קטן מ-1.55. יתרונה של גישה מעין זו בכך שאת יישומה ניתן לבדוק ללא קושי באופן ממוחשב.²¹⁹

טענת נגד אפשרית ליישום רפורמה של שפה פשוטה בחוזים אחידים היא כי צרכנים ממילא אינם קוראים את החוזים האחידים שהם חותמים עליהם,²²⁰ ומפאת היותם ארוכים ולא מעניינים יש להניח כי הצרכנים לא יקראו אותם גם אם ינוסחו בפשטות.²²¹ לטענה זו תשובות אחדות. ראשית, גם אם צרכנים רבים אינם קוראים את החוזים האחידים טרם החתימה עליהם – רבים מאותם צרכנים קוראים אותם במקרה שבו מתגלע קונפליקט בינם לבין הספק.²²² בהקשר זה ראוי לציין מחקר אמפירי שבחן את השפעת רמת הקריאות של חוזה ביטוח על התנהלות הצרכן במקרה של קונפליקט מול המבטח. מהמחקר עלה כי חוזה שנוסח באופן פשוט יותר הגדיל את ציפיותיו של הצרכן בנוגע לכיסוי הביטוחי שיקבל בעקבות תאונה, וכן עלה מהמחקר קשר חיובי בין גודל ציפיותיו של הצרכן לבין הסיכוי שינקוט צעדים ופעולות משפטיות מול המבטח.²²³ שנית, גם אם צרכנים רבים אינם קוראים חוזים אחידים, ישנם כאלו הקוראים אותם²²⁴ – וגם בהם יש להתחשב. שלישיית, אין זה הוגן לצפות מצרכנים לחתום על חוזים אחידים שאין ביכולתם להבין בכוחות עצמם, ולכן יש להניח שרפורמה של פישוט חוזים אחידים תחזק את אמון הציבור ביכולתה של המערכת המשפטית לאזן את יחסי הכוחות הבלתי שווים שבין הצרכנים לספקים.²²⁵

²¹⁹ Stoop & Chürr, לעיל ה"ש 209, בעמ' 536–538.

²²⁰ Uri Benoliel & Shmuel I. Becher, *The Duty to Read the Unreadable*, 60 B.C. L. REV. 2255, 2257 (2019). במאמר זה בחנו אורי בן-אוליאל ושמואל בכר את רמת קריאתם של הסכמי תנאי השימוש של אתרי אינטרנט מובילים בארצות הברית. מהבדיקה עלה כי רמת הקריאות של הסכמים אלה דומה לרמת קריאתם של מאמרים אקדמיים, ולפיכך אינה מותאמת ליכולות הקריאה של הציבור הרחב.

²²¹ שם, בעמ' 2288.

²²² שם, בעמ' 2290.

²²³ Willem H. Van Boom, Pieter Desmet & Mark Van Dam, *"If It's Easy to Read, It's Easy to Claim" – The Effect of the Readability of Insurance Contracts on Consumer Expectations and Conflict Behaviour*, 39 J. CONSUMER POL'Y 187, 194 (2016). עם זאת, יש לציין כי במחקר זה לא נמצא קשר ישיר בין רמת הקריאות של החוזה לבין הסיכוי שהצרכן ינקוט צעדים ופעולות משפטיות. לפי החוקרים (בעמ' 195), ייתכן כי היעדר המובהקות הסטטיסטית לקשר ישיר בין משתנים אלה הוא תוצאה של הבדלים קטנים מדי בין החוזה שנוסח באופן סטנדרטי לחוזה שנוסח בפשטות.

²²⁴ Benoliel & Becher, לעיל ה"ש 220, בעמ' 2290.

²²⁵ שם, בעמ' 2291.

(ג) עקרון הנאמנות של הרשויות הציבוריות

כאמור לעיל, על הרשויות הציבוריות מוטלת חובת נאמנות כלפי הציבור.²²⁶ מכאן נובע כי עליהן להפעיל את סמכויותיהן בהתאם לעקרונות ההגינות והיעילות. על פי עקרון ההגינות רשויות ציבוריות חייבות לפעול באופן הוגן, בייחוד כלפי אלה העלולים להיפגע מהפעלת סמכותן²²⁷ – ועל היועצים המשפטיים ברשויות לוודא שעיקרון זה אכן מיושם.²²⁸ עקרון היעילות, המתבטא ברמת השירות שהרשות מספקת ובמידת נגישותו לציבור, מחייב את הרשויות לפעול באופן מסודר, מקצועי, מהיר וחסכוני ככל האפשר.²²⁹ יוזמות רפורמה פרטיות של היועצים המשפטיים ברשויות, שיחייבו התנסחות בהירה במסמכים המיועדים לציבור, יתרמו הן להגינות והן ליעילות. גם בארצות הברית לא המתינו הרשויות הפדרליות לחקיקה הראשית של 2010: כבר במהלך כהונתו השנייה הורה להן הנשיא קלינטון לנסח בשפה פשוטה כל מסמך שעניינו זכויות או חובות (למעט את התקנות עצמן).²³⁰

(ד) חובות הנאמנות של עורכי הדין

חלק מהטקסטים המשפטיים המיועדים לציבור נוצרים על ידי עורכי דין: הן עורכי דין בשירות הציבורי המנסחים טפסים ומסמכים, והן עורכי דין במגזר הפרטי המנסחים חוזים אחידים של חברות, הודעות לאישור הסדרי פשרה בתובענות ייצוגיות וכדומה.

²²⁶ זמיר, לעיל ה"ש 60, בעמ' 36–37.

²²⁷ יצחק זמיר **הסמכות המינהלית** כרך ב – ההליך המינהלי 997–998 (מהדורה שנייה מורחבת 2010). בהקשר זה אציין כי חשיבותה של חובת הנאמנות כלפי הציבור אף גוברת כשמדובר בהתנהלות הרשויות מול אוכלוסיות מוחלשות ופגיעות, שכן התנהלות מולן שלא בהגינות עלולה להשליך באופן הרסני על קיומן המינימלי בכבוד. ראו פלג, לעיל ה"ש 22, בעמ' 141.

²²⁸ יצחק זמיר "היועץ המשפטי לממשלה: משרת הציבור ולא משרת הממשלה" **ספר קלינגהופר על המשפט הציבורי** 451, 452–453 (1993). כך התייחס זמיר בעמ' 454 לתפקיד היועץ המשפטי בשירות הציבורי: "הרשות הציבורית, יהיה זה שר או משרד ממשלתי או אפילו הממשלה, אינה הלקוח האמיתי של היועץ המשפטי בשירות הציבורי. הלקוח האמיתי, כפי שמתבקש מיחס של נאמנות, הוא הציבור".

²²⁹ זמיר, לעיל ה"ש 227, בעמ' 1007.

²³⁰ Cynthia R. Farina., Mary J. Newhart & Cheryl Blake, *The Problem with Words: Plain Language and Public Participation in Rulemaking*, 83 GEO. WASH. L. REV. 1358, 1374–1375 (2015) בהמשך הורחבה חובה זו גם ל-"all proposed and final rulemaking documents published in the -Federal Register"

על פי לימור זר-גוטמן, לעורכי הדין שלושה סוגי נאמנויות: למערכת המשפט, ללקוח, ולאינטרס של עורך הדין והפרופסיה. כשהנאמנויות פולשות זו לתחומיה של זו, יש לקבוע נקודת איזון.²³¹ קביעת נקודת האיזון תלויה בגישתנו לפרופסיה המשפטית: גישות פונקציונליסטיות לפרופסיה מניחות כי תפקידה לקדם אינטרסים חברתיים וציבוריים, בעוד שגישות ביקורתיות רואות בה אמצעי להגנה על האינטרסים של עורכי הדין.²³² הגישה הפונקציונליסטית מספקת הצדקה אינטואיטיבית יותר לרפורמה של שפה פשוטה: נטע זיו מפרשת את חובת עורך הדין לסייע לבית המשפט "לעשות משפט" (ס' 54 לחוק לשכת עורכי הדין²³³) כחובה רחבה הכוללת את מחויבותה של הפרופסיה המשפטית להנגיש את מערכת המשפט לציבור.²³⁴

לעומת הגישה הפונקציונלית, הגישה הביקורתית מובילה לכאורה למסקנה הפוכה, שכן טקסטים משפטיים מסורבלים אמורים כביכול להגדיל את נחיצותם של עורכי הדין. אולם בעיניי, גם הגישה הביקורתית מובילה למסקנה זוה – לפחות כל עוד החובה מוגבלת לטקסטים שעומדים על הציבור מתמודד באופן עצמאי. זאת משתי סיבות: ראשית, מורכבות-היתר של המשפטאית פוגעת בתדמיתם של עורכי הדין,²³⁵ שכן הם נתפסים כמי שמנצלים את מורכבותו של החוק.²³⁶ התנסחות פשוטה של עורכי הדין בטקסטים המיועדים לציבור עשויה לשפר את תדמיתם, ובכך לשרת הן את האינטרס העצמי שלהם והן את אינטרס הפרופסיה.²³⁷ שנית, תדמיתם של עורכי דין המתנסחים

²³¹ לימור זר-גוטמן "לשאלת היחס בין חובת עורך הדין כלפי בית המשפט וחובתו כלפי הלקוח" **הסניגור** 3, 57–4 (2001).

²³² נטע זיו "מי הזיז את העכבר שלי? טכנולוגיה, שירותים משפטיים מקוונים ואתיקה מקצועית" **עיוני משפט** לט 189, 201 (2016). לסקירה בנושא הגישות השונות לפרופסיה המשפטית ראו נטע זיו **מי ישמור על שומרי המשפט? עורכי דין בישראל בין מדינה, שוק וחברה אזרחית** פרק ראשון (2015).

²³³ חוק לשכת עורכי הדין, התשכ"א-1961.

²³⁴ נטע זיו "כללי ניגוד העניינים של עורכי דין ונגישות למשפט: 'עורך הדין האחרון בעיר' – לי או לך?" **המשפט** י 311, 318–319 (התשס"ה). בהקשר זה אציין כי גם ה-Model Rules of Professional Conduct של לשכת עורכי הדין האמריקנית מתייחסים לחובת הפרופסיה לשפר את הגישה למערכת המשפט – ראו Dyer, לעיל ה"ש 194, בעמ' 1091–1092.

²³⁵ Jeremy M. Miller, *The Standards of Advocacy: Changing Positions in Legal Ethics in the United States*, 16 W. ST. U. L. REV. 461, 479 (1989).

²³⁶ זר-גוטמן, לעיל ה"ש 199, בעמ' 241.

²³⁷ בהקשר של אינטרס הפרופסיה ראוי לציין כי בפברואר 2020 שלח ראש לשכת עורכי הדין בישראל מכתב לדיקני הפקולטות למשפטים. במכתב זה, שמטרתו הייתה לקדם הטמעה של קורסי כתיבה משפטית בפקולטות למשפטים בישראל, ציין ראש הלשכה את

בשפה פשוטה עשויה להשתפר בדרך נוספת: במחקר שבו השתתפו עורכי דין ושופטים הוצגו לכל משתתף שתי פסקאות: האחת במשפטאית והאחרת בשפה פשוטה. ממצאי המחקר הוכיחו כי המשתתפים שפטו את מנסחי הפסקאות הפשוטות לא רק כאמינים ומשכילים יותר – אלא גם ככאלו העובדים עבור חברות עורכי דין יוקרתיות יותר.²³⁸

סיכום: שפה משפטית פשוטה ונגישות למשפט בישראל

כולנו רוכשים מוצרים, כולנו חותמים על חוזי עבודה, (כמעט) כולנו שוכרים דירות, כולנו מדווחים לרשויות המס. מרביתנו מבצעים פעולות אלה באופן עצמאי, ללא סיוען ותיווכן של עורכות דין. אלא שהטקסטים המשפטיים המעורבים בתהליכים הללו ובדומיהם מנוסחים כיום בישראל באופן מפותל ומסורבל, שבעולם נהוג לכנותו *legalese* ובמאמר זה כיניתי אותו בשם "משפטאית". ניסוחים אלה מקשים פעם אחר פעם על נגישותנו למשפט, ובכך פוגעים בעקרונות יסוד העומדים בבסיס שיטת המשפט הישראלית. על כן ראוי כי קובעי המדיניות בישראל יכירו בזכותו של הציבור להבין טקסטים משפטיים אלו וינקטו צעדים בנושא.

הניסוי שבלב מאמר זה הוכיח כי כאשר טקסטים משפטיים בעברית מנוסחים בהתאם לעקרונות השפה הפשוטה נצפות התוצאות הבאות: קוראים שאינם משפטנים מבינים אותם במידה רבה יותר, משך הזמן שעליהם להקדיש לטקסטים מתקצר והתרשמויותיהם הסובייקטיביות מהטקסטים משתפרות. מכאן שממצאי הניסוי מציעים דרך פשוטה, יעילה ומעשית להגדיל את נגישותו של הציבור הישראלי למשפט: רפורמה של שפה משפטית פשוטה. לאור ממצאי הניסוי ניתן לשער כי רפורמה כזו תמנע טעויות והתדייניות מיותרות, תגדיל את היעילות הכלכלית, תשפר את תדמיתם של עורכי הדין ותגשים באופן מלא יותר את עקרונות השוויון, החוקיות וחופש המידע, כמו גם את עקרון הנאמנות של הרשויות הציבוריות.

בעוד שרפורמות של שפה משפטית פשוטה כבר נפוצות במדינות רבות בעולם, בישראל מדובר בתחום חדש יחסית. בעשור האחרון נצפית בישראל התעוררות ראשונית בתחום – הן ברשויות המדינה והן באקדמיה. יש לקוות כי מגמה זו תלך ותגבר, וכי עקרונות השפה הפשוטה יילמדו, ייחקרו ויישמו על הטקסטים המשפטיים

חשיבות הניסוח המשפטי הבהיר והלשון התקינה למקצוע עריכת הדין. לדבריו, הטמעתם של קורסי כתיבה משפטית בפקולטות למשפטים תסייע בין השאר "להעלות את [...] יעילות המשפט וכבוד מקצוע עריכת הדין". ראו: "פניית ראש לשכת עורכי הדין, עו"ד אבי חימי, לדיקי הפקולטות למשפטים בעניין לימוד הכתיבה המשפטית" לשון **ומשפט** 8, 2 (2020).

Robert W. Benson & Joan B. Kessler, *Legalese V. Plain English: An Empirical Study of Persuasion and Credibility in Appellate Brief Writing*, 20 LOY. L.A. L. REV. 301 (1987) ²³⁸

שעימם הציבור מתמודד באופן עצמאי. המשפטן הבריטי פרנסיס בניון כתב פעם: "דבר מוזר הוא שבני חברות חופשיות נשלטים, מיום הולדתם עד יום מותם, על ידי טקסטים שאינם יכולים להבין".²³⁹ אכן דבר מוזר הוא, והגיעה העת לשנותו. הגיעה העת להכיר בכך שזכות הציבור היא לא רק לדעת – זכות הציבור היא גם להבין.

²³⁹ .FRANCIS BENNION, STATUTE LAW 8 (2nd ed. 1983).

נספחים 240

1. חלק א של השאלון המקורי

הוראות למילוי השאלון

1. מטרת השאלון היא לבדוק טפסים משפטיים.
2. לאורך השאלון תגלם תפקיד של פקיד, ותחליט בנוגע לפונים בהתאם לכלל שיוצג לך.
3. הקף "כן" אם לדעתך התשובה ביחס לפונה היא חיובית, ו"לא" אם לדעתך התשובה ביחס לפונה היא שלילית.
4. אתה זכאי לבחור שלא לענות על השאלון, או להפסיק את המענה שלך על השאלות בכל עת.
5. השאלון מנוסח בלשון זכר, אולם מופנה לבני שני המינים.

כעת תוכל להתחיל לפתור את חלקו הראשון של השאלון. במידת האפשר, אנא פתור אותו ברצף, ללא הפסקות. מהי השעה המדויקת (ברמת הדקה) ברגע זה? _____

שאלה מס' 1

הכלל: יובהר כי לא רשאים להירשם לתכנית הסיוע תושבים ארעיים שהינם בעלי אשרה ורשיון לשיבת ארעי מסוג א'1 אם תאריך כניסתם לארץ הוא 1.1.92 ואילך.

תיאור הפונה	האם הפונה המתואר רשאי להירשם לתכנית הסיוע בהתאם לסעיף הנ"ל?
אברם, שהוא תושב ארעי בעל אשרה ורשיון לשיבת ארעי מסוג א'1, נכנס לישראל ב-1.1.92	כן / לא
ליזה, שהיא תושבת ארעית בעלת אשרה ורשיון לשיבת ארעי מסוג א'1, נכנסה לישראל ב-31.12.91	כן / לא

שאלה מס' 2

הכלל: הגדרת "חסר דירה" לצורך הנפקת תעודת זכאות: יחיד/ה או משפחה (כל אחד מבני המשפחה) שאין ולא היו להם לאחר 1.6.71 בנפרד או במשותף עם אחר/ים זכויות כלשהן בדירה או בחלק מדירה או בדירה בשלבי בנייה (לרבות רישום פורמלי) בזכות על פי חוזה לבעלות/לחכירה/לחכירה לדורות או בכל דרך אחרת (כגון: ירושה/מתנה/נאמנות וכיו"ב) למעט דירה עברה מבוקש הסיוע, שנרכשה מכח חוזה שנחתם במשך שנתיים שקדמו לתאריך ההרשמה או תאריך עדכון תעודה, המאוחר מבין השניים, ותמורתה טרם שולמה במלואה.

תיאור הפונה	האם הפונה המתואר מוגדר "חסר דירה" בהתאם לסעיף הנ"ל?
לנדיה יש כיום זכות חכירה אך ורק בדירה שעבורה היא מבקשת את הסיוע. היא רכשה דירה זו מכח חוזה שחתמה עליו שנה לפני תאריך ההרשמה, ולאחרונה סיימה סופית לשלם עליה	כן / לא

240 עימוד הנספחים ועיצובם שונו לצורך הפרסום, ולכן מבחינה צורנית הם אינם זהים לשאלונים שהועברו לנבדקים.

כן / לא	לרון יש כיום זכות חכירה לדורות אך ורק בדירה שעבורה הוא מבקש את הסייע. הוא רכש דירה זו מכח חוזה שחתם עליו שנה וחצי לפני תאריך ההרשמה, ועדיין לא סיים לשלם עליה. נכון להיום הדירה נמצאת בשלב רישומה הפורמלי

שאלה מס' 3

הכלל: עוסק שהודיע ברבים, למעט במקום העסק, על מכירה מיוחדת של טובין או שירותים, יכול בפרסום את המספר המזערי של הפריטים המוצעים באותה מכירה מיוחדת, ואת המספר המזערי של הפריטים המוצעים בה בהנחה המרבית; הוראות סעיף זה לא יחולו על טובין או שירותים שמחירים לצרכן, במכירה המיוחדת, אינו עולה על 50 שקלים חדשים.

תיאור הפונה	האם העוסק עומד בדרישות החוק בהתאם לסעיף הנ"ל?
ירון כלל בפרסום רק את המספר המזערי של הפריטים המוצעים במכירה המיוחדת, והודיע על המכירה המיוחדת אך ורק במקום העסק	כן / לא
כל הפריטים במכירה המיוחדת עולים 50 ש"ח, ויוגית כללה בפרסום את המספר המזערי של הפריטים המוצעים במכירה המיוחדת ואת המספר המזערי של הפריטים המוצעים בה בהנחה המרבית	כן / לא

שאלה מס' 4

הכלל: הקבוצה המיוצגת בתובענה הייצוגית תכלול את כל מי שרכש או קיבל במתנה "טובין" (כהגדרתם בתקנות האחריות) אותם ייבאה ו/או שיווקה המשיבה בתקופה של 7 השנים שקדמו ליום הגשת התובענה, אשר נדרשו לשלם עבור שירות בתקופת האחריות ו/או שטרחו בשחזור חשבונית רכישה למטרת קבלת שירות בתקופת האחריות ו/או שבתנאי האחריות של הטובין כלול תנאי בדבר חובת הצגת חשבונית רכישה.

תיאור הפונה	האם הפונה המתואר נכלל בקבוצה המיוצגת בהתאם לסעיף הנ"ל?
יוסף קיבל במתנה "טובין" (כהגדרתם בתקנות האחריות) שהמשיבה שיווקה 5 שנים לפני יום הגשת התובענה. תנאי האחריות של הטובין לא כללו תנאי המחייב הצגת חשבונית רכישה. שנתיים לאחר שנגמרה תקופת האחריות נזקק יוסף לראשונה לשירות – והוא נדרש לשלם עבורו	כן / לא
מיכאלה רכשה "טובין" (כהגדרתם בתקנות האחריות) שהמשיבה שיווקה (אך לא ייבאה) 6 שנים לפני יום הגשת התובענה, ובמהלך תקופת האחריות היא טרחה בשחזור חשבונית רכישה לצורך קבלת שירות	כן / לא
צבי רכש "טובין" (כהגדרתם בתקנות האחריות) שהמשיבה ייבאה 5 שנים לפני יום הגשת התובענה. צבי לא נדרש לשלם עבור שירות במהלך תקופת האחריות. תנאי האחריות של הטובין כללו תנאי המחייב הצגת חשבונית רכישה	כן / לא

כעת סיימת למלא את חלקו הראשון של השאלון. אנא ציין: מהי השעה המדויקת (ברמת הדקה) ברגע זה? _____
האם פתרת עד כאן ברצף, ללא הפסקות? כן / לא
חלקו השני של השאלון נמצא בעמוד הבא.

2. חלק א של השאלון הפשוט

הוראות למילוי השאלון

1. מטרת השאלון היא לבדוק טפסים משפטיים.
2. לאורך השאלון תגלם תפקיד של פקיד, ותחליט בנוגע לפונים בהתאם לכלל שיוצג לך.
3. הקף "כן" אם לדעתך התשובה ביחס לפונה היא חיובית, ו"לא" אם לדעתך התשובה ביחס לפונה היא שלילית.
4. אתה זכאי לבחור שלא לענות על השאלון, או להפסיק את המענה שלך על השאלות בכל עת.
5. השאלון מנוסח בלשון זכר, אולם מופנה לבני שני המינים.

כעת תוכל להתחיל לפתור את חלקו הראשון של השאלון. במידת האפשר, אנא פתור אותו ברצף, ללא הפסקות. מהי השעה המדויקת (ברמת הדקה) ברגע זה? _____

שאלה מס' 1

הכלל: תושבים ארעיים בעלי אשרה ורשיון לישיבת ארעי מסוג א'1 רשאים להירשם לתכנית הסיוע רק אם נכנסו לארץ עד 31.12.91 (כולל).

תיאור הפונה	האם הפונה המתואר רשאי להירשם לתכנית הסיוע בהתאם לסעיף הנ"ל?
אברם, שהוא תושב ארעי בעל אשרה ורשיון לישיבת ארעי מסוג א'1, נכנס לישראל ב-1.1.92	כן / לא
ליזה, שהיא תושבת ארעית בעלת אשרה ורשיון לישיבת ארעי מסוג א'1, נכנסה לישראל ב-31.12.91	כן / לא

שאלה מס' 2

הכלל: הגדרת "חסר דירה" לצורך הנפקת תעודת זכאות: יחיד/ה או משפחה (כל אחד מבני המשפחה) שבשום מועד לאחר 1.6.71 לא היו להם (בנפרד או במשותף עם אחרים) זכויות בדירה, בחלק מדירה או בדירה בשלבי בנייה (כולל רישום פורמלי). המונח "זכויות" כולל זכויות על פי חוזה לבעלות/לחכירה/לחכירה לדורות או בכל דרך אחרת (כגון ירושה, מתנה, נאמנות ועוד). למרות זאת, מי שיש לו זכות בדירה ועומד בכל התנאים הבאים ייחשב גם כן כחסר דירה:

- א. מדובר בדירה שעבורה מבוקש הסיוע.
- ב. הדירה נרכשה מכח חוזה שנחתם במהלך השנתיים שקדמו לתאריך ההרשמה או לתאריך עדכון התעודה (התאריך המאוחר מבין השניים).
- ג. מחיר הדירה טרם שולם במלואו.

תיאור הפונה	האם הפונה המתואר מוגדר "חסר דירה" בהתאם לסעיף הנ"ל?
לנדיה יש כיום זכות חכירה אך ורק בדירה שעבורה היא מבקשת את הסיוע. היא רכשה דירה זו מכח חוזה שחתמה עליו שנה לפני תאריך ההרשמה, ולאחרונה סיימה סופית לשלם עליה	כן / לא

כן / לא	לרון יש כיום זכות חכירה לדורות אך ורק בדירה שעבורה הוא מבקש את הסיוע. הוא רכש דירה זו מכח חוזה שחתם עליו שנה וחצי לפני תאריך ההרשמה, ועדיין לא סיים לשלם עליה. נכון להיום הדירה נמצאת בשלב רישומה הפורמלי

שאלה מס' 3

- הכלל:** עוסק שהודיע ברבים על מכירה מיוחדת של סחורות או שירותים יכלול בפרסום:
- א. את המספר המזערי של הפריטים המוצעים במכירה זו.
 - ב. את המספר המזערי של הפריטים המוצעים בה בהנחה המרבית.

הוראות סעיף זה לא יחולו על:

- א. סחורות או שירותים שמחירים לצרכן במכירה המיוחדת הוא 50 שקלים חדשים ומטה.
- ב. עוסק שהודיע על המכירה המיוחדת במקום העסק שלו בלבד.

האם העוסק עומד בדרישות החוק בהתאם לסעיף הנ"ל?	תיאור הפונה
כן / לא	ירון כלל בפרסום רק את המספר המזערי של הפריטים המוצעים במכירה המיוחדת, והודיע על המכירה המיוחדת אך ורק במקום העסק
כן / לא	כל הפריטים במכירה המיוחדת עולים 50 ש"ח, ויונית כללה בפרסום את המספר המזערי של הפריטים המוצעים במכירה המיוחדת ואת המספר המזערי של הפריטים המוצעים בה בהנחה המרבית

שאלה מס' 4

הכלל: הקבוצה המיוצגת בתובענה הייצוגית תכלול את כל מי שרכש או קיבל במתנה "טובין" (כהגדרתם בתקנות האחריות) שאותם המשיבה ייבאה או שיווקה בתקופה של 7 השנים שקדמו ליום הגשת התובענה, ואשר עומד לפחות באחד מהתנאים הבאים:

- נדרש לשלם עבור שירות במהלך תקופת האחריות.
- טרח בשחזור חשבונית רכישה כדי לקבל שירות במהלך תקופת האחריות.
- תנאי האחריות של הטובין כללו חובה להציג חשבונית רכישה.

האם הפונה המתואר נכלל בקבוצה המיוצגת בהתאם לסעיף הנ"ל?	תיאור הפונה
כן / לא	יוסף קיבל במתנה "טובין" (כהגדרתם בתקנות האחריות) שהמשיבה שיווקה 5 שנים לפני יום הגשת התובענה. תנאי האחריות של הטובין לא כללו תנאי המחייב הצגת חשבונית רכישה. שנתיים לאחר שנגמרה תקופת האחריות נזקק יוסף לראשונה לשירות – והוא נדרש לשלם עבורו
כן / לא	מיכאלה רכשה "טובין" (כהגדרתם בתקנות האחריות) שהמשיבה שיווקה (אך לא ייבאה) 6 שנים לפני יום הגשת התובענה, ובמהלך תקופת האחריות היא טרחה בשחזור חשבונית רכישה לצורך קבלת שירות

כן / לא	צבי רכש "טובין" (כהגדרתם בתקנות האחריות) שהמשיבה ייבאה 5 שנים לפני יום הגשת התובענה. צבי לא נדרש לשלם עבור שירות במהלך תקופת האחריות. תנאי האחריות של הטובין כללו תנאי המחייב הצגת חשבונית רכישה

כעת סיימת למלא את חלקו הראשון של השאלון. אנא ציין: מהי השעה המדויקת (ברמת הדקה) ברגע

זה?

האם פתרת עד כאן ברצף, ללא הפסקות? כן / לא
חלקו השני של השאלון נמצא בעמוד הבא.

3. חלקים ב ו-ג של שני השאלונים (חלקים אלו זהים בשני השאלונים)

נא מלא את הפרטים הבאים:

מין: ז / נ

האם עברית היא שפת האם שלך? כן / לא אם לא, מהי? _____

גיל: _____

השכלה: יסודית / תיכונית / מקצועית / סטודנט לתואר ראשון / בעל תואר ראשון ומעלה

דרג מ-1 עד 5 (1 = הכי פחות מסכים; 5 = הכי מסכים):

1 המענה על השאלות היה:

5 4 3 2 1

א. קל

5 4 3 2 1

ב. מייאש

5 4 3 2 1

ג. נעים

5 4 3 2 1

ד. מלחיץ

5 4 3 2 1

ה. מעייף

5 4 3 2 1

2 ניסוחי הכללים היו מסורבלים

5 4 3 2 1

3 ניסוחי הכללים היו הוגנים

5 4 3 2 1

4 ניסוחי הכללים היו ברורים, ושירתו היטב את מטרתם

5 4 3 2 1

5 יחסית לאורך הכללים, נאלצתי להשקיע זמן רב בקריאת ובהבנת השאלות

5 4 3 2 1

6 חשתי לא בטוח במענה על רבות מהשאלות

5 4 3 2 1

7 ניסוח הכללים שיקף את אופן הניסוח המציאותי של טפסים או כללים מעין אלו

5 4 3 2 1

8 הזדמן לי להיתקל במידה רבה בניסוחים מעין אלו